

1973. ÉVI V. TÖRVÉNY A STATISZTIKÁRÓL

A TÖRVÉNY CÉLJA ÉS HATÁLYA

1. §. (1) A törvény az állami, szövetkezeti szervek, a társadalmi és más szervezetek, az állampolgárok statisztikai tevékenységét, ezzel kapcsolatos jogait és kötelezettségeit szabályozza.

(2) A statisztikai tevékenység: a társadalmi, gazdasági jelenségekre és folyamatokra, továbbá az államigazgatási és más hatósági tevékenységre vonatkozó adatok gyűjtése, szolgáltatása, feldolgozása, elemzése, közzététele és tárolása.

AZ ÁLLAMI STATISZTIKA

2. §. (1) Az állami statisztika feladata, hogy a társadalom és a gazdaság sokoldalú megismeréséhez, az állam vezetéséhez, a tervgazdálkodáshoz korszerű tudományos módszerek alkalmazásával folyamatos, hatékonyan felhasználható tájékoztatást adjon.

(2) Az állami statisztika feladata különösen

a) a társadalmi, a gazdasági jelenségek és folyamatok, az államigazgatási és más hatósági tevékenység statisztikai megfigyelése;

b) a népgazdasági tervek megalapozásához statisztikai adatok és elemzések szolgáltatása, a tervek megvalósulásának figyelemmel kísérése;

c) az irányítás, a vezetés számára a döntések előkészítéséhez szükséges statisztikai adatok és elemzések szolgáltatása, a döntések végrehajtásának statisztikai ellenőrzése;

d) a tudományok műveléséhez statisztikai adatok szolgáltatása;

e) a statisztikai adatokkal a közvélemény tájékoztatása.

3. §. (1) Az állami statisztika egységes rendszere egyrészt a központi, másrészt az ágazati, funkcionális és területi (a továbbiakban együtt: igazgatási) állami statisztikából áll.

(2) Az állami statisztika egységes rendszerében az adatgyűjtési, feldolgozási, tájékoztatási (közlési) és tárolási tevékenységet azonos elvek szerint kell megvalósítani.

(3) Az állami statisztika feladatait a Minisztertanács által meghatározott módon és keretek között a központi állami statisztika vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal, az igazgatási statisztika vonatkozásában a minisztériumok, országos hatáskörű szervek és tanácsok látják el.

A KÖZPONTI ÁLLAMI STATISZTIKA

4. §. A központi állami statisztika a társadalom és a gazdaság helyzetére, fejlődésére vonatkozó, az állam vezetéséhez, a népgazdasági tervek megalapozásához és megvalósulásának méréséhez szükséges alapvető statisztikai adatokra terjed ki.

AZ IGAZGATÁSI STATISZTIKA

5. §. Az igazgatási statisztika a minisztériumok, országos hatáskörű szervek és tanácsok feladatainak ellátásához szükséges statisztikai tevékenységre terjed ki. Ennek keretében a szükséges adatok gyűjtését elsősorban a központi állami statisztika rendszere biztosítja. Az e rendszerben rendelkezésre nem álló adatokat e szervek önállóan gyűjtik.

AZ ÖNKÉNTES ADATSZOLGÁLTATÁSON ALAPULÓ STATISZTIKA

6. §. (1) Az állami statisztika egységes rendszerébe nem tartozó állami, szövetkezeti szervek, társadalmi és más szervezetek adatgyűjtést csak önkéntes adatszolgáltatás alapján, a Minsztertanács által meghatározott módon, az állami statisztika egységes rendszerében rendelkezésükre nem álló adatokra vonatkozóan végezhetnek.

(2) Az adatszolgáltatás önkéntességére az adatgyűjtő szerv köteles a figyelmet felhívni.

(3) Az (1) bekezdésben megjelölt szervek és szervezetek statisztikai tevékenységét a vezetőjük alakítja ki és felelős érte.

A STATISZTIKAI TEVÉKENYSÉGEK ÖSSZEHANGOLÁSA

7. §. Az állami statisztika egységes rendszerének megvalósítása érdekében a különböző statisztikai tevékenységeket össze kell hangolni. Ennek során

a) biztosítani kell, hogy az arra jogosultak részére kellő időben megbízható adatok álljanak rendelkezésre;

b) meg kell akadályozni az indokolatlan, párhuzamos vagy szakszerűtlen statisztikai tevékenységet;

c) ki kell alakítani az egységes statisztikai fogalmakat, osztályozásokat, jegyzékeket, számjeleket és módszereket, és biztosítani kell alkalmazásukat;

d) el kell érni a számítástechnika hatékony alkalmazását a statisztikai tevékenységben;

e) gondoskodni kell arról, hogy a statisztikai tevékenységet végző szervek az adatokat megőrizzék és egymásnak kölcsönösen átadják.

8. §. A statisztikai tevékenységek összehangolása, fejlesztése és ellenőrzése – a Minsztertanács által meghatározott módon – az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szervek együttes feladata.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

9. §. (1) A Központi Statisztikai Hivatal a statisztikai tevékenységek szakmai irányítását ellátó országos hatáskörű, központi szerv.

(2) A Központi Statisztikai Hivatal a Minsztertanács közvetlen felügyelete alatt áll.

AZ IGAZGATÁSI STATISZTIKAI TEVÉKENYSÉGET VÉGZŐ ÁLLAMI SZERVEK

10. §. A minisztériumok, országos hatáskörű szervek és tanácsok igazgatási statisztikai tevékenységének szabályait a Minisztertanács állapítja meg.

STATISZTIKAI ADATSZOLGÁLTATÁS

11. §. (1) Az állami, a szövetkezeti szerv, a társadalmi és más szervezet, valamint a magánszemély köteles az állami statisztika egységes rendszerének körében elrendelt statisztikai adatszolgáltatást a meghatározott módon, határidőben és a valóságnak megfelelően teljesíteni.

(2) Az (1) bekezdésben megjelölt szervek és szervezetek ezzel összefüggő tevékenységéért a szerv vezetője felelős.

12. §. Magánszemélyt statisztikai adatszolgáltatásra csak törvény, törvényerejű rendelet, minisztertanácsi rendelet és a Minisztertanács felhatalmazása alapján a Központi Statisztikai Hivatal elnöke kötelezhet.

13. §. Önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai adatgyűjtés esetében az adatszolgáltatás nem kötelező; ha azonban a felkért szerv, szervezet vagy magánszemély az adatszolgáltatást önként teljesíti, a valóságnak megfelelő adatot kell szolgáltatnia.

A STATISZTIKAI ADATOK VÉDELME

14. §. Állami, szövetkezeti szervekre, társadalmi és más szervezetre vonatkozó egyedi statisztikai adat a Minisztertanács által megállapított feltételek mellett tehető közzé vagy közölhető.

15. §. Magánszemély személyi, családi és más körülményeire vonatkozó egyedi statisztikai adatot csak statisztikai célra szabad felhasználni.

ZÁRÓ RENDELKEZÉSEK

16. §. Aki az e törvényben foglalt kötelezettségét megszegi, a szabálysértésekről szóló jogszabályokban, illetőleg a Büntető Törvénykönyvben meghatározott esetekben szabálysértési, illetőleg büntetőjogi felelősséggel tartozik.

17. §. Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba, végrehajtásáról a Minisztertanács gondoskodik. Egyidejűleg az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvény hatályát veszti.

LOSONCZI PÁL s. k.,

a Magyar Népköztársaság
Elnöki Tanácsának elnöke

CSETERKI LAJOS s. k.,

a Magyar Népköztársaság
Elnöki Tanácsának titkára

(Megjelent a Magyar Közlöny 1973. október 12-i, 69. számában.)

РЕЗЮМЕ

Осенняя сессия Государственного Собрания одобрила проект закона о статистике. В закон 1973 года регулирует статистическую деятельность и связанные с нею права и обязанности государственных и кооперативных органов, общественных и других организаций, а также граждан страны.

Закон определяет содержание понятия статистической деятельности. В соответствии с ним статистической деятельностью следует считать сбор, предоставление, об-

работку, анализ, публикацию и хранение данных относительно общественных и экономических процессов, а также управленческой и иной деятельности органов государственной власти.

Новый закон принимает во внимание необходимость определенного распределения статистической работы. Поэтому он различает центральную государственную статистику, входящую в задачи центрального статистического управления, и управленческую статистику, то есть статистическую деятельность министерств, центральных учреждений и местных советов.

Особенность закона заключается в том, что он трактует статистику в качестве системы и его положения служат целям формирования единой согласованной статистической системы. Закон содержит положения о введении добровольной системы отчетности. Существенной чертой закона является далее улучшение защиты интересов подотчетных организаций.

SUMMARY

The autumn session of the Parliament has passed the Statistics Bill.

The Act No. V of 1973 regulates statistical activity of state, co-operative organs, social and other organizations and of the citizens as well as their rights and obligations.

The Act gives a definition of the statistical activity. According to it collecting, supplying, processing, analysing, publishing, and storing data on social, economic phenomena and processes, administrative and other official activities are to be regarded as statistical activity.

The new Act acknowledges the necessity of certain division in the statistical work. Therefore, it differentiates central state statistics, performed by the Central Statistical Office and statistics of public administration, i. e. statistical activity of Ministries, and organs of nation-wide authority as well as of local councils.

It is a characteristic feature of the Act that it considers statistics as a system and its regulations serve for developing a uniform co-ordinated statistical system. The Act contains regulations concerning the introduction of a system based on voluntary data supply. A further essential characteristic is the increased protection of data suppliers.

INDOKOLÁS A STATISZTIKÁRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLATHOZ

ÁLTALÁNOS INDOKOLÁS

1. A statisztika célja a társadalom és a gazdaság helyzetének, fejlődésének megismerése, a társadalmi és gazdasági folyamatok, törvényszerűségek, összefüggések feltárása, valamint számszerű adatokkal történő bemutatása és értékelése. Statisztikánk a társadalmi megismerés hatékony eszköze, amely a szocialista társadalomtudományok eredményei és általános kutatási eljárásai alapján alakítja ki a gyakorlatban alkalmazásra kerülő módszereit. Alapvető feladata a Magyar Népköztársaságban a szocializmus teljes felépítésének, a tervgazdálkodásnak a statisztika sajátos eszközeivel történő elősegítése. Ezt a feladatát akkor teljesíti, ha folyamatosan, hatékonyan felhasználható módon és tartalommal biztosítja.

- a vezető párt- és állami szervek részére a döntések előkészítéséhez és meghozatalához,
- a népgazdasági tervek megalapozásához, megvalósításának méréséhez,
- a funkcionális, az ágazati és területi irányításhoz, a felügyelet ellátásához szükséges adatokat és elemzéseket, valamint
- a közvélemény tájékoztatását.

2. A szocialista statisztika alapjait az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvény teremtette meg; feladatait a megalkotása óta eltelt több mint két évtized alatt a szocializmus építése érdekében teljesítette. A társadalmunkban és gazdaságunkban időközben elért fejlődés, az információs igények jelentős fokozódása azonban szükségessé teszi a statisztika továbbfejlesztését, a statisztikai tevékenység újraszabályozását. Szükséges, hogy a statisztikai tevékenység a szocializmus fejlődése távlati követelményeinek is megfeleljen.

3. Az állami statisztikáról szóló, jelenleg hatályban levő 1952. évi VI. törvény rendelkezései a statisztikai tevékenységben és rendszerben húsz év alatt végbement fejlődés következtében jórészt elavulttá váltak, és már nem alkalmasak arra, hogy a statisztikai tevékenységet a változott igényeknek megfelelően szabályozzák.

Az 1952. évi VI. törvényt a hatáskörök túlzott központosítása jellemezte. A törvény végrehajtása során azonban a túl merev rendszabályok egy része nem került bevezetésre, illetőleg azokat az idők folyamán, a fejlődés kívánalmainak megfelelően – a törvény módosítása nélkül – alacsonyabb jogszabályok megváltoztatták, és részben a törvénytől eltérő módon szabályozták. Az így kialakult helyzet nem felel meg a törvényesség formai követelményeinek sem.

Röviddel az 1952. évi VI. törvény hatálybalépése után a Minisztertanács a statisztikai beszámolórendszer jóváhagyását a Központi Statisztikai Hivatal elnökére bízta, aki később a minisztériumi adatgyűjtések engedélyezési jogkörét a minisz-

terekre ruházta át. Ez a statisztikai tevékenység azonban fokozatosan összehangolatlaná vált. Növekedett az indokolatlan, szakszerűtlen, párhuzamos adatgyűjtések száma, ami nagymértékben és feleslegesen terhelte az adatszolgáltatókat, de az adatgyűjtőket is. Az egységes statisztikai fogalmak, módszerek, csoportosítások hiánya pedig nemegyszer értelmezési zavarokat okozott.

Az összehangolatlanságból eredő problémák – főleg a számítástechnika fejlődése és alkalmazása következtében – a statisztikai tevékenység más területein, az adatfeldolgozásnál, adatközlésnél és az adatok tárolásánál is jelentkeznek. Mindezek miatt az utóbbi években mindinkább előtérbe került az országban különböző szerveknél és helyeken folyó statisztikai tevékenységek összehangolásának igénye.

4. A jelenlegi és jövőbeni feladatok megfelelő teljesítése érdekében szükségessé vált a statisztika átfogó szabályozása, a korszerű követelményeket kielégítő új statisztikai törvény megalkotása.

Az új szabályozás alapvető célkitűzése olyan összehangolt statisztikai rendszer alapjainak megteremtése, amely megfelelő munkamegosztással alkalmas a statisztikára háruló feladatok teljesítésére, megakadályozza a felesleges, kettős vagy szakszerűtlen statisztikai tevékenységet, és megvédi az adatszolgáltatókat az indokolatlan adatszolgáltatással járó megterheléstől. A szabályozás figyelembe veszi a statisztika és a számítástechnika fejlődési irányait is, különösképpen a számítástechnika alkalmazási lehetőségeit, amelyek új távlatokat nyitnak a statisztikai tevékenység továbbfejlesztésére.

Ennek megfelelően az újraszabályozott statisztikai rendszernek és tevékenységnek – az 1. pontban vázolt alapvető feladatok teljesítése mellett – alkalmasnak kell lennie arra, hogy

- a) biztosítsa a begyűjtött adatok széles körű felhasználását,
- b) kiépítse az adatok kölcsönös átadását, valamint az összekapcsolható feldolgozásra alkalmas számítástechnikai hálózatot,
- c) kiküszöbölje a felesleges, kettős vagy szakszerűtlen statisztikai tevékenységet,
- d) egységes fogalmi rendszer és módszertan megvalósítása útján biztosítsa az adatok tartalmi azonosságát, egységes értelmezését,
- e) megvédje az adatszolgáltatókat az indokolatlan adatgyűjtések, valamint szolgáltatott adataik jogosulatlan felhasználása ellen,
- f) fokozza a statisztikai adatok hasznosításának hatékonyságát és a szükséges mértékre csökkentse a statisztikai tevékenységből a népgazdaságra háruló költségeket,
- g) megteremtse a statisztikai és más információ-rendszerek (számvitel, pénzügyi információk, tervezés) összhangját,
- h) előkészítse az egységes alapelvek alapján szakterületenként felépülő adattárolási rendszert.

RÉSZLETES INDOKOLÁS

A törvény célja és hatálya

(1. §.)

A törvényjavaslat a statisztikai tevékenység alanyainak és tárgyának meghatározásánál átfogó szabályozást ad:

Az (1) bekezdés szerint a törvényjavaslat teljes körű felsorolással minden olyan szervre és személyre kiterjeszti hatályát, aki statisztikai tevékenységet folytat. Kizárja annak lehetőségét, hogy bárki vagy bármely szerv, szervezet a törvényjavaslat rendelkezéseitől eltérő statisztikai tevékenységet folytasson.

A (2) bekezdés meghatározza a statisztikai tevékenységet. Új eleme a meghatározásnak, hogy a statisztikai tevékenység fogalma alá vonja – az adatgyűjtési

és adatszolgáltatási tevékenységek mellett – a feldolgozási, elemzési, közzétételi (tájékoztatási) és tárolási tevékenységet is, hogy ezáltal a szabályozás köre tárgyi vonatkozásban teljessé váljék. Ezt az teszi szükségessé, hogy az adatgyűjtéssel és adatszolgáltatással – elsősorban a számítástechnika statisztikai alkalmazása következtében – a statisztikai tevékenység többi eleme szorosan összefüggő egységet alkot. Ezzel az egységes szemlélettel érhető el a statisztikai tevékenység egészére kiterjedő, teljes körű összehangolás.

Az állami statisztika

(2–3. §.)

A statisztikai tevékenység alapvetően állami feladat, amelyet elsősorban állami szervezeteknek kell végezniük.

Az állami statisztikai tevékenység – feladatainak és céljának megfelelően – egységes rendszerben történik: a különféle statisztikai tevékenységet azonos elvek szerint kell végezni, a rendszert pedig azonos elvek alapján kell összehangolni.

Az állami statisztika a felhasználókat és a felhasználás célját figyelembe véve két fő részre tagolódik:

a) a Központi Statisztikai Hivatal által, a Minisztertanácstól meghatározott módon és keretek között ellátott – elsősorban a vezető párt- és állami szervek tájékoztatását szolgáló – központi állami statisztikára,

b) a minisztériumok, egyes országos hatáskörű szervek és tanácsok által ellátott – elsősorban saját feladataik megoldásához szükséges – ágazati, funkcionális és területi állami statisztikára, melyet a törvényjavaslat igazgatási statisztikának nevez.

Az állami szervek (vállalatok, intézmények stb.) szövetkezeti szervek, társadalmi és más szervezetek részben az állami statisztika körébe tartozó adatszolgáltatási kötelezettségük teljesítése érdekében végeznek statisztikai tevékenységet, részben belső célzatú (vállalati, intézményi, üzemi stb.) statisztikai tevékenységet is folytatnak, amelyeket a szerv, szervezet vezetője alakít ki, és elrendeli az e körbe tartozó belső adatszolgáltatásokat.

A központi állami statisztika

(4. §.)

A központi állami statisztika rendszerét – az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó minisztériumok, országos hatáskörű szervek és tanácsok bevonásával – a Központi Statisztikai Hivatal alakítja ki, és részben saját szervei, részben más állami szervek útján gondoskodik az e rendszerbe tartozó adatok gyűjtéséről, feldolgozásáról.

A központi állami statisztika adatainak nagy részét az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó más állami szervek is felhasználják, illetőleg azokat – az igényeknek megfelelően – a Központi Statisztikai Hivatal az érdekelt szerv rendelkezésére bocsátja. Többek között ezzel kerülhető el a kettős, párhuzamos statisztikai tevékenység.

Az igazgatási statisztika

(5. §.)

A minisztériumok, országos hatáskörű szervek, tanácsok statisztikai adatigényét a központi állami statisztika által rendelkezésre bocsátott alapvető adatok nem

teljes mértékben elégítik ki. Ágazati, funkcionális és területi feladataik ellátásához gyakran speciális statisztikai adatokra is szükségük van. Az igazgatási statisztika rendszerében – önálló, de összehangolt statisztikai tevékenység keretében – e szerveknek módjuk van a központi állami statisztika rendelkezésére nem álló, feladataik ellátásához azonban szükséges további statisztikai adatok gyűjtésére, feldolgozására. Az igazgatási statisztika keretében begyűjtött adatokat az említett állami szervek az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó más állami szerveknek, elsősorban a Központi Statisztikai Hivatalnak – amennyiben erre szükségük van – a kettős, párhuzamos statisztikai tevékenység elkerülése végett rendelkezésre bocsátják.

Az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztika

(6. §.)

A törvényjavaslat szerint más szerve, szervezetre adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikai adatgyűjtést csak az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervek hajthatnak végre.

Az állami statisztika egységes rendszerébe nem tartozó egyéb állami, szövetkezeti szerveket, társadalmi és más szervezeteket azonban nem célszerű a statisztikai adatgyűjtés lehetőségétől teljesen megfosztani, mert tevékenységük jellege sok esetben megkívánja, hogy bizonyos speciális adatokat, amelyek az állami statisztika egységes rendszerében nem állnak rendelkezésre, megszerezhessenek. Ilyen szervek például elsősorban a különböző kutatóintézetek, a közvélemény-kutatást, piackutatást stb. végző szervek.

Egyrészt az állami statisztika elsődleges érdekeinek biztosítása, másrészt az adatszolgáltatók indokolatlan túlterhelésének elkerülése érdekében célszerű e szervek részére az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai tevékenység engedélyezése.

Az ilyen adatgyűjtések során az adatszolgáltatásra felkért szerv, szervezet vagy magánszemély tudomására kell hozni, hogy az adatszolgáltatás nem kötelező, annak teljesítése vagy nem teljesítése saját elhatározásától függ, a nem teljesítésből semmiféle hátrányos következmény nem származhat.

Az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtéseket az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó felügyeleti szervek rendszeresen figyelemmel kísérik, nyilvántartják. Az indokolatlan vagy szakszerűtlen adatgyűjtések észlelése esetén megteszik a szükséges intézkedést.

A statisztikai tevékenységek összehangolása

(7–8. §.)

Az állami statisztika részeinek összehangolása teremti meg az állami statisztika rendszerének egységességét.

A törvényjavaslat az állami statisztika összehangolásának megteremtése érdekében mind az összehangolás feladatainak meghatározásához, mind az összehangolás szervezeti szabályozásához megteremti a szükséges jogi alapokat.

Az összehangolás közvetlen eredménye olyan egységes statisztikai rendszer megvalósítása, amely egyrészt biztosítja, a felhasználók jogos igényeinek gyors, megbízható, jól hasznosítható statisztikai adatokkal való kielégítését, másrészt kiküszöböli a népgazdaságilag felesleges – és ezért káros – statisztikai tevékenység folytatásának lehetőségét.

Az állami statisztika rendszerének összehangolása valamennyi, az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szerv együttes feladata. Ezen túlmenően meg kell határozni az együttműködés szervezeti formáját, illetőleg a közös munka irányításának módját is. Ezt a Központi Statisztikai Hivatal elnöke végzi.

A Hivatal elnökét e feladata ellátásában az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervek szakértő képviselőiből álló tanácsadó szerv segíti.

A Központi Statisztikai Hivatal

(9. §.)

A Központi Statisztikai Hivatal a statisztika országos hatáskörű központi szerve, mely a Minisztertanács közvetlen felügyelete alatt áll. Indokolt ezért, hogy az országban folyó valamennyi statisztikai tevékenység szakmai irányítását ellássa. Részletes feladatait, vezetését, szervezetét a Minisztertanács szabályozza.

Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szervek

(10. §.)

A minisztertanácsi rendelet állapítja meg, hogy a minisztériumokon kívül mely országos hatáskörű szervek és tanácsok tartoznak az állami statisztika egységes rendszerébe.

Statisztikai adatszolgáltatás

(11–13. §.)

Az állami statisztika feladatai eredményes ellátásának alapvető feltétele, hogy az adatszolgáltató szerveket, szervezeteket és magánszemélyeket törvény kötelezze az elrendelt adatszolgáltatás teljesítésére és kötelezettségük teljesítésének megtagadásához, illetőleg jogszabállyal ellentétes teljesítéséhez a törvényjavaslat jogkövetkezményeket fűzzön. Ugyanilyen fontos követelmény az adatok valóságnak megfelelő szolgáltatása.

Az adatszolgáltatói kötelezettségek teljesítéséhez fűződő rendkívül fontos érdekek indokoltá teszik a felelősség olyan szabályozását, hogy az adatszolgáltatói kötelezettség megsértéséért – a közvetlenül saját ténykedéséért, mulasztásáért felelős személyen kívül – a szerv vezetője is felelősséggel tartozzék.

A magánszemély érdekeinek védelme indokoltá teszi, hogy a statisztikai adatszolgáltatási kötelezettség azokra az esetekre korlátozódjék, amikor azt felső szintű jogszabály, vagy – a Minisztertanács felhatalmazása alapján – a Központi Statisztikai Hivatal elnöke rendeli el.

Az állami statisztika egységes rendszerén kívül eső, önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai adatgyűjtés esetében az adatszolgáltatás nem kötelező, annak nem teljesítéséhez semmiféle jogkövetkezmény nem fűződik. Indokolt azonban, hogy az adatszolgáltatásnak önként, saját elhatározáson alapuló teljesítése esetében is köteles legyen az adatszolgáltató a valóságnak megfelelő adatszolgáltatásra, és ennek a kötelezettségének nem teljesítéséhez fűződjék jogkövetkezmény.

A statisztikai adatok védelme

(14–15. §.)

Az állami, szövetkezeti szerveknek, társadalmi és más szervezeteknek sok esetben komoly érdekük fűződik ahhoz, hogy a reájuk vonatkozó, általuk szolgáltatott

egyedi adatokat ne lehessen minden korlátozás nélkül közzétenni, illetőleg mással közölni. Ez természetesen nem vonatkozik az összesített adatok közzetésére, közzétételére, amely esetben az adat egyedi jellege megszűnt.

Az egyedi adat közzétételét, közzetését magának az adatszolgáltató szervnek a vezetője, továbbá indokolt esetben a felügyeleti szerv vezetője, illetőleg a Központi Statisztikai Hivatal elnöke engedélyezheti.

Törvényi biztosítékot kell nyújtani a magánszemélynek arra, hogy a személyi, családi és más körülményekre szolgáltatott egyedi statisztikai adatok csak statisztikai célra kerülnek felhasználásra. E törvényi védelem egyúttal a magánszemélyek statisztikai adatszolgáltatásának megbízhatóságát is fokozza. A népesedési helyzet, az életszínvonal, a jövedelmi, vagyoni viszonyok stb. – magánszemélyek adatszolgáltatására alapozott – vizsgálata csak akkor nyújthat hathatós segítséget a vezetés számára, ha az megbízható, a valóságnak megfelelő statisztikai adatokra épül.

ORSZÁGGYŰLÉSI EXPOZÉ A STATISZTIKAI TÖRVÉNYJAVASLATRÓL*

BÁLINT JÓZSEF

Tisztelt Országgyűlés!

Felszabadulásunkat követően a magyar statisztika történetében is új fejezet kezdődött. A megváltozott követelményeknek igyekezett megfelelni az állami statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvény.

A húsz évvel ezelőtti törvény már a statisztika korábbinál nagyobb politikai fontosságát tükrözi. A magyar statisztikai szolgálat az elmúlt csaknem negyedszázad során a szocialista tervgazdálkodásnak, a párt- és állami irányításnak, a társadalmi élet tudományos megismerésének nélkülözhetetlen eszközévé vált.

A statisztikai adatok, elemzések a legfontosabb adatbázisát alkotják a társadalompolitikai–gazdaságpolitikai döntések, a népgazdasági tervek kidolgozásának. A statisztika méri a népgazdasági tervek teljesítését; az összefüggések feltárásával felhívja a figyelmet időszerű intézkedések szükségességére, emellett segíti a területi és vállalati vezetést is.

A jó statisztika ezen túlmenően hű képet tükröz a közállapotokról az érdeklődő állampolgárok számára. Az ország lakosságát rendszeresen tájékoztatja társadalmunk, gazdaságunk fejlődéséről, gondjainkról, a világban elfoglalt helyünkéről. Felméréseivel segíti a különféle tudományágak tevékenységét. Nagy jelentősége van annak is, hogy a statisztikai adatokból a nemzetközi közvélemény helyes képet alkothat hazánk fejlettségéről, a szocializmus építése során elért sikerekről.

Lényegesen kibővült a statisztikai megfigyelés köre. Olyan területeket is bevontunk a rendszeres vizsgálatba, amelyekről korábban csak hézagos számítások álltak rendelkezésre. A statisztikai megfigyelések gyakoribbakká váltak, elmélyültebbek, és ma már gyorsabbak a statisztikai elemzések is. Ehhez nagy segítséget nyújtottak a statisztikában fokozódó mértékben alkalmazott modern számítógépek. Fejlődött a statisztikusok szakképzettsége is.

Elmondhatjuk, hogy az 1952. évi törvény megalkotása óta kiépült és működik a társadalmi és gazdasági folyamatok megfigyelésének széles körű statisztikai rendszere. Az utóbbi években pedig nőtt a statisztika intenzitása, élesebb, pontosabb képet tükröz a valóságról.

Jelentős befolyással volt a statisztika fejlődésére gazdaságirányítási rendszerünk korszerűsítése. A korábbi, túl gyakori mérési feladatok helyébe újszerű és átfogóbb jellegű elemzések kerültek. Például a termelés szerkezete, a rendelés-

*Elhangzott 1973. október 4-én, az országgyűlés őszi ülészakán.

állomány alakulása, az értékesítési folyamatok, a termelői és a fogyasztói árak, a munkahely-változások okai, a pénzügyi gazdálkodás.

A statisztikai feladatoknak az előbb említett változása aránylag rövid időszak alatt ment végbe. Ebből következően néhány vonatkozásban az új vizsgálati módszerek, így például a gazdasági tevékenységek hatékonyságának mérése még nem teljesen kiforrott.

A statisztikai munka – jóllehet egyik fontos jellemzője az állandóságra, folyamatosságra való törekvés – nem merevedhet meg. A statisztikának, gyorsan, rugalmasan kell alkalmazkodnia a vezetés igényeihez, tehát ezután is folyamatosan fejlődnie kell.

A statisztikai feladatok növekedése természetesen együttjárt a statisztikai célokot szolgáló adatgyűjtések szaporodásával.

A közelmúlt fontos gazdaságstatisztikai vállalkozása volt például az 1972–1973-ban végrehajtott általános mezőgazdasági összeírás. A társadalmi–gazdasági változásokat a mezőgazdaságban a folyamatos statisztika, főleg a nagyüzemek tekintetében, nyomon követte. Hiányzott azonban egy olyan felmérés, amely a szocialista viszonyok között teljes és átfogó képet adott volna a mezőgazdaság egész helyzetéről, így a nagyüzemekről és a hozzájuk kapcsolódó háztáji gazdaságok tevékenységéről. Az első eredmények fontos jelenségekre hívták fel a figyelmet. Például arra, hogy az állampolgároknak körülbelül a fele olyan háztartásban él, amely háztáji gazdasággal is rendelkezik. Sokatmondó, hogy e háztartások tagjai között sok a munkás. Ily módon a mezőgazdasági összeírás a munkások életformájának, helyzetének elemzéséhez, az ipari és mezőgazdasági jövedelemarányok vizsgálatához is értékes adatokat szolgáltatott.

Szeretnék szólni a statisztika néhány fontos szakmai, metodológiai kérdéséről is.

A statisztika a fejlődés főbb tendenciáit, nagyrészt az átlagokban kifejezésre jutó eredményeket méri. Az átlagok tükrözik a társadalmi–gazdasági fejlődés időbeni változásait, jelentőségük és fontosságuk tehát hatalmas. Ahhoz azonban, hogy a társadalmi–gazdasági fejlődést helyesen tükrözze vissza, a statisztikának nemcsak a tömegesen előforduló – tipikus – értékeket kell vizsgálnia. Nyomon kell követnie a szélső értékeket, valamint azt is, hogy az átlagok mögött, azok körül milyen mértékű szóródását találjuk a lényeges egyedi jelenségeknek. Több mint ötven évvel ezelőtt mutatott rá *Lenin*, hogy a statisztikának ki kell mutatnia nemcsak az átlagos, hanem az élenjáró és a leggyengébb vállalatok eredményeit is. Erre törekszünk mi is.

Utalni szeretnék ezzel kapcsolatban az életszínvonal-vizsgálatokra. Ezek ma-gukban foglalják a személyes jövedelmek, a társadalmi juttatások, a fogyasztás és a megtakarítás, az árak, a lakáshelyzet, az iskolai és egészségügyi ellátás stb. vizsgálatát. Képet tudunk adni arról, hogy társadalmunk egészének és emellett egyes rétegeinek életszínvonala évről évre hogyan alakul. Ezen belül külön vizsgáljuk a jövedelmek szóródását és a szélsőségeket. Ennek érdekében családi jövedelemvizsgálatot végzünk, amely az ország népességének kb. egy százalékára terjed ki.

A statisztikai mérésnél figyelembe kell vennünk, hogy nálunk a személyi jövedelmek túlnyomó része munkabér, kisebb része társadalmi juttatás. A munkából származó jövedelemnek azonban nemcsak az életszínvonal szempontjából van kiemelkedő jelentősége: a különböző foglalkozások és beosztások bérarányainak kialakításával az anyagi ösztönzés legfontosabb eszköze is. Ezért a statisztikának rendszeresen képet kell adnia a különböző ágazatokban, szakmákban dolgozók ke-

reseti arányairól. Ezzel segítséget nyújthat a bérarányok folyamatos értékeléséhez és javításához. E téren még fejlesztenünk kell a megfigyelés rendszerét.

Pontos kimutatásokat adunk az államtól, a szövetkezetektől származó bérekről, jövedelmekről. A személyi jövedelmek alakulásának kimutatása azonban nem egyszerű. A statisztika eszközével ugyanis nem mutatható ki, hogy a lakosság között milyen jövedelemátcsoportosulás megy végbe. Ez nem lebecsülhető társadalmi jelenség, ezért más eszközökkel is szükséges tanulmányozni.

Nem tekinthetjük tökéletesnek a magánszektorban foglalkoztatottak teljesítményét és jövedelmét felmérő statisztikát. Ezen a területen a megfigyelés módszerét, az adatok megbízhatóságát tovább kell javítani.

A statisztika nagy figyelmet szentel az áraknak. A fogyasztói árak átlagos színvonalának alakulása mellett 1968 óta jelentéseink többek között bemutatják azt is, hogy az árak változása hogyan érinti a lakosság különböző csoportjait, a munkásokat, a parasztokat, a szellemi foglalkozásúakat és a nyugdíjasokat.

Elsőrendű kötelességünknek tartjuk, hogy a statisztikai tevékenységet ésszerű keretek között tartsuk, mégis úgy tűnik, hogy a gazdaság sokrétűvé válása, a tervezés tudományos megalapozása további, az eddigieken túlmenő statisztikai vizsgálatokat tesz szükségessé. Ahol viszont lehetséges, csökkentenünk kell az adatgyűjtéseket, és egyes kiadványok létjogosultságát is újra meg kell vizsgálnunk.

Tisztelt Országgyűlés!

Szocialista társadalmi rendszerünkben a statisztikai vizsgálódás legfontosabb tárgya az ember, a társadalmi osztályok, rétegek fejlődése. Elképzelésünk szerint az ilyen jellegű vizsgálatokat a jövőben fokozni kell.

Ezért hozzákezdünk társadalomstatisztikai rendszerünk olyan komplex fejlesztéséhez, ami az oktatástól az egészségügyi viszonyokig, a jövedelemeloszlástól a társadalmi átrétegződésig összefüggő és rendszeres képet nyújt a változásokról és tendenciákról. Statisztikánknak a társadalomtudományok segítségével a fejlett szocialista társadalom építésének időszakában a nagymérvű szerkezeti változások közepette folyamatosan figyelnie kell a társadalom osztálytagozódását, a munkásosztály számszerű kiterjedését, belső összetételét, helyzetét a korábbi időhöz viszonyítva és a társadalom többi rétegéhez képest. Folyamatosan vizsgálnunk kell a parasztság és az értelmiség helyzetének változását is.

Hagyományos feladatunk a tízévenkénti népszámlálás. A népszámlálások programjai mindinkább bővülnek. Korábban a népszámlálások programja lényegében csak a lakosság számával kapcsolatos főbb adatok összeírására terjedt ki. A legutóbbi népszámlálás már a társadalmi, családi élet olyan jelenségeiről szolgáltatott ismereteket, amelyek lehetővé tették a társadalmi-gazdasági folyamatok összefüggéseinek vizsgálatát is.

A folyamatos ismeretek biztosítása érdekében 1963-ban bevezettük a népszámlálások közötti időszakban tartandó, a lakosság 2 százalékára kiterjedő kis népszámlálásokat. A népesedési statisztika folyamatosan jelzi azt az öröndetes ténytet, hogy nő a népesség átlagos élettartama, de ugyanakkor jelzi azt is, hogy a születések száma nem éri el a kívánt mértéket.

Tisztelt Országgyűlés!

A Központi Statisztikai Hivatal az elmúlt évtizedben több szociológiai jellegű vizsgálatot hajtott végre egy-egy társadalmi csoport, mint például a pályakezdő fiatalok vagy a nyugdíjasok helyzetének megismerésére. E vizsgálatok eredményei, az adatok elemzései – megmaradva a statisztika konkrét bázisán – felhívták a figyelmet új problémákra és lehetővé tették a társadalomról differenciáltabb kép

megrajzolását. A társadalomstatistikai adatgyűjtések kibővítése és a szociológiai jellegű felvételek folytatása a jövőben is szükséges.

Jelentős feladatokat ró a magyar statisztika szervezetére a nemzetközi statisztikai együttműködés, a nemzetközi adatszolgáltatások teljesítése. A feladatok e tekintetben várhatóan tovább bővülnek. Ez elsősorban a testvéri szocialista országok gazdasági integrációjának előrehaladásával függ össze. Adatokat szolgáltatunk az ENSZ különböző szerveinek is.

Tisztelt Országgyűlés!

Mint az előbbieken erre már utaltam, a szocialista építésben elért előrehaladással párhuzamosan módosult, gazdagodott a statisztika szerepe, feladata. A jövő követelményei pedig még igényesebbek lesznek. A most beterjesztett törvényjavaslat ezeknek a statisztikára ható jogi vetületeit fogalmazza meg.

A törvényjavaslat természetesen nemcsak a Központi Statisztikai Hivatal munkájáról szól, hanem kiterjed az országban folyó statisztikai munka egészére.

A statisztika iránt számos alapvető követelményt kell támasztani. Csak néhányat szeretnék megemlíteni ezek közül.

Először. Az adatszolgáltatás valódisága, a statisztikai adatok megbízhatósága. Ennek érdekében egységes fogalmi rendszert kell alkalmazni, amely átfogja az adatgyűjtéstől a dokumentálásig a teljes statisztikai tevékenységet. A gazdálkodó egységeknél olyan statisztikai bizonylati rendszerre van szükség, amely összhangban van a számviteli-pénzügyi ügyvitellel. Az adatszolgáltatók részére úgy kell megfogalmazni a kérdéseket, hogy azok félreérthetetlenül legyenek megválaszolhatók.

Másodszor. Az adatközlés és tájékoztatás gyorsasága. Ennek feltételei vannak. Ez a korszerű szervezés mellett nagymértékben a hírközlő, feldolgozó és sokszorosító gépek (eszközök) számától és minőségétől függ.

Harmadszor. Az adatgyűjtés és feldolgozás ne legyen túlságosan költséges. Ezért olyan felmérési programokat és kiadványterveket kell összeállítani, amelyeknek anyagi fedezésére az ország az adott időben képes.

Negyedszer. Mindezek megkívánják, hogy a Központi Statisztikai Hivatalban és az azon kívül dolgozó statisztikusok nagy szakmai hozzáértéssel, tudásukat állandóan továbbfejlesztve végezzék munkájukat.

Tisztelt Országgyűlés!

Az 1952. évi törvény az akkori viszonyoknak megfelelően tartalmazott intézkedéseket a statisztikai munka követelményeinek és előfeltételeinek biztosítására. E törvény egyes rendelkezéseit azonban a gyakorlati élet már túlhaladta.

A képviselő elvtársak ismerik a benyújtott törvényjavaslatot, annak indoklását. Ezért nem kívánom az azokban foglaltakat részletesebben taglalni. Mégis engedjék meg, hogy néhány részletéhez további kiegészítő megjegyzéseket fűzzek.

Az 1952. évi törvény a statisztikai feladatok ellátásának erősen centralizált rendszerét írta elő. Például valamennyi adatgyűjtés engedélyezésének jogát kizárólag a Központi Statisztikai Hivatal elnökére bízta. Ennek a feladatnak egyre inkább csak formálisan lehetett eleget tenni, és akadályozta a minisztériumok és más irányító szervek önálló tevékenységét. Végül is a törvény ellenére olyan adatgyűjtési rendszer alakult ki, amelyben a centralizmus a főfolyamatokra terjedt ki, számos területen emellett decentralizáltan is létezett statisztika. Az élet ezt megkövetelte.

A jelenlegi törvényjavaslat figyelembe veszi a statisztikai munka bizonyos fokú megosztásának szükségességét. Ez abból fakad, hogy mindazok számára, akik

valamilyen szinten irányítanak, vezetnek, biztosítani kell a vezetéshez szükséges információk megszerzésének lehetőségét. A törvényjavaslat ezért megkülönbözteti a *központi állami statisztikát*, amelynek feladatait a jövőben is a Központi Statisztikai Hivatal látja el, valamint az *igazgatási statisztikát*, vagyis a minisztériumok, országos hatáskörű szervek és tanácsok statisztikai tevékenységét. Ez utóbbi szervek a jövőben saját hatáskörükben is elrendelhetnek statisztikai adatgyűjtéseket, amennyiben a központi állami statisztikából a szükséges adatok nem ismerhetők meg.

Ez a munkamegosztás nem jelentheti azonban, hogy a Központi Statisztikai Hivatal és a többi állami szerv egymást figyelmen kívül hagyva lássák el munkájukat. Szoros együttműködésre van szükség, koordinációra, amit a törvényjavaslat előír.

A törvényjavaslat értelmében más szerv – tehát például valamely társadalmi szerv vagy kutatóintézet – adatszolgáltatást nem rendelhet el. Ilyen korlátozásra feltétlenül szükség van.

Adatszolgáltatás-elrendelési jogkörrel nem rendelkező szervek csak az önkéntesség alapján gyűjthetnek adatokat, amire kötelesek felhívni az adatközlők figyelmét.

Halaszthatatlan feladat a statisztikai munka fokozottabb számítógépesítése. A Központi Statisztikai Hivatal közreműködik a Számítástechnikai Fejlesztési Program megvalósításában. Ennek keretében bővítjük a statisztikai feladatokat végző gépparkot, gyorsítjuk a számítástechnikai szakemberek képzését.

A törvényjavaslatból kitűnik, hogy a statisztikának változatlanul egyik fő feladata a közvélemény tájékoztatása, valamint a tudományok műveléséhez szükséges adatok szolgáltatása. Az adatgyűjtési és tájékoztatási programokat úgy kell továbbfejleszteni, hogy alkalmasak legyenek az adatok iránt jelentkező differenciált igények kielégítésére.

A különféle kiadványok megjelentetésén túlmenően fel kell használnunk mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a sajtó, a rádió, és a televízió nyújt számunkra a statisztikai vizsgálatok eredményeinek megismertetéséhez. A statisztikai adatoknak ilyen széles körű nyilvános közzététele egyúttal módot nyújt az adatok állandó társadalmi ellenőrzésére, kifejezve ezzel is társadalmi rendszerünk demokratizmusát.

Végezetül szeretném a tisztelt Országgyűlés figyelmét felhívni a törvényjavaslatnak még egy lényeges vonására. Az 1952-es törvény nem tartalmazott intézkedéseket az adatszolgáltatók védelme tekintetében. A jelenlegi törvényjavaslat kitér arra, hogy állami, szövetkezeti szervek, társadalmi és más szervezetek egyedi statisztikai adatait csak különleges feltételek mellett lehet közzétenni. A magánszemélyek körülményeire vonatkozó adatokat pedig kizárólag csak statisztikai célra szabad felhasználni. Ez utóbbit azért kell hangsúlyozni, mert a korszerű statisztika egyre fokozottabb mértékben fordul reprezentatív felvételekkel magánszemélyekhez. Ennek során mind részletesebb, sőt bizalmas adatokat kérdez. A törvényjavaslat intézkedik arról is, hogy az általuk közölt adatok más magánszemélyek vagy illetéktelen szervek tudomására nem juthatnak. Jelenleg is ezen elv alapján működnek együtt a Központi Statisztikai Hivatal szervei több ezer önkéntes adatszolgáltató állampolgárral a háztartásstatisztikai adatfelvételek készítése során.

Tisztelt Országgyűlés!

Meggyőződésem, hogy ez a törvényjavaslat megfelel a reális igényeknek, és egyben segítséget nyújt a statisztika továbbfejlődéséhez. A törvény helyes gya-

korlati végrehajtása esetén a statisztika fokozott mértékben lesz képes hozzájárulni szocialista társadalmi rendszerünk építéséhez.

Kérem a tisztelt Országgyűlést, hogy a benyújtott törvényjavaslatot fogadja el, emelje törvényerőre.

РЕЗЮМЕ

Экспозе председателя Центрального статистического управления было произнесено на состоявшейся осенью 1973 года сессии Государственного Собрания при представлении на рассмотрение депутатов проекта закона о статистике.

Председатель Центрального статистического управления сослался на прежний закон о государственной статистике (VI закон 1952 года), который стремился удовлетворить новым условиям, возникшим после освобождения. Затем остановился на развитии, в ходе которого статистика превратилась в неотъемлемое средство планового хозяйства и управления экономикой со стороны партийных и государственных органов и научного познания общественной жизни. Расширилась сфера статистических наблюдений и была создана статистическая система, охватывающая множество общественно-экономических процессов. Новые запросы возложили на статистику новые задачи, в связи с чем получили распространение новые методы обследования.

Председатель Управления остановился на некоторых важных специальных методологических вопросах, в том числе на обследовании жизненного уровня, соотношений зарплаток, заработной платы и доходов, а также на регулярном наблюдении за движением цен. Подчеркнул значение создания и развития системы общественной статистики.

Среди традиционных задач Управления он остановился на расширении программы проводимых раз в десять лет переписи населения, а также на микроцenzзах, введенных в интересах систематического получения перманентной информации. В качестве важной задачи расширения упомянул о проведенных в течение истекшего десятилетия обследованиях социологического характера и продолжение усилий в области международного статистического сотрудничества.

Изменившаяся роль статистики и рост ее задач вызвали необходимость в создании нового закона о статистике, который касается не только работы Управления, но и статистической деятельности во всей стране.

Председатель Управления указал на некоторые наиболее существенные новые черты законопроекта. Сюда относится размежевание центральной государственной статистики (Центральное статистическое управление) и управленческой статистики (статистическая деятельность министерств), указание относительно создания единой согласованной статистической системы и улучшение защиты организаций, предоставляющих статистические данные.

Новый закон преследует в качестве цели обеспечение условий для дальнейшего развития статистики в соответствии с существующими запросами общества.

SUMMARY

The report of the President of the Hungarian Central Statistical Office was given at the autumn session of the Parliament on the occasion of presenting the Statistics Bill.

The President of the CSO referred to the former act on state statistics (Act No. VI of 1952.) which was developed to adjust the postwar conditions. Then he outlined the development in the course of which statistics has become an essential instrument in the socialist planned economy, for the party and state management and for the scientific knowledge of the social life. The scope of statistical surveys has expanded and comprehensive statistical system of socio-economic processes has been developed. The increasing demand has put new duties on statistics and as a consequence new methods of investigation have come to the front.

Then the President of the CSO spoke about some important professional, methodological questions of statistics, so among others, investigation of the living standard, regular observation of the development of relative earnings, wages, incomes, and prices. He stressed the significance of developing the system of social statistics.

Of the traditional tasks of the CSO he dealt with the expanding programs of the censuses held every ten years and with micro-censuses conducted for ensuring continuous information. He pointed out as an important task the extension of investigations of social character which were carried out over the last decade and further development of the international co-operation in statistics.

The changed role of statistics, its new tasks called for a new statistics act which refers not only to the work of the CSO but also to the statistical work all over the country.

Then the President of the CSO outlined some of the most significant new characteristics of the Bill. These include the differentiation of central state statistics (Central Statistical Office) and statistics of public administration (statistical activity of the Ministries), developing a uniform co-ordinated system of statistics, and increased protection of data suppliers.

The new act wants to serve for further development of statistics in accordance with the requirements.

A STATISZTIKAI TÖRVÉNYJAVASLAT ORSZÁGGYŰLÉSI VITÁJA

Az országgyűlés 1973. évi őszi ülészakán, október 4-én, a délutáni ülésen került sor a statisztikai törvény vitájára. A törvényjavaslatot *Bálint József* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyújtotta be és ismertette.¹ Az államtitkári expozé után a törvényjavaslat előadója szólalt fel, a vitában pedig hat képviselő tett észrevételeket a statisztikai törvény tervezetével kapcsolatban.

Novák Béla Pest megyei képviselő, a törvényjavaslat előadója bevezetőül foglalkozott a törvényjavaslat előkészítésével kapcsolatos igen alapos, körültekintő, mintegy két évig tartó szakmai és jogi munkával, majd pedig ismertette az országgyűlés jogi, igazgatási és igazságügyi, valamint terv- és költségvetési bizottságának együttes ülésén elhangzott észrevételeket.

„A vitában felszólaló képviselők – mondta az előadó – valamennyien helyeselték a törvényjavaslatot, annak időszerűségét, azzal egyetértve egy-egy paragrafusát konkrétan is vizsgálták, elemezték. *Bálint József* államtitkár beszámolójában részletesen indokolta a törvényjavaslatot, melyet a két bizottság részleteiben is megvitatott. A vitában is elvként fogalmazódott meg, hogy a tervgazdálkodás mai követelményeihez alkalmazkodó, modern statisztikát egységes, szabályozott rendszerként kell felfogni. Egyrészt mint a statisztikai tevékenység folyamatait egységbe foglaló, ezek mindegyikének a követelményekhez mért arányos fejlődését és zavartalan működését biztosító állami feladatot, másrészt az egyéb rendszerekkel együttműködő, azokkal kölcsönhatásban élő információs bázist.

Ezzel egyidejűleg lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy a folyamatosan átalakuló, fejlődő követelményeknek megfelelően a statisztikai rendszer képes legyen önmagát is megújítani, tudja továbbfejleszteni tudományos és technikai eszközeit, figyelemmel kísérni és értékelni saját működésének hatékonyságát is. Ezzel lehetőséget kell teremteni arra, hogy a népgazdaságilag egységes információs rendszer megvalósítása érdekében a statisztika hatást gyakoroljon, szervező erőként működjenek közre, a tervgazdálkodást a statisztika sajátos eszközeivel segítse és erősítse.

A statisztikai tevékenység alapvetően állami feladat, amelyet elsősorban az állami szerveknek kell végezni. Hogyan segíti ezt az új törvény? Az állami statisztikai tevékenységnek az új törvényben két alapvető színterét alakították ki: a központi irányítási célokra a népgazdasági áttekintés érdekében a központi állami statisztikát, és a minisztériumi, főhatósági szakmai irányítási feladatok ellátásához szükséges információk biztosításához az igazgatási statisztikát.

Az állami statisztikai rendszer e két eleme között összhang szükséges. Ennek azonban lényeges előfeltételei vannak. Fontos, hogy azonos statisztikai előírásokat

¹ *Bálint József* expozéjának szövegét lásd a 1065–1070. oldalon.

alkalmazzanak. Folyamatosan biztosítani kell az országban folyó valamennyi statisztikai adatgyűjtés, később fokozatosan a feldolgozás, tájékoztatás és tárolás feletti áttekintést, azoknak megfelelő nyilvántartását is."

A továbbiakban Novák Béla képviselő a bizottsági ülésen elhangzott észrevételeket, javaslatokat ismertette.

„A felszólalók helyeselték a 13. §-ban törvénybe foglalandó önkéntes adatszolgáltatás elvét, mely előnyöket biztosít mind az adatszolgáltató, mind az adatkérő szempontjából. Ez abban jut kifejezésre, hogy a jövőben bizonyos adatközlések nem kötelezően, hanem önkéntes alapon szerveződnek. Az adatszolgáltatóknak lehetőségük lesz arra, hogy a válaszadást jogi következmények nélkül megtagadják. Az adatkérő szervezetek, intézmények számára az az előny kínálkozik, hogy az állami statisztika adatkörében nem szereplő, de olyan lényeges kérdésekről is kérhetnek adatszolgáltatást, amelyek teljesen újszerű információkat biztosítanak számukra, például a piackutatás, vélekedések, különleges magatartás stb.

Számos meggondolás szól amellett, hogy az önkéntes alapon folyó adatgyűjtéseket is bizonyos korlátok közé kell szorítani. Ezt a célt szolgálja az az intézkedés, hogy az ilyen alapon tervezett adatgyűjtéseket is a felügyeleti szerveknél véleményeztetni kell. Ezáltal nyerhető áttekintés az országban folyó valamennyi adatgyűjtésről. Ilyen esetekben azonban biztosítani kell a gyors ügyintézését.

Vita tárgyát képezte az is, hogy sok esetben nem elegendő a statisztika által közölt globális számokból kiindulni. Azok alapján mérlegelés nélkül határozatokat és döntéseket hozni nem lehet . . .

Az ezzel kapcsolatos vita során olyan álláspont alakult ki, hogy a statisztikusoknak törekedni kell a fokozottabb, részletesebb csoportosításokra. Az adatok helyes felhasználása azonban nem a statisztikusok feladatát képezi . . .

Javaslat hangzott el, hogy a statisztikai felvételi programok kialakításánál a tudományos szervek, egyetemek, főiskolák, kutatóintézetek befolyásolási hatáskört kapjanak. Továbbá, hogy a benyújtott és feldolgozott adatokat a tudományos kutatók azok hivatalos közzététele előtt megkaphassák, az ilyen irányú kívánságaikat csak akkor lehessen megtagadni, ha a kért adatok államtitkot képeznek.

A két bizottság együttes ülésén úgy foglalt állást, hogy . . . a tudományos munka nem nélkülözheti a valóságot tükröző, mindenre kiterjedő ismereteket, így az aktuális statisztikai adatokat sem. Mindezeket figyelembe véve a két bizottság együttesen javasolja a Központi Statisztikai Hivatal elnökének, hogy a statisztikai munka összehangolása, a feladatok közös kialakítása és ésszerű megosztása érdekében megszervezésre kerülő statisztikai koordinációs bizottság munkájába vonja be a Magyar Tudományos Akadémia illetékes képviselőjét."

Befejezésül az előadó megállapította: „. . . a bizottsági viták azt bizonyították, hogy egy gondosan, körültekintően szerkesztett törvényjavaslat készült. Tartalmazza egyrészt mindazokat a követelményeket, amelyek joggal támaszthatók a statisztika iránt, másrészt kellő felhatalmazást ad az érdekeltek számára, hogy feladataikat a X. kongresszus határozatainak megfelelően, a szocialista tervgazdálkodás, társadalmi rendszerünk további megszilárdítása érdekében végezzék. Ezért a jogi, igazgatási és igazságügyi, valamint a terv- és költségvetési bizottság nevében a törvényjavaslatot a beterjesztett módosításokkal együtt² a tisztelt Országgyűlésnek elfogadásra javasolom."

Novics János Baranya megyei képviselő hozzászólásában leszögezte: „. . . a törvényjavaslat indokolásával a magam részéről teljes mértékben egyetértek, és el-

² A módosítások a törvényjavaslat szövegének két helyén (a 7. §. c) pontjában és a 9. §-ban) csupán kisebb módosítást jelentettek.

fogadhatónak tartom magát a törvényjavaslatot is. Észrevételeimet saját tapasztalataimra és egy népi ellenőrzési bizottsági vizsgálatra alapozva teszem meg.

Ahhoz, hogy megalapozott döntéseket lehessen hozni, megfelelő mennyiségű, megbízható adatra, információra van szüksége mind a felső-, mind a középszintű, de az alsó vezetésnek is. Azt hiszem, ezt a megállapítást senki sem vitathatja, semmilyen irányító szerv vagy intézmény vezetője, de még vállalat vezetője sem képes saját munkáját jól ellátni, ha a döntési szintnek megfelelő mennyiségű, megbízható, megfelelően rendezett információval nem rendelkezik. Az azonban, hogy mikor, milyen mennyiségű információra van feltétlenül szüksége a vezetéshez, korántsem tisztázott kérdés. Jelenleg ugyanis olyan tömegű adathalmaz áll rendelkezésre, amelynek befogadása, a vezetésben való hasznosítása szinte lehetetlen, ennek jó része felesleges . . .

Ebből kiindulva a Baranya megyei Népi Ellenőrzési Bizottság célvizsgálatot tartott 15 vállalatnál és intézménynél, valamint a tanácsoknál 1972 decemberében abból a célból, hogy az adatgyűjtések mennyiségét, gyakoriságát és azok felhasználását vizsgálja.

A vizsgálat adatai és a szubjektív vélemények szerint az információadások szám szerint 1971-hez viszonyítva jelentősen ugyan nem nőttek, de mennyiségét tekintve soknak ítélték. Az általánosan belül talán nem árt szóvá tenni, hogy azoknál a vállalatoknál, intézményeknél, szerveknél, amelyek valamiféle függőségi viszonyban vannak a megyén belül, vagy amelyek trösztli szervezetben működnek, növekedés mutatkozik az információadásban abszolút értelemben is, és a kért adat-tömeg vonatkozásában is.

A rendeletileg előírt információadások – ide tartozik a hivatalos statisztikai adatszolgáltatás is – különösebb gondot nem jelentenek a vállalatok részére, mert ezekre fel lehet készülni, megfelelő bizonylati alapjuk van, s tartalmazznak olyan utasításokat, útmutatásokat, melyek a helyes kitölthetőséget biztosítják . . .”

A hozzászóló megemlítette, hogy vannak olyan észrevételek, amelyek jogosan sérelmezik az állami statisztika gyakoriságát. Éppen ezért javasolta megvizsgálni annak lehetőségét, hogy az időszakonként (negyedévenként, félévenként) történő adatszolgáltatásokat mely területen lehetne hosszabb időszakonként (évenként) kérni.

Ezután az önkéntességen alapuló adatszolgáltatásokkal foglalkozott a hozzászóló. Megállapította, hogy ezek nagy része olyan egyszeri adatkérés, „ . . . amely külső szervektől származik, hivatalosan az információt adó szerv részére nem lenne kötelező, de egyetlen olyan esettel sem találkoztunk, legalábbis a mi megyénk területén, amikor megtagadásra került volna sor. Az önkéntes adatszolgáltatásnál a pontossággal, a minőséggel, a határidők betartásával szokott inkább baj lenni, ami általában is rontja a statisztikai fegyelmet.

Külön említést érdemelnek a szövetkezetek, melyek jelentős tehernek tekintik a többszöri esetenkénti adatszolgáltatást, melyet a járási hivatalok, városi tanácsok részére szolgáltatnak.

Ezenkívül külön adatszolgáltatási kötelezettség származik abból is, hogy a szövetkezetek érdekképviselői szerveknek is tagjai, és e szervek is részben rendszeres, részben eseti adatszolgáltatást várnak a szövetkezetektől . . .

A hivatalos és kötelező jellegű statisztikai adatszolgáltatáson kívüli információk minősége – eltekintve a folyamatos és jogszabályilag elrendelt információktól – alacsonyabb szinten áll, mint a hivatalos statisztika.

Ezért véleményem szerint ebben a kérdésben talán nagyobb megszorításra lenne szükség, amelyet a végrehajtási utasításban lehetne esetleg szabályozni.

Az információk elburjánzásának többek között oka lehet, hogy az intézkedésre jogosult vezetők vagy az információt felhasználók nem ismerik, vagy nem jól ismerik a meglevő és rendelkezésre álló információkat."

A népi ellenőrzési bizottság vizsgálatának tapasztalatait összefoglalva Novics János leszögezte, hogy „... szükség van az információk és ezen belül a legfontosabb, a statisztikai információk egységes rendezésére és törvényileg való szabályozására.

Az új törvényjavaslat és a végrehajtási utasítástervezet lényegét abban látom, hogy hosszú időkre alkalmasnak látszik a statisztika jogi alapjainak biztosítására; határozottan különválasztja a kötelező állami statisztikát az önkéntességen alapuló statisztikai adatgyűjtésektől; megteremti az egységes, összehangolt, kötelező állami statisztika művelésének lehetőségét; meghatározott feltételek mellett biztosítja az állami, társadalmi, gazdasági szervezetek, tudományos intézeteknek, hogy a munkájukhoz szükséges adatok rendelkezésre álljanak. Védelmet nyújt az adatszolgáltató állampolgároknak az indokolatlan, a túlburjánzó statisztika okozta sok bosszúságot, időrablást jelentő kérésekkel szemben.

Úgy gondolom, hogy a törvényjavaslat csupán a rendszer lehetőségét teremtette meg, maradéktalan érvényesüléséhez minden szinten a politikai, gazdasági, társadalmi, tudományos élet vezetőinek, de az állampolgároknak is sokat kell tenniük. Gondolom, a Központi Statisztikai Hivatal is egyetért azokkal a megállapításokkal, amelyek a jelenlegi statisztikai beszámolási rendszer további egyszerűsítésére vonatkoznak. Ugyanakkor arra szeretnék a figyelmet felhívni, hogy a statisztikának követnie kell a társadalmi és gazdasági élet változásait, ki kell terjednie olyan kérdések vizsgálatára, amelyekre vonatkozóan a párt és a kormány határozatot hozott.

Föltételezhető, hogy a törvény, illetőleg a végrehajtási utasításról szóló rendelet alapján létrehozott statisztikai koordinációs bizottság sok átfedést és párhuzamos adatgyűjtést megszüntet, biztosítja majd az egységes fogalmi rendszert. Működése azonban csak akkor lesz eredményes, ha a különböző állami szervek, tanácsok is felülvizsgálják és racionalizálják saját információs rendszerüket, és biztosítják szoros kapcsolatát az állami statisztikai információs rendszerrel."

Végül Novics János képviselő javasolta, hogy

- a Központi Statisztikai Hivatal szélesítse tovább a megyei szintű információk körét; a területi statisztika fejlesztésével hathatósabban segítse a megyei vezető szervek munkáját;
- vizsgálják felül a főhatóságok által operatív célból kért – nem statisztikainak minősülő – jelentések számát és gyakoriságát;
- a középfokú szervek, valamint a vállalatok, intézmények vezetőit tájékoztassák arról, hogy milyen adatok hol állnak rendelkezésre és miként hasznosíthatók;
- a rendelkezésre álló adatokat, információkat jobban használják fel a közvélemény tájékoztatására.

E javaslatok után, amelyeket a törvény és a végrehajtási rendelet alkalmazása során kell figyelembe venni, a képviselő a törvényjavaslatot elfogadta.

Varga Sándor Szolnok megyei képviselő a törvénytervezet jogosságát, időszűrését erősítve hangsúlyozta, hogy „... a dolgozók életszínvonalának emelkedése, művelődési és szellemi igényeinek kielégítése, a keresetek alakulása, a társadalmi rétegek változása, a nők és a fiatalok helyzete, a mezőgazdaságban dolgozók száma, kora, neme tekintetében nem lehet érzésekre, feltételezésekre támaszkodni. Ha pedig nem lehet, és nem is szabad, akkor feltétlenül szükséges és egyet kell értenünk abban, hogy legyen anyagilag biztosított, egységes folyamatában végigkísért olyan meghatározott és tartalmában tisztázott adat, amely rögzíti a múltat, megbíz-

ható képet ad a jelenről és ezekre az alapokra támaszkodva összefüggésükben mutat irányt a tennivalókra is."

Ezek előrebocsátása után a hozzászóló a megyében a Központi Statisztikai Hivatal Szolnok megyei Igazgatóságának munkáját és több nagyvállalat statisztikai tevékenységét tanulmányozva szerzett tapasztalatokról számolt be.

„A kialakult vélemények alapján a statisztikai adatok megyei szinten jól hasznosíthatók. Némelykor gondot okoznak az összehasonlíthatóságot illetően az időközönként alkalmazott szerkezeti változtatások. Rendkívül fontos a fogalmak tisztázása is ...

Az volna célszerű, ha a megyei igazgatóságok a megyei információ-áramlás központjaivá válnának és a megyékben információt adó szervek – a statisztikai igazgatóságok, a megyei tanács, az Országos Takarékpénztár, a Nemzeti Bank – megfelelően koordinálnák tevékenységüket, hogy párhuzamos tájékoztatás ne legyen, mert ez felesleges, egymást ellenőrző tájékoztatásra nincs szükség. Ez természetesen az adatgyűjtésre is vonatkozik. Olykor lehet tapasztalni, hogy olyan adatok gyűjtésére is sor kerül, amelyek a megyei igazgatóságok rendelkezésére állnak. Ez lényegében azt is jelenti, hogy előzőleg nem egyeztetnek, nem kérik ki az igazgatóság véleményét.

A területi statisztikai igazgatóságon kialakult az egységes statisztikai mutatószám-rendszer, amelynek segítségével nyomon követhető a megye, a járáások, a városok, a községek társadalmi, gazdasági fejlődése.

A megjelent évkönyvek, negyedéves jelentések, a városi és községi törzskönyvek is ezeket az adatokat tartalmazzák ...

A statisztikai törvénytervezettel, a statisztikai adatgyűjtéssel kapcsolatban több Szolnok megyei nagyvállalattól kértem véleményt. Egyöntetű álláspont alakult ki abban, hogy elismerik a statisztikai adatszolgáltatás szükségességét. A vállalatok irányításában azok a statisztikai adatok, amelyek a beszámolási rendszert képezik, a belső információ fő forrásai közé tartoznak. A negyedéves és éves jelentések nemcsak a termelőegység eredményeit mutatják ki, hanem alapul szolgálnak az operatív és hosszabb távú tervek kidolgozásához is.

Azt is hozzá kell tennem, hogy a statisztikai jelentések nem mindig elegendők a vállalatvezetők döntéseikhez. A statisztikai adatok szükségszerűsége mellett kifogások is merültek fel ..."

Az észrevételeket Varga Sándor a következőkben foglalta össze:

– a jelentések elkészítésének határideje nem teszi mindig lehetővé az alapos elemző munkát;

– az egyszeri adatszolgáltatások gyakran nem veszik figyelembe a vállalatok analitikus nyilvántartásai által biztosított lehetőségeket;

– az egyéb szervek adatigényei rapszodikusán jelentkeznek, nem igazodnak a vállalati jelentések külső és belső információs rendszeréhez; az adatigények egyenletessége kifogásolható: az adatszolgáltatások túlnyomórészt a negyedévi és éves zárásokhoz esnek, és az egyszeri adatkérések is e csúcsidőben jelentkeznek.

A hozzászóló véleménye szerint e hiányosságok megszüntetését a statisztikai munka jobb koordinálásával, amelynek lehetőségét az előterjesztett és általa elfogadott törvényjavaslat biztosítja, lehetne elősegíteni.

„... Az engedély nélküli statisztika a vállalatokat indokolatlanul terheli, viszont a megyei igazgatóságoknak nincs olyan jogkörük, hogy megtiltsák ezeket az adatgyűjtéseket. Szükségesnek látszik, hogy messzemenő koordináció valósuljon meg, erre utal a törvénytervezet is. Talán helyes lenne az is, ha megyei szinten is folyna ilyen gyakorlat.

Az összehangolt, egységes állami statisztikának biztosítania kell a különböző szinten jelentkező indokolt adatigényeket, másrészt azonban meg kell akadályozni az adatszolgáltatókat feleslegesen terhelő, indokolatlan, túlméretezett adatgyűjtéseket... Fokozni kell a statisztikai adatok hasznosításának gyorsaságát, hatékonyságát, elemezve azt, hogy mit takarnak az átlagok, és a szükséges mértékre kell csökkenteni a statisztikai tevékenységből a népgazdaságra háruló költséget."

Dr. Szép Zoltán budapesti képviselő a statisztikához szorosan kapcsolódó információáramoltatás kérdésével foglalkozott.

„A célszerűen szervezett, terv, illetve tervezési irányultságú információáramoltatás gazdaságunkban is a termelőerők egyik lényeges tényezője lett. Elfogadott nézet, hogy hazánk szocialista fejlődését jelentősen felgyorsítani leghatékonyabban a különböző vezetői szintek számára kellő időben biztosított, mértéktartóan szükséges mennyiségű, vezetési döntésselőkészítő információkkal lehetséges. Éppen ezért csak örömmel üdvözölhetjük az új statisztikai törvényjavaslatot, mert a felső szintű államvezetés részére a tervezéshez, az ellenőrzéshez és a döntésekhez a kívánatos mennyiségű és minőségű információkat a törvényjavaslat elfogadása után a végrehajtás biztosítani képes.

Az információáramoltatás rendszerében rendkívüli fontos az információszervezés és -szolgáltatás kellő összehangoltsága, határfoka. Az előbbi központilag szervezett és irányított statisztikai munkát, az utóbbi pedig értékelt, válogatott információk előállítását igényli, s e kettő együttes és kölcsönös megvalósulása teszi a statisztikát voltaképpen információvá...

Az olyan szerény anyagi eszközökkel rendelkező nyílt gazdaság, mint hazánké, fokozottan kell, hogy becsülje az információáramoltatásból adódó lehetőségeket, a keveset is, a már meglevőt, és igyekezzék az adott emberekkel és gépparkkal is a mostaninál jóval pontosabb, célszerűbb, termékenyebb információáramoltatást megvalósítani.

A társadalmi erőforrások, szükségletek, igények mielőbbi célszerű feltérképezése hazai információs rendszerünkkel, ha azt megfelelően közös irányultságúvá tudjuk változtatni, tulajdonképpen máris elvégezhető lenne. Ehhez azonban egyöntetűvé kell tenni a gépkihasználtságot, a kívánalmakat és a célokat, igen sokat kell dolgoznunk az információáramoltatási szemlélet helyes kialakításán, a fetisizáltság helyett a szakszerűség uralomra jutása érdekében.

Több közgazdász, több jól képzett és kellő gyakorlatra szert tett informatikai káderre volna azonnal szükség. A már tevékenykedő szakemberek tudásának nagyobb teret volna célszerű biztosítani..."

Továbbiakban fontos feladatként jelölte meg Szép Zoltán az információk minőségének javítását – melynek fontos feltétele az informatikai szakemberek egyetemi képzése – és az információs tevékenység koordinálását.

„Hazánkban a legnagyobb adathalmazzal a Központi Statisztikai Hivatal dolgozik. Ő rendelkezik a legnagyobb teljesítményű gépparkkal és a legnagyobb adatfeldolgozói tapasztalatokkal. Leghathatósabban éppen ezért a Központi Statisztikai Hivatal tudná felkarolni az informatikai tevékenységet, ideértve még némi kísérletet is, továbbá a Központi Statisztikai Hivatal válhatna olyan módszertani központtá, amely képes irányításával egy jól működő, összehangolt statisztikai információs rendszer kialakítását ténylegessé tenni. Erre a részben máris gyakorolt szerepre jelen törvényjavaslat módot ad. Az egységes elvi irányításnak ez a problémája azonban felmerül a szakmai információs rendszer terén is...

Ezen a területen a koordinálási kísérletek ellenére még nagyon sok a tenni-való. Célszerű lenne, ha jelen törvényjavaslat alapján az adatgyűjtést szervező

Központi Statisztikai Hivatal és a tárcaközi felhasználás biztosítására leginkább hivatott Állami Tervbizottság az információszolgáltatás megszervezése során ezt a nem csupán elvi, de technikai, gépi összefogást, s ezzel az adatfeldolgozási rendszerek szintézisét is megoldaná. Az egységes szemlélet kialakítását és koordinációját jelentősen előmozdítja a KGST komplex program keretében megvalósuló nemzetközi tudományos és műszaki információs rendszer létrehozása, mely munkába az érintett ágazati információs intézetek már bekapcsolódtak, új vonásokkal gazdagítva a rendszer kiépítését."

Az információáramoltatás tökéletesítésével kapcsolatban a hozzászóló javasolta, hogy „...központi információszolgáltatási rendszer esetén az állami, politikai és gazdasági vezetés igényeit kielégítő információbiztosítás s az ennek létrejöttében való információáramoltatási közreműködés ne képezhesse adás-vétel tárgyát. Az összehangolt rendszeren belül tevékenykedő egyes információs szerveket, intézményeket az árbevételtől, éppen népgazdasági érdekből, teljesítőképességük növelése érdekében függetleníteni kell."

Végül a törvényjavaslatot dr. Szép Zoltán a következő megfontolások alapján fogadta el.

„A statisztikai törvénnyel előbbre vitt szervezett információáramoltatás minden tekintetben hozzájárul szocialista tervező- és építőmunkánk gyorsításához, ezzel is segítve az Állami Tervbizottság munkáját. Ösztönözni bírja tudományos és műszaki információ-rendszerünk további kiépítését, jó hatással lesz az 1975-ben ki próbálásra tervezett személyi adatnyilvántartás bevezetésére, amely egyébként rendkívül fontos mozzanata lesz a statisztikai törvényt követő fejlődésnek..."

Fecser Péter Somogy megyei képviselő a törvényjavaslattal egyetértett, kiemelve az 1952. évi VI. törvény és a későbbi jogszabályok ellentmondásainak megszüntetését és a statisztikai munka új, felfelé ívelő szakaszának megnyitását. Ebben az új szakaszban fontos szerep vár a számítástechnikára.

„A számítástechnikának az eszközei és gépei hazánkban is egyre nagyobb számban állnak rendelkezésre, és megfelelő szervezési és szellemimunka-befektetések árán nagyrészt biztosítani képesek az adatok gyűjtésével, feldolgozásával, elemzésével és tárolásával kapcsolatos igényeket. A népgazdaság fejlődése megkívánja ezeknek a lehetőségeknek a felhasználását, mert a szocialista gazdaság számítógépesítési igénye és lehetősége a tervgazdálkodásból adódóan nagyobb, mint a tőkés országoké, különösen, ha hosszú távon gondolkodunk. Itt nemcsak a darabszámra gondolok, hanem arra is, hogy a vállalati és az ágazati számítóközpontok a funkcionális szervek központjaival együtt fejlődnek, egymásnak szolgáltatnak adatokat, és kölcsönhatásuk nemcsak a módszerekben, hanem a kiépített géppark gazdaságos kihasználásában is kell jelentkezzen. Ebből adódik a kérdésem: ... a számítástechnika területén az ágazati és a területi fejlesztési elképzeléseket hogyan lehet összehangolni?"

A javaslat, a számítástechnikai központi fejlesztési program végrehajtása megkívánja, hogy decentralizált, de azért szerves egészet képező számítóközpontok és adatbankhálózat kialakítására törekedjünk. Ezek integrált rendszerének jellemzőit már meghatározták, a munka nehezen túl vagyunk.

Ebben a munkában a legkomolyabb múlttal talán a Központi Statisztikai Hivatal rendelkezik, ezért célszerűnek tartom és javaslom, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a végrehajtási utasítás első paragrafusában felsorolt állami szervek bevonásával határozza meg a következőket:

– melyik hely, milyen részterületeket vesz számba, dolgoz fel, és melyek azok az adatok, amelyek gyűjtését kizárólag a központi állami statisztika biztosítja?

– milyen közös szabályok szerint kell az adatok mérésének – amiről a tervezetben nincs szó –, a számbavételnek, a feldolgozásnak és a tárolásnak megtörténnie? (a szabályozás – szerintem – térjen ki a bizonylatok egyszerűsítésére, a bizonylatok csökkentésére és egységesítési lehetőségére is),

– milyen számítógépparkkal célszerű az egyes feladatokat megoldani?”

Befejezésül a hozzászóló a tájékoztató tevékenységgel kapcsolatos néhány gondolatát mondta el. Megállapította, hogy „... szakmai kiadvány, szakmai cikk, számítástechnikai könyv, statisztikai könyv nagyon sok van. A sajtóstatistika szerint azonban a statisztika sajtója még fejleszhető. A gazdasági vezetőknek, a nem statisztikai szakembereknek a hatékony beszervezését pedig elősegíthetné a szakmai zsargon nélküli széles körű tájékoztatás, a sokak szerinti száraz számok szürkesége helyett felvillantva a számok szépségességét.”

Dr. Feksz István Szabolcs-Szatmár megyei képviselő főleg az információk elkészülésének gyorsaságával és egységes fogalmak alkalmazásának szükségességével foglalkozott. A törvényjavaslat fontosságát e problémák nagymértékben fokozzák.

„... eddig minden szinten számos esetben történt olyan adatkérés, amely vagy párhuzamos, vagy szakszerűtlen, és így indokolatlan volt. Ismereteim szerint ezek terjedelemben és gyakoriságban nagyobb terhet jelentettek az adatszolgáltatóknak, mint a Központi Statisztikai Hivatal által kért rendszeres adatszolgáltatások. Éppen ezért helyesnek tartom azt a célt, hogy a statisztikai tevékenység az egész országban összehangolt legyen. Így remélhetőleg elejét lehet venni a felesleges adatkéréseknek. A felesleges adatkérések egy részét el lehetne kerülni, ha az információ időben jutna el a felhasználókhhoz. Egy késve érkezett információ már nem vagy nem is olyan hatékonysággal használható a döntéseknél. Példának említem meg, hogy a megyei igazgatóságok által készített évkönyvek, amelyek rendkívül széles információt biztosítottak a megyei vezetés számára, az utóbbi években elég későn jelennek meg.”

Hozzászóló véleménye szerint a statisztikai információk értékének fokozása érdekében fontos feladat vár a törvényjavaslatban szereplő statisztikai koordinációs bizottságra, részben a fogalmak egységesítésével, részben pedig az adatgyűjtések elrendelésének egyeztetésével kapcsolatban. A bizottság létrehozását az élet követeli meg.

„Itt említem meg, hogy a problémák megoldására a helyi szervek is keresik az utat. Például a Szabolcs-Szatmár megyei Tanács végrehajtó bizottsága ez évben határozatot hozott a tervgazdasági bizottság mellett működő statisztikai állandó albizottság létrehozására, amelynek feladatává tette az adatgyűjtések átfedésének a megszüntetését, a hiányos adatszolgáltatás kiegészítésére és általában az egységes adatszolgáltatás körére javaslatot tett az illetékes szervek felé.”

Befejezésül Feksz István kiemelte egyes statisztikai adatszolgáltatások önkéntességét és fontosságát. Az önkéntesség biztosítása érdekében, véleménye szerint, legtöbbit a minisztériumok és főhatóságok, valamint az érdekvédelmi szervek tehetnek. E gondolatokkal az által jónak, korszerűnek és célravezetőnek tartott törvényjavaslatot elfogadta.

Sas Kálmán Heves megyei képviselő bevezetőül a statisztika és az új statisztikai törvény jelentőségét vázolta.

„Mai, gyorsan változó társadalmi, gazdasági életünkben, ha nem is lehet számszerűen lemérni, hogy mekkora a statisztika szerepe, de bizton mondhatjuk, hogy feltétlenül jelentős, hiszen a jó politikai és gazdasági cselekvés egyik alapja a jelenségeket reálisan és jól tükröző statisztika. Figyelembe véve a párt- és az

állami szervek, a középírányító szervek és maguknak az adatszolgáltató szervek vezetőinek információigényét, érzékelni lehet, hogy mi egy olyan törvény jelentősége, amely jogi alapot ad a továbbiakban a statisztika munkájához, és lehetővé teszi az egységes statisztikai rendszer megteremtését."

Ezt követően az összehangolatlan statisztikai tevékenység egyik okáról, az egységes fogalmak hiányáról és az egységes fogalmak hiányának következményeiről beszélt.

„Az egységes statisztikai fogalmak, módszerek, csoportosítások hiánya . . . nem-egyszer értelmezési zavarokat okozott. Tapasztalataim alapján én is megerősítem, hogy a Központi Statisztikai Hivatal, a minisztériumok, a főhatóságok adatgyűjtései sokszor eltérő értelmezési, fogalmi, osztályozási rendszert alkalmaznak. Az adatszolgáltatók munkatöbbletét fokozza egyrészt, hogy a tervezésben, a könyvitelben és a statisztikában használt metódusok is számos esetben eltérők, másrészt még mindig gyakori az indokolatlan párhuzamosság az adatgyűjtésekben. Harmadsorban súlyosnak ítélem, hogy gyakran találkozunk szakszerűtlen, megalapozatlan, úgynevezett engedély nélküli adatkérésekkel. Ezek főleg középszintű állami vagy társadalmi szervektől indulnak ki."

E megállapításait a hozzászóló több Heves megyei tapasztalattal támasztotta alá. Így például a megyei munkaerőmérleget háromféle módszer szerint kell elkészíteni, és az egyes mérlegek több ezres eltéréseket mutatnak. Felesleges volt az az adatkérés is, amely a december 31-i kukorica-, burgonya- stb. vetésterületre vonatkozott.

Az erők összpontosítása, a felesleges adatgyűjtések megelőzése érdekében Sas Kálmán a statisztikai törvény végrehajtási utasításának egyes részleteivel is foglalkozott.

„A törvényjavaslat 5. §-ához a rendelettervezet kiegészítést, megjegyzést nem fűz. Ezért az eddigi gyakorlatból, az eddigi példákból okulva félő, hogy az úgynevezett igazgatási statisztika keretében a párhuzamosság nem csökkent. Hangsúlyozza a minisztertanácsi rendelet is, hogy csak az állami statisztika rendszere keretében rendelkezésre nem álló adatokat gyűjthetik, és fűződjön ehhez jogkövetkezmény is.

A másik megjegyzésem a törvény és a minisztertanácsi rendelet végrehajtásának ellenőrzésére, betartásának következetes érvényesítésére terjed ki. A minisztertanácsi rendelettervezet 2. §-ának (3) bekezdése kimondja, hogy a Központi Statisztikai Hivatal az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai tevékenységet felülvizsgálhatja. Kérdezem: csak felülvizsgálhatja?

A minisztertanácsi rendeletnek az önkéntes adatszolgáltatáshoz, illetve a statisztikai tevékenység összehangolásához fűzött kiegészítései igen helyesek, de vajon elegendő-e mindehhez a rendelettervezet 16. §-a a) pontjának kitétele, mely szerint, a statisztika egységes rendszerét sértő tevékenység esetén a Központi Statisztikai Hivatal megteszi a szükséges intézkedést? Nem lenne-e szükség bizonyos szigorításokra, további biztosítékokra?"

Ezen észrevételek után a hozzászóló megállapította, hogy a Központi Statisztikai Hivatal és megyei igazgatóságai elemző beszámolókkal eddig is hasznos segítséget adtak a párt- és állami vezetőknek, az új statisztikai törvény pedig még jobb alapot biztosíthat további munkájukhoz.

„Úgy érzem, hogy ha a törvényjavaslat szellemének megfelelően sikerül az egységes állami statisztikai rendszert megszilárdítani, sikerül kizárni a hiányosságokat, párhuzamos vagy indokolatlan, szakszerűtlen statisztikai felméréseket, s mind a gyakorlati, mind az elméleti szakembereknek egyrészt jobb adatok fognak

rendelkezésre állni, másrészt több idejük és energiájuk marad a gyorsan változó élet egyes feladatainak sikeres megoldásához.

Mindezek után a törvényjavaslatot elfogadom.”

A hozzászólások után *Bálint József* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke foglalkozott az elhangzott javaslatokkal, és megköszönte az országgyűlés tagjainak értékes közreműködését, majd sor került a szavazásra. Az országgyűlés a statisztikai törvényt általánosságban, a módosításokkal együtt egyhangúlag elfogadta.

РЕЗЮМЕ

Отчет вкратце обобщает содержание доклада председателя Центрального статистического управления на осенней сессии Государственного Собрания, в котором он изложил проект закона о статистике, а также выступлений в прениях шести депутатов.

SUMMARY

The report summarizes the address of the referee on the Statistics Bill given at the autumn session of the Parliament as well as the contributions of six representatives speaking in the following debate.

A STATISZTIKAI TÖRVÉNYJAVASLAT AZ ORSZÁGGYÜLÉSI BIZOTTSÁGOK ELŐTT*

DR. KISS ALBERT

Tisztelt Képviselő Elvtársak!

A statisztikáról szóló törvényjavaslatot és a végrehajtásáról intézkedő kormányrendelet-tervezetet mintegy 2 évig tartó szakmai, jogi előkészítő munka eredményeként nyújtottuk be. Az előkészítés a Központi Statisztikai Hivatal és az Igazságügyi Minisztérium szoros együttműködésével folyt.

Első lépésként kidolgoztuk azokat a célkitűzéseket, amelyek megvalósítását a szabályozásnak szolgálnia kell. E célkitűzések meghatározásakor az 1952. VI. törvény végrehajtása során szerzett tapasztalatokból, a társadalmi-gazdasági valóságban végbement fejlődés által a szocialista statisztika iránt támasztott magasabb szintű követelményekből, a szocialista országok és a fejlett statisztikai rendszert alkalmazó egyes tőkés országok tapasztalataiból indultunk ki. Elmondhatom, hogy ezek az eredeti elképzeléseink, célkitűzéseink az egyeztető tárgyalások során nem csorbultak, sőt több vonatkozásban finomodtak, gazdagodtak.

Engedjék meg a tisztelt képviselő elvtársak, hogy teljességre való törekvés nélkül ezekből a célkitűzésekből néhány fontosabbat kiemeljek.

Mindenekelőtt abból indultunk ki, hogy a tervgazdálkodás mai követelményeihez alkalmazkodó modern statisztikát egységes, szabályozott rendszerként kell fel fogni. Egyrészt mint a statisztikai tevékenység szakmai folyamatait egységbe foglaló, ezek mindegyikének a követelményekhez mért arányos fejlődését és zavartalan működését biztosító állami feladatot, szolgálatot, másrészt az egyéb rendszerekkel együttműködő, azokkal kölcsönhatásban élő információs bázist. Ezzel egyidejűleg lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy a folyamatosan átalakuló, fejlődő követelményeknek megfelelően a statisztikai rendszer képes legyen önmagát megújítani, kifejleszteni tudományos és technikai eszközeit, figyelemmel kísérni és értékelni saját működésének hatékonyságát. Nem utolsósorban lehetőséget kell biztosítani, arra, hogy a népgazdaságilag egységes információs rendszer megvalósításának kívánatos közelítése érdekében a statisztika erjesztő befolyást gyakoroljon, szervező erőként működjék közre. A statisztikai rendszer működtetése során alapvető célkitűzésnek kell tehát tekinteni, hogy

– a vezetés minden szintje számára, a tudományos kutatások elősegítéséhez, a közvélemény tájékoztatásához, a nemzetközi kötelezettségek teljesítéséhez szükséges statisztikai adatok rendelkezésre álljanak;

* Az országgyűlés terv- és költségvetési bizottságának, valamint jogi, igazgatási és igazságügyi bizottságának együttes ülésén 1973. szeptember 28-án elhangzott tájékoztató.

– a népgazdaság erőforrásainak gazdaságos felhasználása, az adatszolgáltatást teljesítő fölösleges terhelésének elkerülése érdekében a szükséges ésszerű körre kell korlátozni az adatgyűjtéseket, ki kell küszöbölni a párhuzamos, esetleg felesleges felvételeket;

– olyan felvételi és feldolgozási módszerek kifejlődését kell elősegíteni, amelyek alátámasztják a statisztika hatékony működését; ennek érdekében egységes statisztikai fogalmi rendszer, módszerek, nomenklatúrák, általánosan mondván egységes statisztikai előírások alkalmazását kell előírni;

– gondoskodni kell arról, hogy a világszerte egyre jelentősebb szerepet játszó számítástechnika kellően hasznosítva legyen a magyar statisztikában is; így válik lehetővé a szervek között a kölcsönös, korszerű adatcsere és ezzel az adatforrások sokoldalúbb és hatékonyabb kihasználása.

Az elmondottak – úgy vélem – arra is kellően rávilágítanak, hogy az 1952. évi VI. törvény előírásai ma már túlhaladottak, nem felelnek meg a jelenlegi követelményeknek. Indokolt tehát, hogy a magyar országgyűlés az állami statisztikáról – a jelen időszak és az előrelátható jövő követelményeit felmérő – új jogszabályt alkosson.

Anélkül, hogy az Önök által ismert anyagokban leírtakat megismételném, a törvényjavaslatnak az elmondottakhoz kapcsolódó néhány főbb vonására szeretném a figyelmet felhívni.

Az állami statisztika egységes rendszerén belül a statisztikai tevékenységnek két alapvető szinterét formáltuk ki:

– a központi irányítási célokra, a népgazdasági áttekintés érdekében a *központi állami statisztikát* és

– a minisztériumi, főhatósági, szakmai irányítási feladatok ellátáshoz szükséges információk biztosításához az *igazgatási statisztikát*.

Ez a munkamegosztás több célt szolgál. Egyrészt ezáltal nyer nyomatékot az a követelmény, hogy a központi irányítási feladatokhoz, a tervgazdálkodás alátámasztásához stb. szükséges legalapvetőbb adatok, népgazdasági összefüggések egységesen értelmezett módon, kellő részletességgel, a szükséges időpontban, a lehető legkisebb anyagi ráfordításokkal rendelkezésre álljanak. Másrészt a központi rendszerből meg nem szerezhető, de az ágazati, területi vagy közvetlen irányításhoz szükséges további ismereteket, adatokat az irányító szerveknek módjuk legyen közvetlenül begyűjteni.

Az állami statisztikai rendszer e két eleme összhangjának, tevékenységének azonban lényeges előfeltételei vannak. Azonos statisztikai előírásokat kell alkalmazni. Folyamatosan biztosítani kell az országban folyó valamennyi statisztikai adatgyűjtés, később fokozatosan a feldolgozás, tájékoztatás és tárolás feletti áttekintést, azok nyilvántartását.

Az állami statisztikai rendszer racionális működéséért alapvetően a Központi Statisztikai Hivatal felelős. A törvényjavaslat tartalmazza mindazokat a feladatokat és felhatalmazásokat, amelyek révén teljesíthetők ezek a követelmények. Egyik eszköze ennek a Központi Statisztikai Hivatal elnökének irányítása alá rendelt, a statisztikában elsősorban érdekelt szervek képviselőiből megalakuló statisztikai koordinációs bizottság.

A statisztikai koordinációs bizottság legfőbb feladata, hogy közreműködjék az egységes, összehangolt statisztikai rendszer megvalósításában. Ennek érdekében állást kell foglalnia az egész állami statisztikai rendszert illetően, a legfontosabb adatgyűjtési, feldolgozási, tájékoztatási és adattárolási kérdésekben. Feladat körébe tartozik ugyancsak a speciális statisztikai érdekek képviselője a számviteli, a pénzügyi és más információs rendszerekkel való együttműködés megvalósulása során.

Annak érdekében, hogy a kötelezően előírt adatszolgáltatások körét a legszükségesebbre vonjuk, az állami statisztika rendszerén kívüli területre javasoljuk bevezetni az önkéntes statisztikai adatszolgáltatás elvét. Az önkéntes adatszolgáltatás rendszerének megvalósítása több előnyt biztosít mind az adatszolgáltató, mind az adatkérő szempontjából. Azáltal, hogy egyes adatgyűjtések a jövőben nem kötelezően, hanem önkéntes alapon szerveződnek, az adatszolgáltatónak lehetősége lesz arra, hogy az őt zaklató vagy esetleg terhes kérdésekre a válaszadást jogi következmények nélkül megtagadja. Az adatkérő szervezetek, intézmények számára pedig az az előny kínálkozik, hogy az állami statisztika adatkörében nem szereplő, de olyan, bizonyos szempontból lényeges kérdésekről is kérhetnek adatszolgáltatást, amelyek teljesen újszerű információkat biztosítanak számukra (így például piackutatás, vélekedések, különleges magatartás stb.).

Számos megfontolás szól azonban amellet, hogy az önkéntes alapon folyó adatgyűjtéseket is bizonyos korlátok közé kell szorítani. Ezt a célt szolgálja az az intézkedés, hogy az ilyen alapon tervezett adatgyűjtéseket is a felügyeleti szerveknél előzetes véleményezés céljából be kell mutatni. Ezáltal nyerhető áttekintés az országban folyó valamennyi adatgyűjtésről. Az önkéntes alapon szervezett adatgyűjtések esetleges túlméretezettségét vagy egyéb problémáit a statisztikai koordinációs bizottság napirendjére tűzi. Tekintettel arra, hogy egyes szervek csak önkéntes alapon rendelhetnek el adatgyűjtést, a törvény nem zárja ki annak lehetőségét, hogy közérdekű adatgyűjtéseik esetén igényeiket beillesszék az állami statisztikai rendszerbe.

Végezetül új vonása a statisztikai törvénynek, hogy intézkedéseket irányoz elő az adatszolgáltatók egyedi vagy személyi adatainak védelme tekintetében, annak megfelelően, hogy állami, szövetkezeti stb. szervekről vagy magánszemélyekről van-e szó.

Kedves Elvtársak!

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy bármennyire is gondosan és körültekintően mértük fel a feladatokat és irányoztuk elő a teendő intézkedéseket, a törvény megvalósulásának számos előfeltétele van.

Mindenekelőtt széles körűen kell megismertetni célkitűzéseit, elfogadtatni intézkedéseit. Bár tudjuk, hogy hosszabb időre van szükség a célkitűzéseket részletesen megvalósító elképzelések, szabályozások kialakításához, nekünk statisztikusoknak már most latba kell vetni minden erőnket az egységes rendszer kialakítása és működtetése érdekében.

РЕЗЮМЕ

Сообщение было сделано на состоявшемся 28 сентября 1973 года совместном заседании комиссии Государственного Собрания по плану и бюджету и комиссии по вопросам права, управления и правосудия.

Заместитель председателя Центрального статистического управления изложил существенные черты статистической и правовой работы, проделанной Управлением и Министерством юстиции на протяжении двух лет в интересах разработки проекта закона о статистике.

Примыкающая к нынешним требованиям планового хозяйства современная статистика должна рассматриваться единой, отрегулированной системой. В ходе функционирования этой системы имеется возможность для претворения в жизнь основных целеустановок, которые были неосуществимы на основе прежнего закона (VI закон 1952 г.) о статистике.

Одна из главных черт проекта закона состоит в том, что он в рамках единой системы государственной статистики различает две основные формы статистической дея-

тельности: центральную государственную статистику и управленческую статистику. Согласование этих двух элементов обеспечивают тождественные статистические положения.

Ответственность за рациональное функционирование системы государственной статистики несет Центральное статистическое управление. Проект закона содержит все задачи и полномочия, которые обеспечивают возможность для выполнения этих требований.

Заместитель председателя Управления изложил задачи подчиненного председателю Центрального статистического управления Статистического координационного комитета, состоящего из представителей органов, заинтересованных в статистике. Остановился на преимуществах системы добровольной отчетности и подчеркнул те новые черты проекта закона, которые содержат меры по защите подотчетных организаций.

SUMMARY

The report was submitted at the joint session of the Planning and Budget Committee and of the Law, Public Administration, and Justice Committees of the Parliament held on 28th September 1973.

The deputy president of the Hungarian Central Statistical Office discussed the professional and legal preparatory work which has been done by the Office, in co-operation with the Ministry of Justice, for two years to elaborate the Statistics Bill.

Up-to-date statistics, adaptable to present day requirements of planned economy, has to be considered as a uniform regulated system. In the course of operating this system such fundamental objectives appear which could not be realized relying on the regulations of the former act (Act No. VI of 1952).

One of the main characteristics of the Bill is that it differentiates two basic forms of statistical activities in the uniform system of state statistics: central state statistics and statistics of public administration. The harmony of the two elements is ensured by common statistical regulations.

The Central Statistical Office is responsible for the rational functioning of the state statistical system. The Bill contains all the tasks and authorities which make possible to perform these duties.

Then deputy president of the Office discussed the tasks of the Statistical Co-ordination Committee formed by representatives of the organs interested in statistics, responsible to the President of the CSO. He dealt with the advantages arising from introducing the system of voluntary supply of data then emphasized the new characteristic of the Bill which regulates the protection of the data suppliers.

A MINISZTERTANÁCS 27/1973. (X. 12.) SZÁMÚ RENDELETE A STATISZTIKÁRÓL SZÓLÓ 1973. ÉVI V. TÖRVÉNY VÉGREHAJTÁSÁRÓL

A statisztikáról szóló 1973. évi V. törvény (a továbbiakban: Tv.) 17. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a Minisztertanács a következőket rendeli:

(A Tv. 3. §-ához)

1. §.

Az állami statisztika egységes rendszerébe a Központi Statisztikai Hivatalnak, továbbá az alábbi állami szerveknek a statisztikai tevékenysége tartozik:

- a) a minisztériumok,
- b) az Országos Tervhivatal,
- c) a Legfőbb Ügyészség,
- d) a Magyar Tudományos Akadémia,
- e) a Magyar Nemzeti Bank,
- f) a Minisztertanács Tanácsi Hivatala,
- g) az Országos Anyag- és Árhivatal,
- h) az Országos Vízügyi Hivatal,
- i) a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság,
- j) a Fővárosi Tanács és a megyei tanácsok.

(A Tv. 6. §-ához)

2. §.

(1) A Tv. 6. §-a (1) bekezdésének megfelelően az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai adatgyűjtés tervezetét

- a) az állami szerv a felügyeletét ellátó minisztériumnak (országos hatáskörű szerveknek),
- b) a helyi tanács a megyei (fővárosi) tanácsnak, a megyei (fővárosi) tanács a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának,
- c) a szövetkezeti szerv az ágazati irányítását ellátó illetékes minisztériumnak,
- d) a társadalmi szervezet az illetékes központi szervének az adatgyűjtés végrehajtása előtt köteles bemutatni.

(2) Az (1) bekezdésben említett felettes szervek a tervezett adatgyűjtés indokoltságával és tartalmával kapcsolatos állásfoglalásukat a tervezetet bemutató szerv-

vel a szükséghez képest közlik, és az észrevételek figyelembevételével kialakított adatgyűjtést nyilvántartásba veszik, erről a Központi Statisztikai Hivatalt tájékoztatják.

(3) A Központi Statisztikai Hivatal az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai tevékenységet felülvizsgálhatja.

3. §.

(1) Ha az állami statisztika egységes rendszerébe nem tartozó szerv indokolt esetben adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikai adatgyűjtést kíván végrehajtani, az adatgyűjtést a következők rendelhetik el:

a) a Minisztertanács közvetlen felügyelete alá tartozó országos hatáskörű szerv esetében a Központi Statisztikai Hivatal elnöke,

b) egyéb állami szerv esetében a szerv felügyeletét ellátó miniszter (országos hatáskörű szerv vezetője),

c) szövetkezeti szerv esetében az ágazati irányítást ellátó illetékes miniszter,

d) társadalmi szervezet esetében a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

(2) Az (1) bekezdés szerinti adatgyűjtés elrendelésénél e rendelet 17. és 19., valamint 25–27. §-ait kell alkalmazni.

4. §.

Önkéntes adatszolgáltatáson alapuló statisztikai adatgyűjtést az állami statisztika egységes rendszerében tartozó szervek is végrehajthatnak.

(A Tv. 7. §-ához)

5. §.

(1) A különböző statisztikai tevékenységek összehangolása az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó adatgyűjtési, feldolgozási, tájékoztatási (közlési) és tárolási tevékenységre terjed ki.

(2) Az összehangolás során figyelemmel kell lenni arra, hogy egyrészt az állami statisztika egységes rendszere, másrészt a népgazdasági tervezés fogalmi és mutatószám-rendszere, a számviteli információk (a mérlegbeszámolók és a pénzügyi folyamatokkal kapcsolatos adatszolgáltatás) rendszere között összhang legyen.

(A Tv. 8. §-ához)

6. §.

A statisztikai tevékenységek összehangolásának, fejlesztésének és ellenőrzésének irányítása a Központi Statisztikai Hivatal elnökének feladata.

7. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal

a) az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervtől a statisztikai tevékenységéről tájékoztatást kér, és arra indokolt esetben észrevételt tesz;

b) nyilvántartást vezet az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó statisztikai tevékenységről.

(2) Ha az (1) bekezdés a) pontjában említett észrevétel a Tv. 7. §-ának b) és c) pontján alapul, az állami szerv az észrevételben foglaltaknak köteles eleget tenni.

8. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal mellett – a Tv. 8. §-ában meghatározott együttműködés elősegítésére – tanácsadó és véleményező szervként Statisztikai Koordinációs Bizottság működik.

(2) A Bizottság elnöke: a Központi Statisztikai Hivatal elnöke. Tagjai a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesei, valamint az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó, leginkább érdekelt állami szervek képviselői.

(3) A Bizottságban képviselt állami szerveket a Központi Statisztikai Hivatal elnöke jelöli ki. A szerv képviseletét ellátó bizottsági tagot a kijelölt állami szerv vezetője nevezi ki és menti fel.

(4) A Bizottság munkájában biztosítani kell az érdekelt társadalmi szervezetek részvételét is.

9. §.

(1) A Statisztikai Koordinációs Bizottság ülésére – az ügykörüket érintő kérdések tárgyalására – meg kell hívni az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó olyan állami szervek vezetőit, amely szervek a Bizottságban nincsenek képviselve.

(2) Ha a Bizottság a szövetkezeteket érintő kérdést tárgyal, az ülésre meg kell hívni az illetékes országos érdekképviseleti szerv vezetőjét.

(3) A meghívott szervek képviselőjét a szervet érintő kérdés tárgyalásánál a Bizottság tagjaival azonos jogkör illeti meg.

10. §.

A Statisztikai Koordinációs Bizottság a következő feladatokat látja el:

a) kialakítja az állami statisztika egységes rendszerét alapvetően érintő irányelveket és elvi állásfoglalásokat;

b) állást foglal az olyan ellentétes vélemények kérdésében, amelyek az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szervek között a statisztikai tevékenység összehangolása körében merültek fel;

c) az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervek vezetőinek felkérésére statisztikai kérdésekben eseti állásfoglalást alakít ki.

11. §

A Statisztikai Koordinációs Bizottság részletes ügyrendjét a Bizottság elnöke állapítja meg.

(A Tv. 9. §-ához)

12. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal elnökét és elnökhelyetteseit a Minisztertanács nevezi ki.

(2) A Központi Statisztikai Hivatal szervezetét a Hivatal elnöke állapítja meg.

(3) A Hivatal központi és területi szervezeti egységekből áll; felügyelete alatt más, a Hivatal feladataival összefüggő tevékenységet végző költségvetési szervek és vállalatok működnek.

(4) A Hivatal területi szervei: a megyei (fővárosi) statisztikai igazgatóságok és a járási (városi) statisztikai felügyelőségek.

13. §.

A központi állami statisztika rendszerét, a benne alkalmazott egységes statisztikai előírásokat a Központi Statisztikai Hivatal alakítja ki. A Hivatal elnöke elrendeli az ebbe a rendszerbe tartozó kötelező adatszolgáltatást, és felelős a központi állami statisztikai tevékenységért.

14. §.

A Központi Statisztikai Hivatal a központi állami statisztika keretében

a) kidolgozza a statisztikai fogalmakat, módszereket, osztályozásokat, névjegyzékeket és számjeleket;

b) statisztikai adatokat gyűjt, dolgoz fel, elemez, tárol és ellenőrzi helyességüket;

c) a társadalom és a népgazdaság helyzetére és fejlődésére vonatkozó statisztikai adatokat és elemzéseket szolgáltat a központi és a helyi állami szerveknek;

d) a népgazdasági és a tanácsi tervek megalapozásához adatokat és elemzéseket szolgáltat, és a tervek megvalósulását figyelemmel kíséri;

e) közzéteszi a társadalom és a népgazdaság helyzetére, fejlődésére, a népgazdasági és a tanácsi tervek megvalósulására vonatkozó adatokat és elemzéseket.

15. §.

A Központi Statisztikai Hivatal

a) fejleszti a statisztikai tevékenység módszereit, és elősegíti a korszerű módszerek alkalmazását;

b) részt vesz a nemzetközi statisztikai tevékenységben és a nemzetközi szervezetek statisztikai munkájában;

c) köteles példányra jogosult könyvtárat, szaklevéltárat és statisztikai dokumentációs szolgálatot tart fenn;

d) vezeti a Magyar Népköztársaság Államigazgatási Helynévkönyvét.

16. §.

A Központi Statisztikai Hivatal

a) a statisztikai tevékenység országos szakmai irányítása keretében valamilyen statisztikai tevékenységet ellenőrizheti; a jogszabályt, a népgazdaság érdekét vagy az állami statisztika egységes rendszerét sértő statisztikai tevékenység észlelése esetén megteszi a szükséges intézkedést;

b) közreműködik a statisztikai oktatás, szakképzés és továbbképzés elvi irányításában és ellenőrzésében, együttműködik a statisztikusi képesítési feltételek meghatározásában.

17. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal elnöke

a) a központi állami statisztika rendszerében elrendeli az adatgyűjtést, és gondoskodik a végrehajtásáról; meghatározza az állami, szövetkezeti szervek, társadalmi szervezetek és magánszemélyek statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségét;

b) a Statisztikai Koordinációs Bizottság meghallgatásával dönt a statisztikai fogalmak, módszerek, osztályozások, névjegyzékek és számjelek alkalmazásáról, szabályozza az állami statisztika egységes rendszerét;

c) ellátja az állami népességnylvántartás irányítását és felügyeletét;

d) az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervek vezetőivel egyetértésben meghatározza a statisztikai munkakörök betöltéséhez szükséges képesítést és a statisztikai szakvizsgák szabályozásának rendjét;

e) ellátja a számítástechnika alkalmazásának országos szakmai felügyeletét és a számítástechnikával kapcsolatban rábízott egyéb feladatokat.

(2) A Központi Statisztikai Hivatal elnökének a népgazdasági tervezés fogalom- és mutatószám-, valamint a számviteli információk, mérlegbeszámolók és a pénzügyi folyamatokra vonatkozó adatszolgáltatás rendszerének meghatározásával kapcsolatos hatáskörét a népgazdasági tervezésre és a számvitel rendjére vonatkozó jogszabályok tartalmazzák.

18. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal a feladatainak ellátásához szükséges alapvető mutatószámok, illetőleg az ehhez kapcsolódó adatgyűjtés rendszerét középtávú (általában ötéves) tervidőszakokra, az egyéb adatigényét biztosító adatgyűjtési rendszert pedig általában évenként alakítja ki.

(2) A Hivatal adatgyűjtési rendszerébe tartozik a tíz évenkénti népszámlálás, valamint a népességre, a társadalmi és gazdasági jelenségekre kiterjedő időszaki (eseti) összeírás vagy folyamatos adatgyűjtés.

(3) A Hivatal az adatgyűjtési rendszerét az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szervek, a Szakszervezetek Országos Tanácsa és a szövetkezetek országos érdekképviselői szervei javaslatára figyelemmel alakítja ki, és az így kialakított rendszert, valamint az azzal kapcsolatos fogalmi és módszertani előírásokat megküldi az említett szerveknek.

19. §.

A Központi Statisztikai Hivatal az adatgyűjtés elrendelését a kérdőíven, illetőleg az adatgyűjtést szolgáló egyéb iraton (a továbbiakban: kérdőív) az elrendelés számával együtt feltünteti.

20. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal az adatgyűjtési rendszerébe tartozó adatokat részben maga, részben más szervek (szervezetek) útján gyűjti be.

(2) Az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szervek a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtési rendszerébe tartozó adatokat a Hivatal által meghatározott fogalmak, osztályozások és módszerek alkalmazásával, határidőben begyűjtik, feldolgozzák és a kívánt formában átadják.

21. §.

A Központi Statisztikai Hivatal az adatgyűjtési rendszeréből rendelkezésére álló statisztikai adatokat őrzi, tárolja, és azokat az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szervnek – illetékes vezetője kérésére – átadja.

22. §.

(1) A Központi Statisztikai Hivatal a statisztikai tájékoztatási tevékenysége keretében különböző rendszeres közlési módokat alakít ki a vezetés, valamint a közvélemény tájékoztatására, a tudományos célokra, a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítésére.

(2) A Hivatal tájékoztatási rendszere összefoglaló és részletező (ágazati, területi, nemzetközi, módszertani stb.) időszaki és esetenkénti kiadványokból, jelentésekből, adatközlésekből és tanulmányokból áll.

(3) A tájékoztatási rendszer keretében gondoskodni kell az államtitoknak, illetőleg szolgálati titoknak nem minősülő statisztikai adatok széles körű ismertetéséről.

(4) A Központi Statisztikai Hivatal által közölt, illetőleg közzétett statisztikai adat hivatalos adatnak tekintendő.

23. §.

A nemzetközi statisztikai adatszolgáltatást a Központi Statisztikai Hivatal és az illetékes szervek összehangoltan látják el.

24. §.

Nemzetközi statisztikai adatszolgáltatásra a Központi Statisztikai Hivatalon kívül

a) saját tevékenységi körükben az igazgatási statisztikai tevékenységet folytató szervek,

b) e rendelet 2. és 3. §-ában szabályozott eljárás alkalmazásával egyéb állami, szövetkezeti szervek, társadalmi szervezetek jogosultak.

(A Tv. 10. §-ához)

25. §.

(1) Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szervek statisztikai rendszerét a szerv alakítja ki, vezetője elrendeli az e rendszerbe tartozó kötelező adatszolgáltatást, és felelős a szerv statisztikai tevékenységéért.

(2) Az (1) bekezdésben említett szerv vezetője gondoskodik a szerv és a felügyelete alá tartozó más szervek statisztikai tevékenységének összehangolásáról.

26. §.

(1) Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szervek a felügyeletük alá tartozó vállalatokra (szervekre) adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikai adatgyűjtést rendelhetnek el, és statisztikai tevékenységüket ellenőrizhetik.

(2) A statisztikai adatgyűjtést és az adatszolgáltatási kötelezettséget az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó szerv vezetője rendeli el. Az elrendelés tényét a kérdőíven az elrendelés számával együtt fel kell tüntetni.

(3) Az (1) bekezdésben megjelölt szervek az ágazati, funkcionális és területi irányítási tevékenységükből eredő adatigényeik kielégítésére olyan statisztikai adatgyűjtést is végezhetnek, amely a felügyeletük alá nem tartozó adatszolgáltatókra is kiterjed. Ilyen esetben az adatgyűjtő szerv a tervezett adatgyűjtésről az érintett adatszolgáltatók felügyeletét ellátó szervet, szövetkezetek esetében pedig az illetékes országos szövetkezeti érdekképviselői szervet értesíti. Az így elrendelt adatszolgáltatást az elrendelő ellenőrizheti.

27. §.

(1) Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szervek a központi állami statisztika adatgyűjtési rendszerén túlmenő adatgyűjtési rendszerüket, annak időközi változásait, eseti adatgyűjtéseiket az adatgyűjtések elrendelése előtt összehangolás céljából bemutatják a Központi Statisztikai Hivatalnak.

(2) A Hivatal a bemutatott adatgyűjtési tervezetre közli észrevételét, amelyet az adatgyűjtés elrendelésénél mérlegelni kell. Ha az észrevétel a Tv. 7. §-ának b) és c) pontján alapul, a szerv az észrevételben foglaltaknak köteles eleget tenni.

28. §.

Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző szerv a saját statisztikai rendszerében gyűjtött adatokat őrzi, tárolja, és a Központi Statisztikai Hivatalnak – kérésére – átadja.

29. §.

Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szervek az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtéseiket nyilvántartásba veszik.

30. §.

Az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szerv úgy alakítja ki adatfeldolgozási rendszerét, hogy az a saját igényeinek kielégítése mellett

a) alkalmas legyen a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai rendszerében szereplő adatigények kielégítésére;

b) lehetővé tegye a számítástechnika korszerű módszereinek és eszközeinek alkalmazását;

c) alkalmas legyen a népgazdasági, az államigazgatási és más hatósági adattárolási rendszerek kiszolgálására.

31. §.

Ha az igazgatási statisztikai tevékenységet végző állami szerv a Központi Statisztikai Hivatal által közzétett hivatalos adatoktól, fogalmaktól, módszerektől, osztályozásoktól, névjegyzékektől vagy számjelektől jelentésében vagy adatközlésében el kíván térni, ezt a körülményt és indokait a jelentésben (adatközlésben) fel kell tüntetnie.

(A Tv. 11. §-ához)

32. §.

Az adatszolgáltatás tartalmi valódiságáért, a meghatározott fogalmak, osztályozások, módszerek, névjegyzékek, számjelek helyes alkalmazásáért az adatszolgáltatásra kötelezett állami, szövetkezeti szervnek, illetőleg társadalmi szervezetnek és más jogi személynek az a dolgozója felelős, akit az adatgyűjtést elrendelő szerv a kérdőív aláírására kötelezett.

33. §.

Az adatszolgáltató szerv bizonylati rendszerét úgy kell kialakítani, hogy alkalmas legyen az adatszolgáltatási kötelezettség teljesítésére és az adatok valódiságának ellenőrzésére.

34. §.

A statisztikai tevékenység ellenőrzése kiterjed az ellenőrzött szerv egész statisztikai munkájára. Ellenőrizni lehet a bizonylati rendszert, az adatok alapjául szolgáló bizonylatok tartalmi valódiságát, formai helyességét, valamint az egységes fogalmak, osztályozások, módszerek, névjegyzékek és számjelek alkalmazását is.

35. §.

Az adatszolgáltatásra felhívott nem köteles teljesíteni az olyan adatgyűjtést, amelynek kérdőívén az elrendelés (az elrendelő megnevezése, az elrendelés száma) nincs feltüntetve.

(A Tv. 12. §-ához)

36. §.

A Minisztertanács külön szabályozza a Központi Statisztikai Hivatal elnökének azt a jogkörét, hogy magánszemélyt statisztikai adatszolgáltatásra kötelezzen.

(A Tv. 13. §-ához)

37. §.

Az állami statisztika egységes rendszerébe tartozó állami szervek az adatgyűjtési rendszerükből rendelkezésükre álló statisztikai adatokat a szövetkezetek érdekvépviseleti szerveinek és a szakszervezeteknek – kérésükre – átadják. Az említett szervek ezt meghaladó adatokhoz az önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtés szabályai szerint juthatnak.

(A Tv. 14. §-ához)

38. §.

A Tv. 14. §-ában említett egyedi statisztikai adatot az adatszolgáltató szerv vezetőjének vagy a Központi Statisztikai Hivatal elnökének, illetőleg e rendelet 2.

§-ában felsorolt felettes szervek vezetőjének előzetes engedélyével lehet közzétenni vagy más állami, szövetkezeti szervvel, társadalmi szervezettel közölni. Magánszeméllyel ilyen adat nem közölhető.

(A Tv. 17. §-ához)

39. §.

A fegyveres erők és fegyveres testületek, az igazságügyi és ügyészi szervek statisztikai tevékenységére vonatkozólag, valamint más indokolt esetben a Központi Statisztikai Hivatal elnöke az érdekelt szerv vezetőjével egyetértésben e rendeletről eltérő szabályokat is megállapíthat.

40. §.

Ez a rendelet a kihirdetése napján lép hatályba; végrehajtásáról a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, illetőleg az általa megállapított szabályok keretei között az illetékes miniszterek (országos hatáskörű szervek vezetői) gondoskodnak.

FOCK JENŐ s. k.,
a Minisztertanács elnöke

(Megjelent a Magyar Közlöny 1973. október 12-i, 69. számában.)

РЕЗЮМЕ

Постановление Совета Министров номер 27/1973 (X. 12.) содержит инструкции относительно исполнения закона V 1973 года о статистике.

SUMMARY

The Decree No. 27/1973. (X. 12.) of the Council of Ministers contains measures related to the enforcement of the Statistics Act No. V of 1973.

A TANYAI NÉPESSÉG TÁRSADALMI—GAZDASÁGI HELYZETE (I)*

DR. TAKÁCS JÓZSEF

A tanyakérdés – tehát az a probléma, amit az a tény vált ki, hogy az ország népességének tekintélyes része tanyákon, a külvilágtól csaknem elzárt kis közösségekben él – a magyar társadalom fejlődésének régi problémája. A magyar tanyavilág a XVIII–XIX. század folyamán alakult ki, és a kapitalizmus körülményei között, majd a kapitalizmust felváltó szocialista társadalomra történő berendezkedés időszakában is csaknem változatlanul fennmaradt. Különös tulajdonságok, érdek- és érzelmekapcsolatok sokasága éltették és tették oly szívóssá, hogy még a társadalmi formáció változásával járó fejlődésnek is ellent tudott állni. Csak a legutóbbi évtizedben tapasztalható és figyelhető meg lényegesebb változás, határozottabb tendencia a tanyavilág mozgásában.

A tanyavilág a társadalomnak azért is problémája, mert sajátos földrajzi, települési, gazdasági, kulturális stb. helyzetéből adódó jellemzői, statisztikai mutatói a fejlettségi színvonalra mérséklő hatást fejtettek ki régen is és ma is. A tanyai lakosság nagy tömege miatt viszont indokolt a megfontolás bármilyen gazdasági és politikai jellegű lépés előtt.

A tanyakérdés megoldásra váró, élő probléma jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a XIX. század második felétől kezdődően a legkülönbözőbb intézmények és tudományágak képviselői foglalkoztak vele, és javasoltak intézkedéseket az elmaradás felszámolására, a tanyai és a nem tanyai népesség közti kulturális, egészségügyi, ellátottsági stb. különbségek csökkentésére.

A társadalom fejlődésének sajátossága azonban éppen abban van, hogy ugyanazon jelenség más elbírálás alá esik a fejlődés különböző szakaszaiban. Mások a megoldás módjai, anyagi, erkölcsi lehetőségei. Ezért a tanyakérdés más megközelítési és szemléletmódot igényelt a századforduló idején, a harmincas években, a szocializmus alapjainak lerakása idején és mást a szocializmus általános felépítésének időszakában.

A TANYAI PROBLÉMA MÁS ORSZÁGOK, NÉPEK ÉLETÉBEN

A tanyai életforma nem kizárólagosan magyar jelenség. Egyedülálló vagy kisebb csoportokat alkotó tanyai települések jóformán valamennyi országban előfordulnak, és nem is az illető ország gazdasági elmaradottságának jelzői. A dániai,

* A tanulmány „A magyar tanyak–külterületek népessége és társadalmi viszonyainak alakulása” és „A tanyai népesség társadalmi–gazdasági helyzetének változása” című, a Szövetkezeti Kutató Intézet részére készített kiadványok alapján készült.

a hollandiai farmoknak, a nyugat-németországi, a franciaországi, a svájci hegyvidék tanyai településeinek, az amerikai farmgazdaságoknak, a lengyelországi tanyáknak, a keleti és a déli országok tanyáinak vagy kiscsoportos településeinek kialakulását a miénkéhez hasonló gazdasági tényezők – a munkahely és a lakóhely szükségszerű egyévválása – idézték elő. Különböző történelmi és gazdasági okok együttes eredőjeként történő megjelenésük és állandósulásuk olykor évszázados tolyamat. A tanyák szinte országonként eltérő időben alakultak ki.

A tanyákról általában kevés statisztikai adat áll rendelkezésre, és ez azt jelenti, hogy az egyéb társadalmi problémák fontosabbak, a tanya kérdés még a statisztikai számbavétel realizálásáig sem jutott el. Adatok hiányában ezért útleírásokból, nem kimondottan ilyen célra készített, de e témát érintő tanulmányokból kíséreljük meg röviden bemutatni néhány ország tanya világát.

Az ismert forrásmunkákból egyértelműen kiderül, hogy a tanya település minden országban a mezőgazdasági termeléshez kötött. A gazdasági fejlettség magasabb fokán álló országokban – az Egyesült Államokban, Nyugat-Európában – ezek magas színvonalú, specializált termelést folytató gazdaságok. A tanya vagy farm térbeli helyzete hasonló a mi szétszórt vagy csoportos tanyainkéhoz, de műszakilag–technikailag jobban felszereltek, infrastruktúrával lényegesen jobban ellátottak. Nagy részük rendelkezik kiépített úthálózzal, villannyal, vízvezetékekkel, telefontal, ami az áruellátást, a közigazgatási központtal való kapcsolattartást rendkívül meggyorsítja.

A gazdaságilag elmaradottabb országokban a tanya életforma sokszor naturálgazdálkodást, azaz hosszan tartó önellátásra és önfenntartásra való berendezkedést jelent. A közlekedés és a hírközlés fejletlensége miatt napok, sőt kedvezőtlen időszakokban hetek kellenek a centrummal való kapcsolat megteremtésére. A gazdasági viszonyok fejletlensége a társadalmi és emberi viszonyokban is érezteti hatását. A tanya itt rendkívül sajátos, régi szokásokat konzerváló élet- és magatartásforma kerete.

A mi tanyainknál tehát jóval fejlettebb és jóval elmaradottabb tanya településekkel is találkozhatunk, attól függően, hogy a társadalom általános fejlettsége a tanya települések számára mit tesz lehetővé. Egy sajátos vonás azonban valamennyi ország tanya települését közös nevezőre hozza: saját országukon belül a tanya az általános társadalmi fejlődés sereghajtói. Az utóbbi években erre különösen a nyugati szociológusok figyeltek fel. A felszereltség és az ellátottság magasabb színvonala ellenére is a tanya lakók nemcsak térbelileg, hanem kulturális, szociális és egyéb viszonyok tekintetében is a társadalom perifériáin helyezkednek el. Ez különösen meglátszik és mérhetővé válik az alacsonyabb iskolázottsági színvonalban, a rosszabb egészségügyi ellátottságban, a gyöngébb tájékozottságban. Ezeknek a gazdaságilag fejlettebb tanyaoknak a problémáit jól érzékelteti *Enyedi György*: „... az USA-ban a mezőgazdasági település szinte teljesen szórványjellegű, magányos farmtanyákból áll. Ez az elszigeteltség, a telefon és gépkocsi ellenére is sok hátrányt jelent. A hátrányok egyik köre az iskolázással kapcsolatos. A gyér agrárnépesség hatalmas területen helyezkedik el, így sok a kicsiny, alacsony színvonalú iskola. (Az átlag felnőtt mezőgazdasági kereső amúgy is 2,5 osztállyal kevesebbet végez, mint egy városlakó.) 1962-ben 13 ezer egytanerős iskola volt, az összes iskola 12⁰/₀-a. A mezőgazdaság szívében, az amerikai Alföldön az elemi iskolák több mint 46⁰/₀-a egytanerős volt... Hasonlóan hátrányos a helyzet az egészségügyi ellátásnál...” (2).

Hasonló tapasztalatok ismeretesek Nyugat-Európáról is (1). Ezekben az országokban is a tanya farmok fejlettsége csak viszonylagos, a közigazgatási cent-

rumoknál vagy a centrumhoz közelebb fekvő településeknél jóval nagyobb gazdasági, kulturális és egészségügyi ellátottsági gondokkal küzdenek. Mindezek azt eredményezik, hogy ezekben az országokban is évről évre csökken a tanyai népesség száma. Különösen az ifjabb generáció adja fel nemcsak a mezőgazdasági szakmát, hanem a tanyai–külterületi lakott helyet és ezzel együtt a tanyai életmódot is.

Egyre többen kényszerülnek az ilyen farmok feladására és a városokba vagy annak környékére való elvándorlásra. Ezt a kapitalista állam a monopóliumokat támogató gazdaságpolitikájával serkenti is, nem törődve ennek egyéni és társadalmi következményeivel. Az így tönkrement farmerek a városokban sokszor rosszabb feltételek mellett és nehezebb körülmények közepette kénytelenek munkát vállalni, mint korábbi helyzetükben.

A nyugati szociológusok véleménye szerint, a tanyai népesség csökkenő tendenciája ellenére, még néhány évtizedig náluk is számolni lehet létezésükkel. Ez mindenesetre a társadalomtudományok művelőinek a figyelmét a tanyakérdés felé fogja irányítani, és feltehetően a jelenleginél jóval több összehasonlítható információval fogunk mi is rendelkezni.

A gazdaságilag elmaradott országokban még nem olyan ellentmondásos a tanyavilág létezése. A tanyán és a belterületen élő népesség gazdasági, kulturális szociális színvonala közötti különbség még nem olyan nagy, ezért itt jó ideig még nem okozhat különösebb problémát.

E gondolatnyi ismertetésből is tanulságként megállapítható, hogy a tanyai település a gazdasági fejlettség magasabb színvonalán álló országokban is elterjedt, és még évtizedekig számolnak vele. Ez bennünket megfontoltabb, tudományosan megalapozottabb és a gazdasági előrehaladástól függő intézkedések megtételére, és semmiképpen sem a téma elnapolására, a már ma égető problémák elhalasztására kell késztesen.

A KÉRDÉS MEGKÖZELÍTÉSÉNEK MÓDSZERE

Ahhoz, hogy a tanyai népesség alakulásának és várható fejlődésének elemzéséhez hozzáfogjunk, mindenekelőtt a vizsgálandó jelenséget, esetünkben a tanya fogalmát kell tisztáznunk. Csak a jelenség lényeges tulajdonságainak leírása, megértése teszi lehetővé, hogy annak fejlődését, mozgását figyelemmel kísérjük. Ennek az egyszerű követelménynek a teljesítése – a tanyának a definiálása – nem könnyű feladat. Nem könnyű annak ellenére, hogy ezzel a kérdéssel a XIX. század vége óta nagyon sokan foglalkoztak. A korábbi megállapítások egymással történő szembesítése viszont segítségünkre lesz a tanya fogalmának meghatározásában.

A tanya fogalmát és funkcióját legáltalánosabban Győrffy István határozta meg. Szerinte tanyán, régebbi nevén szálláson a magyar Alföld szétszórt, magányos telepeit értjük, melyek ma a mezőgazdasági munkák és általában a gazdálkodás központjai, régebben pedig a lábasjóság teleltető helyei voltak. A tanya nem önálló településforma, hanem a hozzátartozó földbirtokkal együtt valamely város vagy nagyközség függvénye. Érdemes felfigyelni arra, hogy Győrffy István a lakott helytől való távolság és magányosság mellett a hozzátartozó földbirtoknak és az azon való gazdálkodásnak lényeges szerepét szán a tanya jellemzői között. Ez a XX. század első felében valóban lényeges is volt.

Lényegében Győrffy István fogalmazását fogadta el dr. Erdei Ferenc is, amikor is a tanya ismerveit a következőképpen állapította meg: „A tanyai település

magányos épület vagy épületcsoport, amely kívül esik a városok és falvak zártabb, beépített területén, a földművelésnek, erdőgazdálkodásnak és az állattenyésztésnek a színhelye, továbbá az illető termelésben foglalkozóknak tartózkodási helye vagy rövidebb, vagy hosszabb időre, de semmiképpen egyszerűen letelepedési helye" (3).

A tanya lényegének ezek a településföldrajzi és gazdálkodási elemeket kiemelő meghatározásai eléggé időtállóak és elfogadhatónak bizonyultak, mert az 1960-as évek elején felújult tanyavitában résztvevők is hasonló megállapításra jutottak. Így például *dr. Mendöl Tibor* a tanyát úgy határozta meg, hogy „Ez a település a környező településhez viszonyítva nem tölt be központi szerepkört, minden egyes elemi lakóhelyegység elkülönül a szomszédos elem lakóhelyegységétől, minden egyes elemi lakóhelyegység a hozzátartozó munkahelyegységgel érintkezik, ezzel alkot térbeni zárt együttest" (11).

Ezeket a megfogalmazásokat *dr. Kovács Kálmán* és *Márton János* a közben bekövetkezett szocialista átszervezés eredményeként már nem tartja kielégítőnek, és lazítani igyekszik a lakóhely és a munkahely kapcsolatán, mert azt írja: „A lényeg a magányos településnél nem az, hogy a lakóhelyegység a hozzátartozó munkahelyegységgel érintkezzen, hanem az, hogy egyáltalán munkahelyegységgel legyen kapcsolatban, függetlenül annak birtoklásától és a birtoklás módjától" (9).

A népszámlálások és egyéb nagyméretű összeírások alkalmával a tanyákat és minden olyan települést, amely a belterületnek számító település szélétől meghatározott – de összeírásonként változóan megállapított – távolságra esett, a népszámláláskor egységesen „külterületként" írták össze. Az ilyen értelemben vett külterület tehát nemcsak a tanyákat, de a majorokat, a bányatelepüléseket, a cigánytelepeket stb. is tartalmazza. Erről *dr. Thirring Lajos* így ír: „... a lakott helyek típusainak sokfélesége, s vidékről vidékre, időről időre eltérő helyi megítélése is akadálya a külterületi statisztika szilárd alapokon nyugvó kiépítésének" (13). Ehhez hozzá kell tennünk még azt is, hogy nemcsak a magyar, de a nemzetközi statisztikai összeírások is keverten „külterület" néven tartalmazzák a tanyai adatokat. *Dr. Thirring Lajos* erről a következőket írja: „A bel- és külterület elhatárolásának nehézsége, a külterületi lakott helyek típusainak sokfélesége bőségesen indokolja azt, hogy a külterületi viszonyok statisztikai nyomozása terén a nemzetközi anyag felettébb hiányos." Ezeket a megállapításokat azért idéztünk ilyen részletesen, mert a statisztikai összeírásokban a külterület fogalma annyira meghonosodott, hogy 1920 óta valamennyi népszámlálás így írja össze a városok és községek belterületén kívül lakó népességet. A tanyai kérdéssel foglalkozók között viszont sokan voltak és vannak olyanok, akik ezt a fogalomkeveredést nem vették észre, vagy nem akarták tudomásul venni, és „tanyai" megnevezéssel illeték a külterületi adatokat.

A külterületek részletesebb megfigyelésére *dr. Kovácsics József* már további lépéseket sürget. Ezt írja: „... helyes hangot adni annak a véleménynek, hogy mielőbb, akár a népszámláláshoz kapcsolódva... célszerű volna a külterületi települések komplex vizsgálatát elvégezni, beleértve a települési forma és jelleg vizsgálatát is" (8). Világosan kicsendül ebből a megállapításból is, hogy a statisztika a „külterületek" fogalmán olyan településkeveréket ért, amelynek egyik lényeges eleme a tanya. Ez azonban nem válik önmagában az adatokból megfoghatóvá, tisztán elemezhetővé, mert az adatokkal együtt a sajátosságok, a tulajdonságok is keverednek.

A statisztikai adatokat tehát valamiféle „desztillációs technológiának" kellene alávetni. Erre a technológiára is születtek már ajánlások, amelyeket a tanyai

kérdés súlyosságára és sürgősségére való tekintettel inkább a tisztázás vágya, mint megbízhatósága jellemez. Dr. Kovacsics említett tanulmányában írja: „A külterületekhez tartoznak az úgynevezett ‚tanyás települések‘. A különbség itt a belterülettől való távolságban van, ui. míg külterületnek számít az a terület, amely fél km-nél távolabb van a belterülettől, addig tanyai településként kezeljük azon településeket, amelyek távolsága több mint 4 km.” E szerint a megállapítás szerint a belterülettől való távolság az, ami lehetővé tenné a tanyai és nem tanyai települések különválasztását.

Ebből a néhány idézetből is megállapítható, hogy nemcsak megközelíteni nehéz a tanyai tényanyagok és információk kezelését, de a tanya fogalma sem egységes, nem azonos szempontok szerint kezelik a különböző tudományágak képviselői. A század első felében megfogalmazott terminológia már nem felel meg a mostani társadalmi–gazdasági viszonyoknak. Az újabb megfogalmazások viszont még nem szilárdultak meg, vagy csak egyes sajátosságait emelik ki a tanyavilágnak. A régebbi terminológiából például nem lehet már elfogadni a „hozzá tartozó földbirtokok” szükségességét, sőt még azt sem, hogy a tanya kizárólag „a földművelésnek, erdőgazdálkodásnak és az állattenyésztésnek a színhelye”.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése előtti tanyához tartozó földbirtok nagy részén ma már termelőszövetkezeti nagyüzemek működnek. A tanyával kapcsolatban földbirtok helyett legtöbbszörre már csak háztáji gazdaságról beszélhetünk. A tanya és a mezőgazdasági termelés elválaszthatatlansága sem jelent többé determinált kapcsolatot, mert a tanyai munkaerő egy része a mezőgazdasági nagyüzemben fejti ki konkrét tevékenységét, másik részét pedig – főleg a fiatalabbakat – más népgazdasági ágak foglalkoztatják.

Az újabb megfogalmazásokból pedig a belterülettől való távolság szerinti határt kell túlzottnak tartanunk, mert féltő, hogy ezzel sok tanyai település kerülne ki a megfigyelés köréből.

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy mivel jellemezhetők, hogyan határozhatók meg a mai tanyák, mi különbözteti meg őket más településformáktól?

Természetesen megmaradnak a főbb jellemzők: hogy a tanyák a belterülettől távolabb helyezkednek el, szórtan vagy csoportosan települtek, a mezőgazdasági termeléssel való kapcsolatuk is még elég szoros és népességének állandó lakóhelyül szolgál. Ha ezeket a jellemzőket összerakjuk, és tetszésünk szerint súlyozzuk, akkor a kérdést úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a tanya a község vagy város külterületén fekvő *olyan állandó lakhelyül szolgáló település, amely a belterülettől 1 kilométernél távolabb, magányosan vagy csoportos településeket alkotva helyezkedik el, és munkaképes korú lakóinak egy része (vagy többsége) a mezőgazdaságban dolgozik.* Ez a meghatározás, bár korszerűbbnek tűnik a korábban ismertettekénél, mégsem pontos. Hiányzik belőle például az, hogy a csoportos településeknél hol lehet megszabni a határt; 10, 20, 50 stb. lakott helynél vagy 20, 50, 100, 500 stb. lakosnál. Ezt a pontosítást most mi sem végezzük el, mert féltő, hogy ezzel később megnehezítenénk a statisztikai adatbázisra támaszkodó elemzésünket. A módszert ugyanis mindig az adott körülmények határozzák meg. Mivel országos statisztikai adat csak a külterületekről áll rendelkezésre, ezért a módszert kell úgy kialakítanunk, hogy a külterületi népességtől valahogy elhatároljuk a tanyai népességet.

A tanyát jellemző valamennyi sajátosság nem teljes figyelembevételé miatt a legnagyobb igyekezettel sem sikerül a külterületi népességből az összes nem tanyai népességet tisztán leválasztani. Megfelelő módszerrel közel lehet jutni a tanyai népesség számához, de teljes eredményt csak a külterületi számlálólapok teljes

szétválasztásával érhetnénk el. A már közölt adatokból például nem tudjuk a magányosan álló, a belterülettől 5 kilométer távolságra levő vasúti órház vagy italmérés stb. lakosságát kiszűrni.

A külterületi népesség rendkívül heterogén jellege miatt viszont nagyon lényeges volna annak megállapítása, hogy ebből milyen arányú és számú a tanyai népesség. Ezt egyelőre csak számítással tudjuk megközelíteni. A számítást becslésszerűen el is végeztük, és arra az eredményre jutottunk, hogy az 1970. évi 860 000 főnyi külterületi népességből csaknem félmillióra tehető a tanyán élő népesség. Az előző – 1960. évi – népszámláláskor összeírt 1 203 000 külterületi népességből pedig 650–700 000 főre becsülhető a tanyai népesség száma.

Ezek a megközelítő adatok is azt bizonyítják, hogy a külterületen összeírt népesség nagyobbik felét – közel 60 százalékát a tanyai népesség adja. Ebből következik, hogy a külterületi népességről rendelkezésre álló adatok a tanyai népesség információjának is hordozói. Az ott megállapított sajátosságok, tulajdonságok, tendenciák nagy része fokozottabban, élesebben és markánsabban vonatkozik a tanyai településekre. Ezekből az adatokból tehát – ismerve torzításuk irányát és fokát – nemcsak a múlt, de a jövőre vonatkozóan is következtetések vonhatók le.

A MAGYAR TANYAVILÁG KIALAKULÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

A településkutatók szerint Magyarország népessége már a XI–XII. században kisebb-nagyobb faluközösségekben lakott. Az ország településhálózata a XV. századra elnyerte végleges formáját, kialakult a sűrű, aprófalvas településrendszer.

A török hódítás eredményeként azonban olyan helyzet alakult ki, amely megváltoztatta a korábbi települési szerkezetet, és létrejöttek az Alföld egymástól távol fekvő, de óriásfalvas települései. A török hódítás az aprófalvak tömeges pusztulását okozta. A megszálló török katonaság zaklatásai és a meg-megújuló harcok miatt az Alföldön egy-egy mezővárosban vagy nagyobb faluban 20–30 falu lakossága keresett menedéket. Az elmenekült lakosság azonban birtokának tulajdonjogát fenntartotta az elpusztult falvak területére. Egy-egy ilyen megnövekedett település határa azután 200–300 000 katasztrális holdat is elért. A koncentrációt elősegítette az is, hogy a befogadó városoknak a lakói a szultáni és földesúri kizsákmányolás ellenére is védettebb helyzetben voltak a falvak lakóinál. A török ugyanis ezeket a városokat szultáni birtoknak tekintette, és az itt élő parasztságnak – az ország többi részén lakókhöz viszonyítva – kedvezőbb birtok- és adórendszert biztosított.

Sajátos gazdálkodási rendszer honosodott meg azután ezekben a városokban. A földművelés helyett inkább az extenzív állattenyésztés fejlődött. A növénytermelés fejlődését az állandó háborúskodások gátolták, a vetés ki volt téve az állandó pusztulásnak. Az állatokat viszont el lehetett hajtani az ellenség elől. Az állattenyésztés fejlődésének kedvezett az is, hogy a szarvasmarha és a ló után a török nem szedett tizedet. A mezővárosok körül az ún. öves termelési rendszer alakult ki. A legszélső öv a legelő volt, ahol virágzó állattenyésztés folyt. A középső, jóval szűkebb övben a gabonatermelés, a legbelsőben pedig a gyümölcs- és szőlőtermelés alakult ki.

A török hódoltság után, a XVIII. század vége felé indult meg ezeknek az elnéptelenedett területeknek a benépesedése. A kedvezményes adórendszer és a csökkentett földesúri terhek, továbbá a nagy földbőség csalogatta az észak és a nyugati megyék jobbágyait, a külföldi telepeseiket ezekre a területekre. A betelepülők először a városok, községek körül elterülő földeket kezdték megművelni, majd mind nagyobb területeket törtek fel a külső puszták, legelők területéből is. A gazdálkodási rendszer és a termelés szerkezete is átalakult. Gyorsan fejlődött a növénytermelés. A szántóterület foglalta el az egykori legelők helyét, a szántóterület egyre távolabb húzódott. A munkahely és a lakóhely mind távolabb került egymástól. A munkahelyről a lakóhelyre való rendszeres visszatérés egyre nehezebb lett. A gazdálkodók szívesebben laktak ezért saját földjükön készített ideiglenes szálláshelyeken, ún. tanyázóhelyeken. Ezzel egyidőben istállókat, magtárakat, színeket is építettek. Ezzel a külső tanyázóhelyek ideiglenes lakóhelyé váltak, amelyek járulékos elemei voltak a belső településeknek. A tanyatulajdonosoknak kezdetben a városban, faluban még állandó lakóházuk volt. Később az állattenyésztés fejlődésének eredményeként ezek az ideiglenes tanyázóhelyek állandó lakó- és gazdálkodóhelyekké váltak.

A termelés fejlődésére rendkívül húzó hatással voltak a XVIII. század második felének és a XIX. század első felének viszonylag kedvezőbb bel- és külföldi értékesítési lehetőségei, amelyek az ártermelés kibontakozását segítették elő. Emellett a lazább földesúri kötöttség is hozzájárult ezeken a területeken a mezőgazdasági termelés fejlődéséhez és a tanyázó-helyek állandósulásához. Ezekben az időkben vette kezdetét az Alföld – főleg a Jászság, a Hajdúság, a békési, a csongrádi tájak – tanyarendszerének kialakulása. A XVIII. század vége, a XIX. század első évtizedei tekinthetők a tanyarendszer kialakulása első szakaszának.

A XIX. század második felében újabb, a korábbinál magasabb szintű gazdasági változások történtek. Az ipari forradalom a XIX. század utolsó évtizedeiben érte el Magyarországot. A nagy vasútépítkezések és a vízhálózat rendezése nagymértékben megnövelte a mezőgazdasági termékek iránti keresletet, és egyben újabb területeket szabadított fel a mezőgazdaság számára. A mezőgazdasági művelésre alkalmas területek főleg a lakott helyektől távolabbi területeken szabadultak fel, amelyeknek művelését új falvak létrehozásával lett volna célszerű megoldani. Az akkori közigazgatás azonban nem támogatta, hanem inkább gátolta az újabb falvak létesítését.

A földművelő népesség számára nem volt más kiút, mint a tanyák építése. Ha boldogulni akart, akkor ki kellett költöznie a tulajdonba vagy bérletbe vett földjére. Ebben az időben terjedt el a tanyatelepülésnek kedvező kisbérlet rendszer. Erre az időre esett a tagosítás is, amely a tanyai építkezésnek újabb lendületet adott. A XIX. század utolsó néhány évtizede a tanyarendszer kialakulásának a második és egyben fő szakasza. Ebben az időszakban szilárdul meg, válik véglegessé a magyar tanyavilág, és adja sajátos formáját a magyarországi településszerkezetnek.

Ebben az időszakban még egy speciális tényező is segítette és alakította a tanyarendszer fejlődését. A mezőgazdaság belterjes fejlődésével együtt terjed a szőlő- és gyümölcs-termelés is. A szőlőtermelés fejlődését azonban megakadályozta, és egyben új területekre vitte az 1880-as években a filoxéravész. Mivel a homokos területen levő szőlőkben a filoxéra nem tudott kárt tenni, ezt követően megindult az alföldi homokterületeken a szőlőtelepítés. A Kecskemét környéki, a tiszaföldvári stb. területek népesültek be ennek eredményeként. Ahol bizonyos rendszerben, egy tagban vagy sorban adták el vagy vették bérbe a területeket – például Tiszaföldváron –, ott a gazdák saját területükön házat is építettek, a környező terület nagy részét szőlővel telepítették be, és a tanyarendszer sajátos formáját – az ún. sortanyákat – hozták létre.

Az egyes területeken sajátos tényezők járultak hozzá a tanyarendszer kialakulásához. Alapvetően azonban az egymástól távol eső, nagyhatárú települések keletkezése és a kisparaszti, kistulajdonosi földművelés elterjedése váltotta ki a tanyák létrejöttét és megszilárdulását.

A XIX. század végére, a XX. század elejére tehát kialakult a sajátos magyar tanyavilág, amely a század huszas–harmincas éveiben érte el fejlődésének csúcspontját.

Lényeges változást hozott a tanyavilágban az 1945-ös földreform. A földreform a tanyás gazdálkodást szülő kisparaszti gazdaságok számát növelte meg jelentősen. A földreform után a kisparaszti termelés általánossá válása eredményeként rövid idő alatt az ország területén 75 000 új tanya keletkezett. A tanyák ilyen lökészerűen jelentkező, gyors szaporodása a tanyavilág fejlődésének harmadik szakaszaként is felfogható.

A tanyavilág kialakulásának történetéből megállapítható, hogy a tanyák a szabad paraszti gazdálkodás erősödésével terjedtek el ott, ahol a nagy távolságok nem tették lehetővé a szántóföldnek a lakóhelyről történő mindennapos megközelítését, illetve a termelőmunka optimális időben történő elvégzését. Ahhoz, hogy az egyre belterjesebbé váló termelés folytonossága biztosítható legyen, a lakóhelyet kellett a termelőhelyre vinni. Így alakult ki a birtoknagyság tekintetében különböző, a magángazdálkodáson alapuló, a lakóhely és a termelőhely egységét az egész család számára megtestesítő tanya, amelynek nemcsak a közigazgatási egységgel, de a többi tanyával is igen laza volt a kapcsolata. A tanyavilág kialakulásában tehát a gazdasági okok hatása az elsődleges még akkor is, ha ezeket sajátos történelmi–társadalmi helyzet idézte elő.

A tanyavilág történetének tárgyalását nem zárhatjuk le anélkül, hogy ne ismertetnénk azokat a tanyatípusokat, amelyek a fejlődés során jöttek létre.

A tanyákat különböző ismérvek alapján lehet csoportosítani, így például tulajdon szerint (egyéni gazda tanyája, földesúri major stb.), a termelés profilja szerint (állattenyésztő, szőlőtermelő, árunövénytermelő stb.), életképesség szerint (pusztuló, stagnáló, épülő tanyák). Ezek mind lényeges kérdésekre adnak választ, és segítenek a tanyavilágot formáló és átszövő hatások és szokások feltárásában. Az alapvető és a legtöbb tulajdonságot feltáró ismérv azonban a tanyák településföldrajzi helyzete, tehát az, hogy milyen a tanyák térbeli elhelyezkedése. Ez nemcsak pillanatnyi helyzetük és sajátosságuk megítélése miatt fontos,

de lényeges következtetések vonhatók le tovább sorsuk, fejleszthetőségük, ellátottságuk alakulása szempontjából is. E tulajdonságok alapján a következő tanyatípusokat különböztetjük meg egymástól.

1. A *szórt tanyák* a magyar tanyavilág legelterjedtebb típusai. A lakóhely a birtoktesten alakult ki. A legtipikusabban egyesíti a lakóhelyet a gazdálkodási egységgel; valamennyi gazdasági épület is a birtoktest egyetlen helyére csoportosul. A tanyák egymástól jókora távolságra, de teljesen rendszertelenül helyezkednek el, magányos jellegük szembetűnő. Egymással csak a leglazább gazdasági és társadalmi kapcsolatban állnak, és e kapcsolatokat is inkább alkalmoszerűek.

2. A *csoportos tanyák* egymástól különálló, külön egységet alkotó tanyák, amelyek egymáshoz mégis elég közel települtek ahhoz, hogy az alkalmoszerűnél valamivel több gazdasági és társadalmi kapcsolat alakuljon ki. Ezeknek is két típusa különböztethető meg:

a) a *sortanyák* (például a Szarvas környéki, a tiszaföldvári tanyák), amelyek utak mentén, egymástól különböző távolságban, de mégis rendezetten települtek; kialakulásuknál a telekrendezés vagy a parcellázás játszott döntő szerepet (a területet egy tagban adták bérbe vagy osztották ki a tulajdonosok között, és később az egymást követő területrészeket a tulajdonosok benépesítették);

b) a *bokortanyák* főleg a Nyíregyháza környéki tanyák jellegzetes települési formája; ezek a gazdasági viszonyok speciális együttes jelenléte eredményeként alakultak ki; valamikor egységes uradalom területére idegen telepéseket telepítettek be; a jobbágyfelszabadítás során a jobbágytelkeket nem egy tagban, hanem – a földek dülönként különböző minősége szerint – több tagban osztották fel, így az egy telket jelentő rész több darabba esett szét (ez kizárta a magányos tanyák – amelyeknél a föld egy tagban volt – településének lehetőségét; egy tagban több tanya is megtelepedett, ahonnan különállóan művelték a környező és a távolabb eső földrészeket; ezek a csoportosan – „bokorban” – levő tanyák nem kerültek egymás mellé olyan szorosan, hogy utcát vagy teret alkothattak volna; a nyíregyházi tanyarendszer mind településmódjában, mind építkezéseiben elüt a Duna-Tisza közti és a dél-alföldi képtől).

A csoportos tanyák egyike-másika később önálló községgé fejlődött.

3. A *majorsági tanyák* átmenetet képeznek a magányos és a csoportos települések között. Létük semmi hatással nem volt az alföldi tanyarendszerre, annak kialakulására. A nagybirtokok létesítették ezeket, mivel a hatalmas földterületek egyetlen központból nehezen voltak kezelhetők. A nagybirtokokat az akkori üzemszervezési tudomány szerint leghelyesebb volt kerületekre osztani, amelyek középpontjában tanyaépületeket emeltek. A lakóházak mellett itt helyezték el az állatok, a gépek és a termények elhelyezésére szolgáló épületeket is. Ezek tehát a nagybirtok irányító és termelő szervezetébe illeszkedtek be, irányításuk is a központból történt. Feladatuk, céljuk mellett más volt a népesség szokásaira, viselkedésmódjára és érdekeltségére ható hatásuk is. A felszabadulás után ezek nagy részéből állami gazdaság lett, kisebb részükön pedig a földosztás után a régi cselédemberek egyéni gazdálkodásra tértek át. A földtulajdonhoz való ragaszkodás ezekben nem fejlődött ki, a föld közös megművelése viszont közel állt hozzájuk, így érthetően ezekből alakultak az első termelőszövetkezetek is.

A TANYAI NÉPESSÉG ALAKULÁSA A FELSZABADULÁS UTÁN

Tulajdonképpen a tanyavilág legújabb kori történelmének lehetne felfogni a tanyai népesség felszabadulás utáni alakulását és helyzetének változását.

A tanyavilág fejlődésének új szakaszát jelzi a Tanyai Tanácsnak 1949. január 22-én történő létrehívása is. A szocializmus építésének útjára éppen csak rálépő társadalmunk igen hamar behatóan kívánt foglalkozni a legjobban elmaradott és jelentős számú tanyai lakosság életkörülményeivel. A Tanyai Tanács mindenekelőtt célul tűzte ki a tanyai lakosság kulturális elmaradottságának felszámolását. A tanyavilágban új iskolák épültek, amelyekhez egyéb kulturális létesítmények is csatlakoztak. A Tanyai Tanács javaslatára az 1950-es években eredmények születtek a területrendezésben is. A hatalmas határú alföldi városok pusztáinak, tanyaközpontjainak jó része levált, és önálló községgé alakult. Például egyedül Szeged határában 9 új község jött létre, köztük Szatymaz, Rösze, Mórahalom. Voltak túlzások is az új tanyaközpontok, települések, kijelölésénél, illetve anyagiak híján a szüksé-

ges építkezésekre nem mindenütt került sor. A szentesi járásban fekvő Cserebökény községnek például ma sincs beépített területe.

A tanyavilágban megindult változást a népszámlálások adatai is érzékeltetik.

1. tábla

A külterületi népesség számának és arányának alakulása

Megye	A külterületi népesség					
	száma (ezer fő)	aránya az össznépességből (százalék)	száma (ezer fő)	aránya az össznépességből (százalék)	száma (ezer fő)	aránya az össznépességből (százalék)
	1949-ben		1960-ban		1970-ben	
	Dunántúl					
Baranya	57	16,0	41	10,3	33	8,0
Fejér	69	23,2	50	13,8	37	9,4
Győr-Sopron	40	10,7	26	6,5	19	4,8
Komárom	33	15,1	26	9,6	15	4,4
Somogy	75	28,7	49	13,1	35	9,6
Tolna	48	18,8	39	14,4	27	10,4
Vas	23	8,1	13	4,6	8	2,7
Veszprém	51	15,0	41	10,5	28	6,7
Zala	37	14,0	26	9,4	16	6,0
	Alföld					
Bács-Kiskun	246	41,9	211	35,9	164	28,7
Békés	153	32,6	112	23,8	70	15,7
Csongrád	140	32,6	121	27,8	92	20,6
Hajdú-Bihar	95	19,1	76	14,5	56	10,5
Pest	133	19,3	94	12,2	88	10,0
Budapest	20	1,2	17	1,0	9	0,5
Szabolcs-Szatmár	106	19,0	84	14,5	65	11,1
Szolnok	135	38,1	90	19,7	56	12,3
	Észak-Magyarország					
Borsod-Abaúj-Zemplén	66	10,4	49	6,8	30	3,8
Heves	23	7,4	20	5,8	8	2,3
Nógrád	26	12,2	19	7,6	10	4,2
Összesen	1576	17,3	1203	12,1	867	8,4

A népszámlálás adatai szerint 1949-ben 1 576 000 ember élt a külterületeken, amiből egymillió körülire tehető a tanyai népesség száma. Ha ezt az adatot a felszabadulás előtti 1930-as népszámlálás adataival hasonlítanánk össze, akkor meglepődve tapasztalnánk, hogy a külterületi népesség száma ez alatt a közel 20 év alatt több mint 320 000 fővel csökkent. Nagyot tévednénk azonban, ha ezt a csökkenést a felszabadulást követő társadalmi-politikai változás hatásának tulajdonítanánk. E változások a tanyai-külterületi népesség helyzetét, alapvető tulajdonságait még nem érintették, de feltételei voltak a későbbi fejlődésnek, átalakulásnak.

A két időpont közötti összehasonlítást azonban nem lehet ilyen mechanikusan elvégezni. A népszámlálás ugyanis itt mutatta ki Budapest külső kerületeinek és peremrészeinek lakosságát is, összesen 273 000 főt. Az 1949. évihez képest más városok adatai is tartalmaznak hasonló torzításokat. Ha Budapest és a nagyobb városok közigazgatási átszervezése okozta változásokat kiszűrjük, akkor a két időszak között országosan legfeljebb stagnált – de inkább valamit emelkedett – a kül-

területi és a tanyai népesség száma. Ebben az időszakban létesült a már említett 75 000 új tanya.

Az eddig elmondottakból megállapítható, hogy az 1949-es népszámlálás által kimutatott külterületi népesség számottevő változás nélkül, szokásaiban, kulturáltságában, a társadalomhoz való kötöttségében, létszámában és gazdasági-termelési fejlettségében azoknak a viszonyoknak és tulajdonságoknak hordozója, amelyek azt megelőzően évekig, évtizedekig jellemezték a tanyai életmódot. Az 1949-es adatokhoz való hasonlítás ezért olyan bázisnak is felfogható, amellyel lezárult a magyar tanyavilág korábbi fejlődési szakasza, és új, dinamikusabb időszak vette kezdetét. Az új szakasz már a tanyák és a külterületi lakosság általános, az ország minden részét érintő csökkenésének időszaka. Mivel a külterületi, tanyai lakosság mozgásának irányát a népszámlálás adataihoz kapcsolódva vizsgáljuk, így az ezt követő időszakot is két részletben – 1949–1960. és 1960–1970. évek között – mutatjuk be. A két szakaszban történő bemutatást egyébként különösen indokoltá teszi a mezőgazdaság szocialista átszervezésének hatása, amely 1961-ben fejeződött be, így az 1960–1970. közötti években történt változást ez már befolyásolta.

Az 1949. és az 1960. évi népszámlálás közötti időszakot az ország szocialista termelési viszonyokra történő berendezkedése, a gyors iparosítás, a kulturális-ideológiai forradalom, a dinamikus társadalmi mozgás jellemzi. Az iparosítás nagyszámú új munkaerőt igényelt, és a forrás a mezőgazdaság volt. Az ipart erőteljesen támogató, a mezőgazdaságot jóformán csak az iparosítás forrásának tekintő gazdaságpolitika – amely az 1950–1956. évek közötti időszakot jellemezte – következtében főleg a fiatalabb korosztályhoz tartozók otthagyták a mezőgazdaságot, és az iparba mentek dolgozni. Az ipari termelésbe történő bekapcsolódásukkal jelentősen növelni lehetett a társadalmi munka hatékonyságát. A mezőgazdaságban feleslegessé váló munkaerőt az ipari vagy más népgazdasági ágazatokban meghonosított szociális és egészségügyi kedvezmények (például a 8 órás munkaidő, a fizetett szabadság, a rendszeres fizetés, az ingyenes orvosi ellátás) is vonzották.

Ezek a hatások felkeltették és állandóan élesztették a változás vágyát a legelmaradottabb vidéki-tanyasi rétegekben is. Az eljáró és hazatérő családtagok új szokások, felfogások, új perspektíva hordozóivá is váltak. Az egész országot átfogó változás és minden irányú gyors fejlődés eredményeként az 1949 és 1960 között eltelt 11 év alatt a külterületi-tanyai népesség létszáma több mint 370 000 fővel – mintegy 24 százalékkal – csökkent. A csökkenés kiterjedt az ország valamennyi megyéjére. Arányaiban a Dunántúl megyéiben volt legjelentősebb a külterületi népesség csökkenése, ahol az összlakossághoz viszonyított aránya a korábbi 18 százalékról 10 százalékra csökkent. A csökkenés nagy részét – közel 60 százalékát – azonban már akkor is az alföldi megyék adták: mintegy 220 000 fővel csökkent külterületi népességük létszáma.

Az 1960 és 1970 közötti időszak már a szocialista építés fellendülésének szakasza. 1961-re fejeződött be a mezőgazdaság szocialista átszervezése, ami a tanyák létezésének gazdasági alapját gyengítette meg. Ha a tanyák kialakulásának alapvető okát a gazdasági tényezőkben jelöltük meg, akkor a gazdasági háttér elvesztésének idővel a tanyák gyorsabb ütemű megszűnését kell maga után vonnia. A mezőgazdasági termelészövetkezetek megszilárdulásával ugyanis a tanyai gazdálkodás alapját jelentő földterület a termelészövetkezetek birtokába került. A tanyán lakók többsége is a termelészövetkezetek tagjaivá, alkalmazottaivá vált, és a nagyüzemi termelésből fakadó szervezeti és munkarendbe kell bekapcsolódnia. A tanya legjellemzőbb sajátossága, a munkahely és a lakóhely egysége felbomlik, a munkahely elválik a lakóhelytől, és a tanya most már pusztán lakóhellyé re-

dukálódik. Az egységnek ez a felbomlása számos gazdasági, szervezési, szociális, kulturális, érzelmi stb. probléma összefüggő láncolatát veti fel, és a tanyavilág átalakulásának, felszámolásának serkentőjévé válik. Később azonban majd látjuk, hogy a felszámolás, átalakulás mint a társadalmi folyamatok legtöbbször időigényes, egymással ellentétes hatások és ellenhatások sorozatán keresztül halad előre.

1960 és 1970 között a külterületi népesség száma 336 000 fővel csökkent. A csökkenés továbbra is az alföldi megyékben volt a legnagyobb, ahol 205 000 fővel lett kisebb a külterületi–tanyai népesség száma. Az előző időszakhoz – az 1960 előttihez – hasonlítva a dunántúli megyékben (Veszprém és Tolna megye kivételével) mérséklődött, az észak-magyarországi és az alföldi megyékben pedig erőteljesebbé vált a csökkenés üteme.

A végbement csökkenés – bár időben előbb a Dunántúlon, majd az 1960-as évek után az Alföldön vett nagyobb lendületet – az elmúlt két évtizedben csaknem megfelezte a külterületi népességet, de területi arányán, földrajzi elhelyezkedésén mit sem változtatott. Megmaradt, sőt valamelyest tovább nőtt az alföldi megyék súlya a külterületi népesség országreszenkénti megoszlásában. Amíg 1949-ben a külterületi népességnek még csak 65 százaléka, 1960-ban már 67, 1970-ben pedig 70 százaléka koncentrált az alföldi megyékbe. (Lásd a 2. táblát.)

2. tábla

A külterületi népesség megoszlása és aránya országrészek szerint

Országrészt	A külterületi népesség					
	megoszlása (százalék)			aránya az összlakosságból (százalék)		
	1949-ben	1960-ban	1970-ben	1949-ben	1960-ban	1970-ben
Dunántúl . . .	27,7	25,8	25,0	15,7	10,3	6,8
Alföld* . . .	65,1	66,8	69,5	27,8	20,9	15,2
Észak-Magyarország . . .	7,2	7,4	5,5	9,9	6,7	3,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Budapest adataival.

A tisztán tanyai népesség aránya minden bizonnyal még inkább az alföldi megyék súlyát domborítaná ki. Így a külterületi–tanyai probléma az alföldi megyékben fokozott súllyal és időben is sürgetőbben vetődik fel, mint az ország más területein.

A külterületi népességnek az alföldi megyékbe történt koncentrációja mellett, figyelemreméltó jellegzetessége, hogy milyen létszámú településen lakik. Erről a népszámlálás adatai nem tájékoztatnak elég részletesen, mert egy településként mutatják ki az olyan csoportos településeket is, ahol a házak eléggé szórta helyezkednek el. Pedig a külterületek többsége ilyen jellegű település, így nehéz különbséget tenni tanyai és nem tanyai – ipartelep, cigánytelep, stb. – település között. Erre azért hívjuk fel a figyelmet, mert a külterületek csoportosításánál – jobb híján – olyan megnevezéseket használunk, mint a kis, közepes és óriási települések. A közepesnek vagy óriásinak mondott külső telepek többségén a házak, gazdaságok egymástól jóval nagyobb távolságban, tehát lazábban helyezkednek el, mint a zárt faluszerű településeknél. Hogy ezeket mégis egy településként (például szőlősi tanyák néven) vették számba, annak inkább szervezési okai voltak. Ennek ellenére e csoportosítás néhány jellegzetességre felhívja a figyelmet.

3. tábla

A külterületi népesség és lakott helyek megoszlása a népesség száma szerint, 1970.

Megye	lakosú (jelenlevő népesség) külterületek												Lakatlan külterület						
	1-9		10-29		30-49		50-99		100-499		500-999			1000-1999		2000-		Összesen	
	száma	népessége	száma	népessége	száma	népessége	száma	népessége	száma	népessége	száma	népessége		száma	népessége	száma	népessége		
Baranya	477	1 988	210	3 540	84	3 274	87	5 999	77	15 659	5	3 022	-	-	-	-	940	33 482	59
Fejér	290	1 362	176	4 140	65	2 503	73	5 185	89	17 228	5	4 022	2	2 094	-	-	700	36 534	29
Győr-Sopron	275	1 237	121	1 971	40	1 505	39	2 865	47	10 037	1	627	1	1 233	-	-	524	19 475	46
Komárom	185	806	96	1 637	27	988	31	2 275	49	8 368	1	582	-	-	-	-	389	14 656	33
Somogy	353	1 536	175	3 086	87	3 417	94	6 447	111	19 849	1	520	-	-	-	-	821	34 855	65
Tolna	246	1 060	115	1 967	53	2 095	74	5 444	82	15 342	2	1 245	-	-	-	-	572	27 153	38
Vas	219	968	93	1 521	38	1 450	26	1 789	13	2 248	-	-	-	-	-	-	389	7 976	42
Veszprém	348	1 578	210	3 916	63	2 413	76	5 642	68	12 886	1	522	1	1 194	-	-	767	28 151	56
Zala	275	1 177	158	2 667	69	2 663	60	4 129	34	5 459	-	-	-	-	-	-	596	16 095	31
Dunántúl együtt	2 668	11 712	1 354	24 445	526	20 308	560	39 775	570	107 076	16	10 540	4	4 521	-	-	5 698	218 377	399
Budapest	5	17	13	169	12	489	15	1 039	22	5 009	4	2 665	-	-	-	-	71	9 388	1
Bács-Kiskun	26	135	68	1 246	55	2 158	94	6 852	285	73 841	78	53 806	21	26 439	-	-	627	164 477	3
Békés	293	1 419	222	4 108	142	4 659	158	11 136	207	42 158	7	5 529	1	1 057	-	-	1 030	70 066	43
Csongrád	42	178	49	973	29	1 154	63	4 286	187	46 876	39	26 492	6	8 421	-	-	416	91 689	4
Hajdú-Bihar	201	931	184	3 032	68	2 593	95	7 099	41	27 527	11	8 040	3	4 185	-	-	604	55 859	58
Pest	345	1 670	300	5 319	159	6 124	177	12 344	237	46 961	18	12 344	3	3 203	-	-	1 239	87 965	38
Szabolcs-Szatmár	451	2 070	229	3 947	81	3 139	96	6 915	168	36 073	9	6 163	3	3 964	-	-	1 038	64 991	76
Szolnok	233	1 102	200	3 389	122	4 571	133	9 365	145	29 400	10	7 007	1	1 093	-	-	844	55 927	24
Alföld együtt	1 596	7 522	1 265	22 183	668	24 887	831	59 036	1 292	307 845	176	122 046	38	48 362	3	8 481	5 869	500 362	247
Borsod-Abaúj-Zemplén	540	2 455	228	3 718	71	2 675	68	4 904	65	13 119	3	1 885	1	1 314	-	-	976	30 070	93
Héves	224	960	80	1 288	24	948	20	1 308	48	3 449	-	-	-	-	-	-	366	7 953	42
Nógrád	198	880	81	1 404	34	1 319	23	1 534	22	4 140	1	557	-	-	-	-	359	9 834	43
Észak-Magyarország együtt	962	4 295	389	6 410	129	4 942	111	7 746	105	20 708	4	2 442	1	1 314	-	-	1 701	47 857	178
Összesen	5 226	23 529	3 008	53 038	1 323	50 137	1 502	106 557	1 967	435 625	196	135 028	43	54 197	3	8 481	13 268	866 596	824

4. tábla

A külterületi népesség tömörülése

Népességnagyság-csoport (lakos)	A külterületi lakott helyek					
	népessége (ezer fő)		népessége (ezer fő)		népessége (ezer fő)	
	száma	száma	száma	száma	száma	száma
	1949		1960		1970	
1– 9	30	4 992	30	6 219	24	5 226
10– 29	69	3 914	61	3 585	53	3 008
30– 49	66	1 842	56	1 473	50	1 323
50– 99	164	2 372	139	1 985	107	1 502
100– 499	683	3 199	574	2 678	436	1 967
500– 999	313	321	213	313	135	196
1000– 1999	166	124	105	75	54	43
2000–	85	35	25	14	8	3
Összesen	1 576	16 799	1 203	16 342	867	13 268

1970-ben a 867 000 külterületi lakos 13 268 településen lakott. A külső települések túlnyomó többsége (83 százaléka) 100 főnél kevesebb lakosú kistelepülés, de a népességnek itt csak 27 százaléka élt. A közepes nagyságú – a 100–999 népességű külső települések – az összesnek csak 16 százalékát adják, de a külterületi népesség túlnyomó többsége (76 százaléka) ezeken lakik. Az 1000 főt is meghaladó külterületi települések száma mindössze 51 (kevesebb mint 0,5 százalék), de a külterületi népesség 7 százaléka ezeken él. Hely hiányában nincs alkalom az adatok részletesebb elemzésére, jóllehet országrészenként figyelemreméltó különbségeket takarnak. Annyi azonban megemlíthető, hogy amíg a Dunántúlon és az északi megyékben a kis népességű külterületi lakott helyek vannak többségben, addig az alföldi megyékben a közepes méret a jellemző. (Lásd a 3. táblát.)

A külterületi lakott helyeknek és a lakosságnak a települések nagysága szerinti ilyen megoszlása hosszú idő folyamán alakult ki. Ha megvizsgáljuk az 1949. évi és az 1960. évi külterületi népesség hasonló ismérv szerinti megoszlását, akkor láthatjuk, hogy a külterületi népesség elhelyezkedése lényegében alig változott. Mind 1949-ben, mind 1960-ban a külterületen lakók egynegyede-egyötöde kistelepüléseken, közel kétharmaduk közepes, egyhatodik-egyötödük a nagyobb népességszámú településeken lakott. Közben azonban mégis lényeges változások történtek a külterületi–tanyai népesség számának alakulásában. Már említettük, 1949 és 1960 között mintegy 370 000-rel, 1960 és 1970 között pedig további 340 000-rel csökkent a külterületi–tanyai népesség száma. A csökkenés azonban az egyes településkategóriákban nem egyformán történt. Amíg az elmúlt két évtizedben a külterületi népesség csaknem felére csökkent, addig a kis népességszámú lakott helyek lakossága csak 29 százalékkal, a közepes méretűeké 43 százalékkal, a nagy lélekszámúaké pedig 85 százalékkal csökkent. Ezek az arányok nagyon fontos tendenciára hívják fel a figyelmet, és adnak magyarázatot a tendencia lényegére. Erre azonban tanulmányunk utolsó fejezetében térünk vissza, amikor a jelenséget részletesebben elemezzük, és az itt közölt táblázat adataira többször is fogunk hivatkozni.

(A tanulmány befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő számában közöljük.)

A TEXTIL SZÁLAS ANYAGOK ÁRAINAK VÁRHATÓ ALAKULÁSA*

DR. KALTENECKER MARGIT

A világ textilipara 1969-ben 21 millió tonna textil szálás anyagot használt fel, és ebből a pamutfonóipar felhasználása 76 százalékot tett ki. 1980-ra a szálás-anyag-felhasználás várhatóan 31 millió tonnára nő, amelyből 66 százalékot a pamutfonóipar fog igénybe venni. A hazai pamutfonóipar által előállított pamut- és pamuttípusú fonalak (hosszú és középszálú pamut, vágott normál és vágott modifikált viszkóz, vágott poliészter és vágott poliakrilnitril szálás anyagok) alapanyag-költsége a termelési költségek 70–75 százaléka. Az igen magas költségarányra tekintettel, tanulmányunkban e szálás anyagok árának a hetvenes években várható alakulásával foglalkozunk.

Az árak várható alakulásának meghatározására – tekintettel arra, hogy ilyet még nem hoztak nyilvánosságra – a következő módszert dolgoztuk ki:

- meghatároztuk a világ textilszálásanyag-termelését és egy főre jutó textilszálásanyag-fogyasztását anyagfajtánként az 1950–2000. évekre vonatkozóan¹;
- megállapítottuk, hogy az 1950–1970. években a hosszú és középszálú pamut, a vágott normál és vágott modifikált viszkóz, a vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril szálás anyagok árai az évente rendelkezésre álló különböző nemzetközi statisztikai adatok szerint hogyan alakultak;
- meghatároztuk, hogy a világpiacon melyek az alapvető áralakító tényezők, és hogy e tényezők változása, valamint a textil szálás anyagok árának alakulása között milyen összefüggés van;
- mindezek alapján bizonyos műszaki és gazdasági megfontolásokat is figyelembe véve előrebecsültük a pamutfonóiparban felhasznált szálás anyagok árának a hetvenes években várható alakulását (a szálás anyagok árának előrejelzésére azt a módszert választottuk, hogy meghatároztuk a hosszú szálú pamut, a vágott normál és vágott modifikált viszkóz, a vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril szálás anyagok árának a középszálú pamut átlag-árához viszonyított arányát a hatvanas, valamint az 1975. és az 1980. évekre vonatkozóan).

A HOSSZÚ ÉS KÖZÉPSZÁLÚ PAMUTOK ÁRAINAK ALAKULÁSA

1969-ben a világ textilipara 11,5 millió tonna pamut szálás anyagot dolgozott fel, amelynek 14 százaléka hosszú szálú pamut volt. 1980-ra a pamutszálásanyag-felhasználás várhatóan 13 millió tonnára emelkedik, és a hosszú szálú pamutok felhasználásának aránya valószínűleg változatlan marad.

* Részlet a szerző „A pamutfonóipar termék-, technológiai és munkaerő-ellátottsági prognózisa” című kandidátusi disszertációjából.

¹ Az 1980-ig terjedő időszakra vonatkozó előrebecslést lásd a szerző „A világ textiliparának várható fejlődése a hetvenes években” c. tanulmányában. (Megjelent: *Statisztikai Szemle*, 1972. évi 11. sz. 1120–1141. old.)

Az árprognózis kidolgozásának első lépéseként megvizsgáltuk, hogy a középszálú pamut átlagára hogyan változott a pamuttermelés, illetve a világ összes szálanyag-termelése változásának hatására az 1952–1969. években. (A számítási alapadatok egy részét az 1. tábla tartalmazza.)

1. A pamuttermelés volumenének és a középszálú pamut árának alakulása közötti lineáris kapcsolat szorossága	
1952–1960	– 0,86
1960–1969	– 0,66
2. A középszálú pamutok árának csökkenése a pamuttermelés ezer tonnával való növekedésének hatására (dollár)	
1952–1960	0,2263
1960–1969	0,0233
3. A regressziós egyenes egyenlete*	
1952–1960	$Y' = 2887,96 - 0,2263 x$
1960–1969	$Y' = 898,7 - 0,0233 x$
4. Az összes szálanyag-termelés volumenének és a középszálú pamut árának alakulása közötti lineáris kapcsolat szorossága	
1952–1960	– 0,92
1960–1969	– 0,37
5. A középszálú pamutok árának csökkenése az összes szálanyag-termelés ezer tonnával való növekedésének hatására (dollár)	
1952–1960	0,1163
1960–1969	–
6. A regressziós egyenes egyenlete*	
1952–1960	$Y' = 2329,36 - 0,1163 x$
1960–1969	–

* A regressziós egyenes egyenleteiben az x a pamuttermelést, illetve az összes szálanyag-termelést (ezer tonna) jelöli.

Az ötvenes években a középszálú pamutok átlagárának, valamint a pamuttermelés, illetve az összes szálanyag-termelés volumenének alakulása között a lineáris kapcsolat szorossága $-0,86$, illetve $-0,92$. Ez azt jelenti, hogy ebben az időszakban a pamuttermelés, illetve az összes szálanyag-termelés mennyiségének változása jelentős hatással volt a középszálú pamutok árára. Az ötvenes években ugyanis

– a világ szálanyag-termelésében a pamuttermelés aránya még 70 százalék körül volt, a mesterséges szál anyagok termelésének aránya pedig ebben az időszakban még kicsi volt;

– a pamuttermelés számottevő mértékben emelkedett: a szálanyag-termelés növekedésének közel kétharmada a pamuttermelés növekedéséből származott (tíz év alatt az összes szálanyag-termelés öt millió tonnával, évente átlagosan 518 000 tonnával, a pamuttermelés pedig három millió tonnával, évente átlagosan 312 000 tonnával növekedett);

– az 1960 évi 10,3 millió tonnás pamuttermelés kereken 45 százalékkal magasabb az 1950. évi 7,1 millió tonnás termelésnél; a középszálú pamutok 1960. évi tonnánkénti 654 dolláros átlagára pedig mintegy 40 százalékkal alacsonyabb az 1952. évi 1117 dolláros átlagárnál.

1. tábla

A pamut, a gyapjú, a cellulóz és a szintetikus szálanyagok termelése

Év	A közép-szálú pamutok átlagára (dollár/tonna)	Pamut		Gyapjú	Cellulóz			Szintetikus			Összesen	
		közép- és rövid szálú	hosszú szálú		összesen	végtelen	vágott	összesen	végtelen	vágott		összesen
1950	.	6 411	737	7 148	1 059	876	739	1 615	54	15	69	9 891
1951	.	5 869	778	6 647	1 064	965	858	1 823	77	27	104	9 638
1952	.	7 653	737	8 390	1 160	832	774	1 606	92	37	129	11 285
1953	.	7 824	869	8 693	1 167	949	939	1 888	114	45	159	11 907
1954	.	8 271	790	9 061	1 193	928	1 103	2 031	141	54	195	12 480
1955	.	8 095	821	8 916	1 226	1 044	1 239	2 283	181	82	263	12 688
1956	.	8 541	849	9 390	1 341	1 023	1 364	2 387	200	108	308	13 426
1957	.	8 361	854	9 215	1 313	1 054	1 422	2 476	254	156	410	13 414
1958	.	8 207	823	9 030	1 387	961	1 318	2 279	269	150	419	13 115
1959	.	8 762	974	9 736	1 464	1 095	1 422	2 517	352	225	577	14 294
1960	.	9 065	1 198	10 263	1 495	1 132	1 478	2 610	417	286	703	15 071
1961	.	8 877	1 237	10 114	1 486	1 136	1 556	2 692	497	334	831	15 123
1962	.	8 491	1 328	9 819	1 483	1 203	1 664	2 867	639	442	1 081	15 250
1963	.	9 205	1 251	10 456	1 517	1 233	1 831	3 064	778	555	1 333	16 370
1964	.	9 730	1 217	10 947	1 485	1 326	1 956	3 282	977	712	1 689	17 403
1965	.	9 988	1 321	11 309	1 473	1 370	1 958	3 328	1 127	926	2 053	18 163
1966	.	10 315	1 291	11 606	1 539	1 369	1 955	3 324	1 352	1 126	2 478	18 947
1967	.	9 328	1 229	10 557	1 463	1 351	1 969	3 320	1 526	1 348	2 874	18 214
1968	.	9 157	1 262	10 419	1 564	1 421	2 114	3 535	1 978	1 807	2 785	19 303
1969	.	10 034	1 602	11 636	1 601	1 424	2 134	3 558	2 265	2 131	4 396	21 191

Megjegyzés. A közép-szálú pamutok átlagára a következő pamutminőségek átlagára: Egyesült Államok (Memphis Territory; M. M. 1-1/16''); Mexikó (S. M. 1-1/16''); Brazília (Sao Paulo; Type 5-1/16''); Pakisztán (289 F. Punjab); Szíria (S. M. 1-1/16''); Görögország (S. M. 1-1/16''); Irán (S. M. 1-1/16''); Szovjet-unió (S. M. 1-1/16''). A reprezentáció mértéke 65-70 százalék.

A hatvanas években a középszálú pamutok átlagárának, valamint a pamuttermelés, illetve az összes szálanyag-termelés volumenének alakulása közötti kapcsolat lényegesen gyengült (a lineáris kapcsolat szorossága csupán $-0,66$, illetve $-0,37$ volt), mert a hatvanas években

- a világ szálanyag-termelésében a pamuttermelés aránya 60 százalékra csökkent, a mesterséges szál anyagok mennyisége viszont már számottevő volt;
- a pamuttermelés csak kisebb mértékben növekedett, az összes szálanyag-termelés növekedésének csupán egyötödét származott a pamuttermelés növekedéséből (kilenc év alatt az összes szálanyag-termelés hat millió tonnával, a pamuttermelés pedig csupán 1,4 millió tonnával, évente átlagosan 680 000, illetve 150 000 tonnával) növekedett;
- az 1969. évi 11,6 millió tonnás pamuttermelés csupán 13 százalékkal magasabb az 1960. évi 10,3 millió tonnás termelésnél, a középszálú pamutok átlagára pedig alig változott az ötvenes évek végére kialakult átlagárhoz képest.

A hetvenes években a pamuttermelés fejlődési üteme tovább csökken. Ekkor

- a világ összes szálanyag-termelésében a pamuttermelés aránya már csak 50 százalékos, a szintetikus szál anyagok aránya pedig várhatóan eléri a 30 százalékot (1980-ban a világ pamuttermelésének aránya 40 százalék, a szintetikus szál anyagok termelésének aránya pedig 40 százalék körül fog előreláthatólag alakulni);
- a pamuttermelés évi átlagos növekedése csupán 1,1 százalék lesz, a hatvanas évek 1,4 és az ötvenes évek 3,7 százalékos évi átlagos növekedéséhez képest;
- a szál anyagok termelésnövekedésének várhatóan már csak 15 százaléka fog a pamuttermelés növekedéséből származni, a termelésnövekedésnek majdnem 80 százalékát pedig a szintetikus szál anyagok termelésének növekedése fogja adni (11 év alatt az összes szálanyag-termelés 9,4 millió tonnával, a pamuttermelés pedig csupán 1,4 millió tonnával növekszik; ez utóbbi mennyiség csupán 130 000 tonnás évi átlagos növekedést jelent, az összes szálanyag-termelés 850 000 tonnás évi átlagos növekedésével szemben).

Mindezekből – úgy gondoljuk – egyértelműen megállapítható, hogy a hetvenes években a természetes és a mesterséges szál anyagok termelésének növekedése, a világ szálanyag-termelésében képviselt arányuk jelentősen el fog térni a hatvanas években megfigyelttől. Figyelemre méltó továbbá az is, hogy már a hatvanas években a középszálú pamutok átlagárának, valamint a pamuttermelés, illetve az összes szálanyag-termelés volumenének alakulása között a lineáris kapcsolat szorossága csupán $-0,66$, illetve $-0,37$ volt, ami arra utal, hogy a középszálú pamutok árának alakulásában a pamuttermelés, különösen pedig az összes szálanyag-termelés mennyiségének változása már a hatvanas években sem rendelkezett azzal az ármeghatározó erővel, ami az ötvenes évekre jellemző volt.

Csupán tájékoztató jelleggel számítást végeztünk arra vonatkozóan, hogyan alakulna a középszálú pamutok átlagára, ha a pamuttermelés egységnyi volumenének növelése a középszálú pamutok árát a hetvenes években is ezer tonnnánként 0,0233 dollárral csökkentené. Az 1980. évre várható 13,1 millió tonna gyapottermelést figyelembe véve azt az eredményt kaptuk, hogy 1980-ra a középszálú pamutok átlagárának 590 dollárra kellene csökkennie.

Az előzőekben ismertetett számítások és értékelések ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a pamutárak alakulásának meghatározására, valamint a későbbiekben tárgyalásra kerülő vágott cellulóz és vágott szintetikus szál anyagok árai alakulásának megállapítására is műszaki, gazdasági megfontolással kialakított prognózist kell alkalmazni. Ennek menete a pamutárak alakulására vonatkozóan:

- az 1950–1980. években a világ gyapottermelésének növekedése teljes egészében a terméshozam növelésének következménye, mivel az ötvenes–hatvanas években a világ vetésterülete 32,5 millió hektár körül volt, és nem várható, hogy a gyapot vetésterülete a hetvenes években ezt számottevő mértékben meghaladja; a hektárhozám növekedési üteme csökken, így a pamuttermelés évi átlagos növekedése az ötvenes években még 3,7, a hatvanas évek-

ben 1,4 százalékos volt, a hetvenes években pedig csupán 1,1 százalékos évi átlagos növekedés várható;

– az ötvenes években a pamuttermelés évi átlagos növekedése még nagyobb volt, mint a világ népességének 1,8 százalékos évi átlagos növekedése; a hatvanas, illetve hetvenes években viszont már fordított a helyzet: a pamuttermelés évi átlagos növekedése már kisebb, mint a világ népességéé (1,9, illetve 1,8 százalék), és ez a tendencia folytatódik előreláthatóan a következő évtizedekben is, mert a pamuttermelés évi átlagos növekedése a nyolcvanas, illetve kilencvenes években 0,9, illetve 0,4 százalékkal csökken, a világ népessége pedig változatlanul 1,8 százalékkal növekszik;

– a világ lakossága – az előzőkből következően – már a hetvenes években és a következő évtizedekben is mind kevesebb pamut szál anyagot használhat fel; a pamut szál anyagok egy főre jutó fogyasztása 1969-ben 3,3 kilogramm volt, 1980-ban 3,0, 1990-ben 2,3, 2000-ben pedig 1,9, illetve 1,7 kilogramm egy főre jutó pamutfogyasztás várható a számítások szerint.

2. tábla

A világ népességének és szálanyagfajtánkénti textilszálanyag-fogyasztásának alakulása az 1950-től 2000-ig terjedő időszakban

Megnevezés	1950.	1960.	1969.	1980.	1990.	2000.*	
	évben						
Népesség	Millió fő						
	2517	3005	3545	4330	5200	6200	7000
Textilszálanyag-fogyasztás összesen .	Millió tonna						
Ebből:	9,9	15,3	21,0	30,6	41,0	52,0	60,0
Pamut	7,1	10,5	11,5	13,1	12,0	11,5	12,0
Gyapjú	1,1	1,5	1,6	1,7	2,0	2,0	2,0
Cellulóz	1,6	2,6	3,5	4,0	3,5	3,5	4,0
Szintetikus	0,1	0,7	4,4	11,8	23,5	35,0	42,0
Textilszálanyag-fogyasztás összesen .	Egy főre jutó fogyasztás (kilogramm)						
Ebből:	3,9	5,0	6,0	7,0	7,9	8,4	8,6
Pamut	2,8	3,4	3,3	3,0	2,3	1,9	1,7
Gyapjú	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
Cellulóz	0,7	0,9	1,0	0,9	0,7	0,6	0,6
Szintetikus	0,0	0,2	1,2	2,7	4,5	5,6	6,0
Textilszálanyag-fogyasztás összesen .	Megoszlás (százalék)						
Ebből:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Pamut	71,8	68,0	55,0	42,9	29,1	22,6	20,9
Gyapjú	10,3	10,0	8,3	5,7	5,1	3,6	2,3
Cellulóz	17,9	18,0	16,7	12,8	8,8	7,1	7,0
Szintetikus	–	4,0	20,0	38,6	57,0	66,7	69,8

Forrás: Weltkongress für Chemiefasern. München. 1971. „Der Textilmarkt von Morgen”. Zukunftstendenzen des Textilverbrauchs bis 1980. Textil Wirtschaft. 1971. évi 22. sz. 31–51. old.; Weltverbrauch an Textilfasern: Projektion bis zum Jahre 2000. Chemiefasern. 1971. évi 5. sz. 348. old.; Technische Textilien. 1967. évi 4. sz. 234. old.

Az elmondottakból és a 2. táblából véleményünk szerint az a következtetés vonható le, hogy a hetvenes években a középszálú pamutok átlagárainál növekedés várható az 1970. évi átlagárhoz képest, és ebből az következik, hogy előreláthatólag már a hetvenes években megkezdődik a középszálú pamutból nemes kikészítéssel készült cikkek luxuscikké válása, a hernyóselyemből, a tiszta gyapjúból, a hosszú szálú pamutból előállított cikkekhez hasonlóan.

3. tábla

A pamutfonóiparban felhasznált szálás anyagok átlagárai dollárban és a középszálú pamut átlagárának százaléklékában

Termék	1960-ban		1965-ben		1970-ben		1975-ben		1980-ban	
	Dollár/tonna	Százalék	Dollár/tonna	Százalék	Dollár/tonna	Százalék	Dollár/tonna	Százalék	Dollár/tonna	Százalék
	Hosszú szálú pamut	917	140,2	1057	165,2	997	142,4	135-150	135-150	135-150
Szudáni G5S	—	—	1144	178,8	1347	192,4	180-195	180-195	180-195	180-195
Egyiptomi Menoufi FG	654	100,0	640	100,0	700	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Középszálú pamut	2480	379,2	1394	217,8	980	140,0	95-105	95-105	85-95	85-95
Vágott poliakrilnitril	2860	437,3	1750	273,4	900	128,6	95-105	95-105	85-95	85-95
Vágott poliészter	470	71,9	430	67,2	410	58,6	60-70	60-70	60-70	60-70
Normál	—	—	638	99,7	570	81,4	75-85	75-85	75-85	75-85
Modifikált										

Forrás: Cotton World Statistics. 1963. évi 4. sz., 1964. évi 10. sz., 1966. évi 10. sz., 1967. évi 1. sz., 1968. évi 6. sz., 1970. évi 4. és 1972. évi 4. sz., valamint az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság számításai és a HUNGAROTEX Textilkükereskedelmi Vállalat adatai.

1970-ben az egyiptomi eredetű hosszú szálú pamut ára közel kétszerese, a szudáni származású hosszú szálú pamut ára pedig közel másfélszerese a középszálú pamutok átlagárának. (Lásd a 3. táblát.)

A hosszú szálú gyapotok csoportjába a legfinomabb gyapotfajtákat soroljuk. A gyapottermelésen belül a hosszú szálú pamutok aránya 1969-ben csupán 14 százalék volt, és 1980-ra is hasonló arány várható. 1980-ig ugyanis a teljes gyapottermelés csak 12 százalékkal növekszik. A hosszú szálú pamutok termelése növelésének lehetősége pedig korlátozottabb, mint a többi gyapotfajtáé. Ilyen értelemben az egyiptomi és a szudáni eredetű hosszú szálú pamutoknak a középszálú pamutok átlagáraihoz viszonyított – a hatvanas évek végére kialakult – arányai valószínűleg a hetvenes években is fennmaradnak.

A CELLULÓZ SZÁLAS ANYAGOK ÁRAINAK ALAKULÁSA

A világ textilipara 1969-ben 3,5 millió tonna cellulóz szál as anyagot dolgozott fel, 1980-ra pedig 4 millió tonna cellulózszálasanyag-felhasználás várható. 1969-ben a cellulóz alapú szál as anyagok 88 százalékát a normál és modifikált viszkóz, 12 százalékát pedig a cellulózacetát tette ki. Jelenleg ezek a legolcsóbb mesterséges szál as anyagok, mert 1970-ben a középszálú pamut 700, a hosszú szálú egyiptomi pamut 1347, a vágott poliészter 900, a vágott poliakrilnitril 980, a vágott normál viszkóz 410, a vágott modifikált viszkóz pedig 570 dollárba került tonnánként.

Mind a cellulóz, mind pedig a szintetikus szál as anyagokat viszonylag hosszú ideig csak végtelen szál as anyagként gyártották. Ugyanis mind a vágott cellulóz, mind pedig a vágott szintetikus szál as anyagok más szál as anyagokkal keverve történő, pamut- és gyapjúipari felhasználásának kikísérletezése, a nagyüzemi gyártási tapasztalatok megszerzése hosszabb időt vett igénybe. Ennek következtében

– 1900-tól 1928-ig, majdnem harminc éven keresztül csak végtelen cellulóz szál as anyagot állítottak elő, és a vágott cellulóz szál as anyagok aránya csak 1953-ban érte el a világtermelés felét; 1969-ben a világ vegyipara által előállított cellulóz szál as anyagnak csupán 40 százaléka volt végtelen szál;

– az 1950-ben termelt 70 000 tonna szintetikus szál as anyagnak még 80, az 1969. évi termelésnek pedig csupán 52 százaléka volt végtelen szál.

A hetvenes években a végtelen és a vágott cellulóz szál as anyagok aránya véleményünk szerint nem változik lényegesen az 1969. évihez képest. Ellenben a végtelen szintetikus szál as anyagok termelésének aránya várhatóan növekedni fog alapvetően azért, mert a hetvenes években továbbnövekszik a végtelen szintetikus szál at igénylő, kötszövő eljárással készített termékek aránya. A végtelen szál ak tulajdonságainak állandósága ugyanis a nurkolási technológia nagymértékű elterjedését tette lehetővé. Ezért a vágott szál ak idővel háttérbe szorulnak a végtelen szál akkal szemben, de ez a folyamat nem lesz gyors, mert a vágott szál aknak sok jó tulajdonságuk van (például előnyösen keverhetők), ami a vágott szál ak helyzetének megerősítése céljából a textiltechnológia fejlesztésére ösztönzi a textilipart. Számítani lehet azonban arra is, hogy a századforduló tájára a végtelen szál ak minden tekintetben utólérik a vágott szál akat.

A pamutárak előrebecslésénél ismertetett feltevések alkalmazhatók a természetes alapanyagból (fából) előállított cellulóz szál as anyagok árai alakulásának előrejelzésére is. Ezt igazolják a következők:

– a világ összes szál asanyag-termelésében a cellulóz szál as anyagok termelésének aránya az ötvenes és a hatvanas években hasonló mértékű, 17 százalék körüli volt, a hetvenes években aránya csökken, és az 1980. évre csupán 13 százalék körüli arány várható;

– az ötvenes és a hatvanas években a cellulóz szálás anyagok termelése egy-egy millió tonnával növekedett, és ez kerekén 19, illetve közel 16 százaléka a szálásanyag-termelés növekedésének; a hetvenes években már viszont csak 500 000 tonnás termelésnövekedés várható a cellulóz szálás anyagoknál, ami a szálásanyag-termelés növekedésének csupán 5 százaléka;

– az előbbiekből következően a cellulóz szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedése az ötvenes években még 4,9, a hatvanas években 3,5 százalék volt, a hetvenes években viszont már csak 1,2 százalékos évi átlagos növekedés várható;

– az ötvenes és a hatvanas években a cellulózipar és ezen belül a pamutfonóipar által felhasznált vágott viszkóz szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedése még nagyobb, mint a világ népességének évi átlagos növekedése; a hetvenes években fordított a helyzet: a világ népességének évi átlagos növekedése már meghaladja a cellulóz és ezen belül a vágott viszkóz szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedését, és ez jellemző lesz a későbbi időszakokra is;

– a növekedési ütem eltérése következtében a nyolcvanas és kilencvenes években a világ népessége kevesebb cellulóz szálás anyagot fogyaszthat, mint a hatvanas években: az egy főre jutó cellulózsálásanyag-fogyasztás 1969-ben 1,0 kilogramm volt, 1980-ra 0,9, 1990-re 0,7, 2000-re pedig 0,6 kilogrammos egy főre jutó cellulózsálásanyag-fogyasztás várható.

Mindezekből véleményünk szerint az a következtetés vonható le, hogy a hetvenes években a cellulóz szálás anyagok ára nem fog csökkenni, sőt ebben az időszakban átlagárnövekedés is valószínűsíthető. Véleményünket alátámasztják azok az állásfoglalások is, amelyek szerint a cellulóz szálás anyagok termelésének növekedését világviszonylatban gátolja a fakitermelés egyre inkább jelentkező korlátozottsága, és az, hogy a cellulóz szálás anyagok új típusai meglehetősen későn jelentek meg, amikor a szintetikus szálás anyagok helyzete már szilárd volt.

A SZINTETIKUS SZÁLAS ANYAGOK ÁRAINAK ALAKULÁSA

A szintetikus szálás anyagok gyártása csak a harmincas évek vége felé indult meg, és a világ textilipara 1950-ben még csak 70 000 tonna szintetikus szálás anyagot dolgozott fel. Az 1960. évi termelés 700 000, az 1969. évi pedig 4,4 millió tonnát tett ki. 1980-ra 12 millió tonnás szintetikusszálásanyag-termelés várható. A második világháború utáni éveket tehát a mesterséges szálás anyagok és ezen belül elsősorban a szintetikus szálás anyagok gyors térhódítása jellemezte:

– az ötvenes években a világ szálásanyag-termelésében a szintetikus szálás anyagok aránya még nagyon kicsi: 1950-ben csupán 0,7, 1960-ban pedig 4,7 százalék volt; ebben az időszakban a szálás anyagok termelésnövekedésének csupán 12 százalékát adták a szintetikus szálás anyagok;

– a hatvanas években a szintetikus szálás anyagok termelése jelentősen, közel négy-millió tonnával nőtt, és a szálás anyagok termelésnövekedésének már közel kétharmada a szintetikus szálás anyagok termelésének növekedéséből eredt; a termelés évi átlagos növekedése a szintetikus szálás anyagnál 410 000, az összes szálás anyagnál 680 000 tonnát tett ki;

– a hetvenes években a szálás anyagok termelése 9,4 millió tonnával, ezen belül a szintetikus szálás anyag termelése 7,4 millió tonnával fog várhatóan növekedni; a szintetikus szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedése 670 000 tonna lesz az összes szálás anyag termelésének 850 000 tonnás évi átlagos növekedésével szemben; a szálás anyagok termelésének 1980-ban már közel 40 százalékát a szintetikus szálás anyagok fogják adni az 1969. évi 21 százalékkal szemben.

Az ötvenes évek 26, a hatvanas évek 23 százalékos évi átlagos növekedésével szemben a hetvenes években a szintetikus szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedése 9,4 százalékra csökken, de még így is közel tízszerese lesz a pamut és a cellulóz szálás anyagok egy százalék körüli évi átlagos növekedésének. 1980-ra a pamut, cellulóz és szintetikus szálás anyagok együttes termelése közel 50 százalékkal emelkedik úgy, hogy a szintetikus szálás anyagok termelése majdnem meghá-

romszorozódik, a cellulóz szálás anyagok és a pamut termelése pedig csupán 14, illetve 12 százalékkal növekszik az 1969. évi termeléshez képest.

Az előrebecslések szerint a szintetikus szálás anyagok termelése várhatóan 1980-ra 12, 1990-re 24, 2000-re pedig 35 millió tonnára emelkedik. Ez azt jelenti, hogy

- a világ szálásanyag-termelésében a szintetikus szálás anyagok aránya 1990-re kerekén 60, 2000-re pedig már majdnem 70 százalék körül alakul az 1980-ra jelzett közel 40 százalékos aránnyal szemben;

- a szintetikus szálás anyagok termelésének évi átlagos növekedése a nyolcvanas években 7,1, a kilencvenes években pedig 4 százalék körül várható, tehát négyszer, illetve több mint kétszer nagyobb lesz, mint a világ népességének 1,8 százalékos évi átlagos növekedése;

- az egy főre jutó fogyasztás szintetikus szálás anyagokból ezek szerint 1990-re 4,5, 2000-re 5,6 kilogramm körül várható az 1980-ra jelzett 2,7 kilogrammal szemben.

A szintetikus szálás anyagok nagymértékű elterjedését műszaki és gazdasági tényezők – helyettesítő képességük, új tulajdonságaik, bővülő választékuk, a petrokémia mint alapanyaggyártó iparág rohamos fejlődése, termelési költségeinek állandó csökkenése – indokolják.²

A szintetikus szálás anyagok közül a poliamid, a poliészter és a poliakrilnitril terjedt el. 1950-ben a poliamid szintetikus szálás anyag termelésének aránya 80, 1969-ben 41 százalék volt. 1950-ben a poliészter szintetikus szálás anyagot még nem gyártották, 1955-ben részesedése még csupán 6, 1969-ben viszont már 31 százalékos volt. 1950-ben a poliakrilnitril szintetikus szálás anyag termelésének aránya csupán 5, 1969-ben közel 20 százalékot tett ki. Ezekben az években az egyéb szintetikus szálás anyagok termelésének aránya 15, illetve 8 százalék volt. A szintetikus szálak közül tehát a poliészter és poliakrilnitril jelentősége növekszik. A poliamid szálak termelése is emelkedik, de kisebb ütemben, mint a poliészter és a poliakrilnitril szálaké.

A szintetikus szálás anyagok közül 1969-ben a poliakrilnitril szálakat majdnem kizárólag, a poliamid szálakat 10 százalékban, a poliészter szálakat kétharmad részben, a többi száltípust pedig körülbelül felerészben vágott szál alakban gyártották. Eltérő tulajdonságaik miatt felhasználási területük is változó.³

A szintetikus szálás anyagok – mint már említettük – a természetes szálás anyagoknál sok szempontból előnyösebb tulajdonságokkal rendelkeznek, de hátrányos tulajdonságaik is vannak (a nedvességet kevésbé veszik fel, jobban szennyeződnek, egyes fajtáik nehezen színezhethők, égés esetén összeolvadnak, és így fokozzák a bőrfelület sérülését stb.). E hátrányos tulajdonságaik kiküszöbölésére, az egyes típusok előnyös tulajdonságainak további fejlesztésére, valamint bizonyos speciális követelmények kielégítésére kezdtek el azokat a nagyarányú kutatásokat, amelyek különböző új száltípusokhoz vezettek. Ezek eredményeképpen alakultak ki az ún. másodgenerációs mesterséges szálak. Ilyenek például a permanens antisztatikus szálak, amelyek a zavartalanabb feldolgozáson kívül a szennyeződési hajlam és az allergiás jelenségek csökkenését is biztosítják. A másodgenerációs mesterséges szálak másik nagy csoportjába a terjedelmesített fonalak tartoznak. A terjedelmesítési technikák többsége magas hőmérsékleten kialakított, hullámos, csavarodott fonalalak tartós rögzítésével idézi elő a fonal terjedelmességét. A terjedelmesített végtelen fonalak elsősorban olyan hurkoló és szövőipari termékek előállítására alkalmasak, amelyek a font fonalakból készült cikkekhez hasonló terjedelmességgel, fedettséggel, lágysággal rendelkeznek. Mintegy kétharmaduk mechanikai ter-

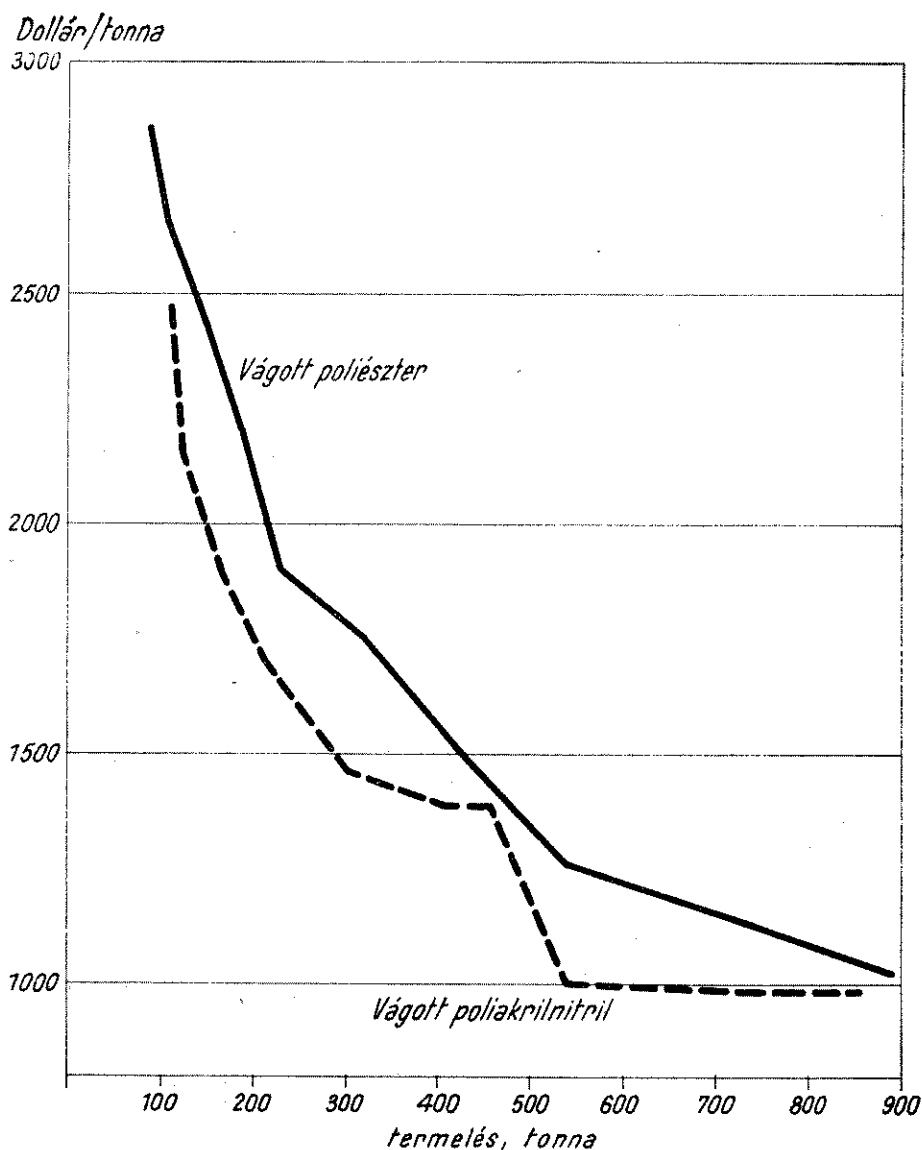
² Részletesebben lásd: i. m. 1132. old.

³ Részletesebben lásd: i. m. 1132–1133. old.

jedelmesítéssel, hamis sodrógépeken készül, de állandóan fejlődnek újabb eljárások, melyek a jelenlegi elég költséges eljárást gazdaságosabb technikával igyekeznek fejleszteni, illetve pótolni. Így például különböző fizikai vagy kémiai tulajdonságú polimereknek a szálkeresztmetszet mentén való egyenlőtlen elosztásával készülnek az ún. bi- és trikomponens szálak, amelyek a kelmében végzett hőkezelés hatására – a komponensek eltérő zsugorodása következtében – a gyapjúhoz hasonló térbeli tulajdonságot kapnak, és így gyapjúszerűvé teszik a kelmét.

A vágott poliakrilnitril és a vágott poliészter szálak árai a hatvanas években zuhanásszerűen csökkentek a termelés növelése következtében: a vágott poliakrilnitril 1960. évi 2480 dolláros tonnánkénti egységára 1970-re 980 dollárra esett le. A vágott poliészter árának csökkenése még jelentősebb mértékű volt (egy tonna vágott poliészter ára 1960-ban 2860, 1970-ben 900 dollár volt). (Lásd az ábrát, amely az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság által megállapított változásokat mutatja.) A vágott poliészter árának nagyobb mértékű árcsökkenése alapvetően annak tulajdonítható, hogy a hatvanas években termelésének növelése erőteljesebb mértékű volt, mint a vágott poliakrilnitrilé.

A vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril termelésének és árának alakulása

A hatvanas években a nagyarányú árcsökkenés döntően azért következett be, mert a petrokémiai üzemek kapacitása jelentősen nőtt. A hetvenes években a fej-

lődési folyamat véleményünk szerint lelassul, és ebből következően a szintetikus szálak anyagai árának további erőteljes csökkenése már nem következik be. Ilyen értelemben valószínűsíthető, hogy a hetvenes években a vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril ára a középszálú pamutok átlagára közelében lesz. Az erőteljes árcsökkenés bekövetkezése ellen szól következő számításunk eredménye is:

– az 1960–1970. években a pamutfonóipar szempontjából legjelentősebb szintetikus szálak anyaga, a vágott poliészter termelésének növekedése és árának alakulása közötti korreláció (az $r = \frac{\sum dx dy}{\sqrt{\sum dx^2 \sum dy^2}}$ képlet alapján) $-0,9077$ volt, de a szoros korreláció ellenére már 1970-ben (az $\bar{Y} = a + bx$ regressziós egyenletbe való behelyettesítés alapján, ahol $a = \bar{Y} - bx = 2537,79$, $b = \frac{\sum dx dy}{\sum dx^2} = -1,1911$) nagyon alacsony, tonnánként $573,67$ dolláros átlagárát kapunk a tényleges 900 dollár körüli átlagárral szemben;

– az 1960–1970. években a vágott poliakrilnitril termelésének növekedése és árának csökkenése közötti korreláció $-0,875$ volt; a szoros korreláció ellenére 1970-ben szintén nagyon alacsony, $668,3$ dolláros átlagárát kapunk a tényleges, 980 dolláros tonnánkénti átlagárral szemben.

Állásfoglalásunk alátámasztására szolgálnak a következők is. A legtöbb szintetikus szál alkotói először valamilyen természetes szál helyettesítésére törekednek. Az első szintetikus szálak anyaga, a poliamid selyem kezdetben a legdrágább természetes szálak anyaga, a hernyóselyem helyettesítésére szolgált, de termelése gyorsan meghaladta a selyem hagyományos felhasználási területeinek teljes szükségletét. A verseny a gyártókat új felhasználási területek megszerzésére, a selyemnél olcsóbb szálak helyettesítésére kényszerítette. Olyan tulajdonságú és termelési költségű szálak tömeges gyártására, amelyek a gyapjú felhasználási területére eredményesen tudnak behatolni – nevezetesen a vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril szálaké – az ötvenes évek folyamán került sor. A termelt mennyiség rohamos növekedése, a fokozódó verseny következtében csökkentek az árak. 1967-re mindkét száltípus ára a gyapjú – ekkor éppen nagyon alacsony – árának mintegy felére esett, és felhasználási területük is a gyapjúénál jóval nagyobb lett. A poliészter például jelentős mértékben behatolt a pamutiparba is. A csökkenő ár és a poliészter szálak kedvező hatása a pamutipari termékek tulajdonságaira együttesen a pamutipari alkalmazás gyors terjedéséhez vezetett, és ez valószínűvé teszi, hogy a pamutfonóiparban felhasznált szintetikus szálak anyagai ára a hetvenes években a középszálú pamutok átlagára közelében lesz, a századforduló éveiben pedig lényegesen alatta marad annak.

*

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy – műszaki és gazdasági szempontok figyelembevételével – a hetvenes években a pamutfonóiparban felhasznált középszálú pamutok árának növekedése várható. A cellulóz szálak anyagai ára sem fog csökkenni, sőt ezeknél is átlagárnövekedés valószínűsíthető. A szintetikus szálak anyagai árai viszont tovább csökkennek, de a hatvanas évekre jellemző erőteljes árcsökkenés már nem következik be.

A pamutfonóiparban felhasznált szálak anyagai árának előrejelzése során az egyes szálak anyagainak a középszálú pamut átlagárához viszonyított árarányait, illetve azok alakulását is meghatároztuk, mégpedig a hatvanas, valamint az 1975. és 1980. évekre vonatkozóan. Ezeket az árarányokat a 3. táblában foglaltuk össze. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a hetvenes években:

– az egyiptomi eredetű extra hosszú szálú pamut ára 80 – 95 százalékkal, a szudáni származású extra hosszú szálú pamut ára pedig 35 – 50 százalékkal magasabb lesz, mint a középszálú pamut átlagára;

– a vágott poliészter és a vágott poliakrilnitril ára fokozatosan tovább csökken, és ezeknek a szálás anyagoknak az ára a középszálú pamutok átlagára körül fog alakulni;

– a vágott normál viszkóz ára 30–40 százalékkal, a vágott modifikált viszkóz ára pedig 15–25 százalékkal alacsonyabb lesz, mint a középszálú pamutok átlagára.

РЕЗЮМЕ

Мировая текстильная промышленность использовала в 1968 году 21 млн. тонн текстильного волокна, причем 76% этого количества составило потребление хлопчатобумажной прядильной отрасли. К 1980 году потребление текстильного волокна достигнет предположительно 31 млн. тонн, из чего 66% будет приходиться на хлопчатобумажные прядильни. В Венгрии издержки на сырье в отрасли, изготавливающей хлопчатобумажное волокно и волокно хлопчатобумажного типа, составляют 70—75% издержек производства. Принимая во внимание исключительно быстрый рост потребления и крупную долю в издержках, автор подвергает анализу ожидаемое движение цен на текстильное волокно в 70-ые годы.

Автор излагает метод, использованный им для определения ожидаемого движения цен.

Согласно этому: 1. на основании годовых международных статистических данных устанавливает движение цен на волокно, использованное для получения хлопчатобумажной пряжи; 2. определяет действующие на мировом рынке основные факторы ценообразования и рассматривает взаимосвязи между изменением этих факторов и динамикой цен на текстильное волокно; 3. на основании учета некоторых технико-экономических соображений им разработан прогноз ожидаемого движения цен на текстильное волокно в семидесятые годы. Прогнозирование цен текстильного волокна автор произвел путем исчисления установленных относительно 1960, 1975 и 1980 годов соотношений цен, отнесенных к средней цене использованных в прядильной промышленности хлопчатобумажных волокнистых материалов в пересчете на волокно средней длины.

На основе изложенного метода автор в отдельных главах останавливается на ожидаемом движении цен на среднее по длине и длинное хлопковое волокно, на целлюлозное и синтетическое волокно.

SUMMARY

The world textile industry in 1969 used 21 million tons of textile fibres, of which 76 per cent was the consumption of cotton-spinning industry. The fibre consumption in 1980 is expected to be 31 million tons, of which 66 per cent will be used by cotton-spinning industry. The raw material costs of cotton type yarns produced by the Hungarian cotton-spinning industry amounts to 70–75 per cent of the costs of production. Considering the extremely rapid growth and the high cost ratio the author deals in her study with the probable price development of fibres in the 1970's.

The author discusses the method which was used for determining the probable price development.

According to that: 1. on the basis of the available annual data of international statistics she determined how the prices of fibres used in cotton-spinning industry developed; 2. she determined the main factors influencing the prices on the world market and investigated the correlation between the change of these factors and that of the prices of textile fibres; 3. taking into account some technico-economic considerations she prepared a forecast for the development of the prices of fibres in the 1970's. Forecasts of the fibre prices have been prepared in such a manner that she determined the price ratio of fibres used in cotton-spinning industry in comparison with the price of the medium-fibre cotton, relating to 1960, 1975 and 1980.

On the basis of the discussed method the study deals in separate chapters with the probable price development of long and medium-fibre cotton, cellulose, and synthetic fibres.

A VÁROSFEJLESZTÉSI ELKÉPZELÉSEK KIDOLGOZÁSÁNAK TERVEZÉSI MODELLJE

DR. NAGY SÁNDOR – DR. WIRTH GYULA

Napjainkban a széles közvéleményt élénken foglalkoztatják a területfejlesztés, a városfejlesztés, illetőleg az urbanizáció kérdései. E három szorosan összefüggő problémakörben az utóbbi egy-két évben heves vita bontakozott ki. Néhányan a késleltetett városfejlesztés és az urbanizáció tényleges folyamatának ellentmondását s az ebből következő kedvezőtlen hatásokat elemezték, mások a történelmi örökségként ránk maradt településstruktúrát, illetve eddigi gazdasági fejlődésünk, gazdaságpolitikánk jellegzetességeit taglalták az urbanizáció szemszögéből. Az igen nagy számú kiadvány közös vonásaként említhetjük egyrészt azt, hogy valamilyen foglalkozik a társadalmi–gazdasági és – ebből következően – a területi át-
rétegződéssel, a népesség városba áramlásával, számolva egyes problémák – esetleg kisebb mértékű – továbbélésével, másrészt a tudományos–technikai forradalom követelményeinek megfelelő települési háttér biztosításával kapcsolatban felvetik a települési koncentráció kérdését. Itt nem csupán a beruházások magasabb hatékonyságával érvelnek, hanem számba veszik – többek között – az információk előállításával foglalkozó tevékenységek egyre növekvő jelentőségét, az emberek közötti fokozottabb kommunikációs igényt stb. A tudományos–technikai forradalom szempontjából e rendkívül fontos tényezők, jelenségek létezése, illetőleg lezajlása a nagyvárosokban történik, amelyek így végső soron a társadalmi–gazdasági fejlődés leghaladóbb területei, ennél fogva a városban és falun egyaránt és egyidőben lezajló urbanizációs fejlődés alapjait teremtik meg. Kétségtelen, hogy ezt a folyamatot dialektikus egységben kell szemlélnünk, a települési koncentrációt, a nagyvárosi fejlődés fokozatait időben és térben differenciáltan kell értelmeznünk. Ennek igényét jelzi a mindennapok gyakorlatából táplálkozó, újra és újra felszínre kerülő vita is a főváros és a nagyvárosok további fejlődéséről, a többi város és a falu viszonylatában.

A településhálózat eddigi fejlődése, a jövőt kutatók igen szélsőséges állásfoglalásai, a gazdasági erőforrásainkkal való gazdálkodás igénye, a társadalompolitikai követelmények mind azt az igényt támasztják alá, hogy – felismerve az urbanizáció folyamatait – beavatkozzunk, megtervezzük, milyenek legyenek településeink, városaink, ahol élünk, ahol az elkövetkező időben élnünk kell.

Első átfogó tervezési kezdeményezés volt a kormányhatározatként napvilágot látott Országos Településhálózatfejlesztési Koncepció, amely kijelölte az ország városainak, illetőleg az ezredfordulóig várossá váló településeinek helyét, funkcióját a településhierarchiában. A településhálózat fejlesztésének koncepciója a szerepkörök kijelölésén túl támpontot adott a népességszám és a társadalmi–gazda-

sági szerkezet vonatkozásában is. Eszerint az ezredfordulóra hazánk népességének 65–70 százaléka, azaz mintegy 7 millió fő városlakó lesz.

Az urbanizáció tervezésének további eszközeiként szerepeltek a városrendezési tervek, amelyek főként a területfelhasználás módozatait tervezik meg, és – jellegükből eredően – szélesebb, alaposabb áttekintésre nem adnak lehetőséget.

Az utóbbi években az urbanizáció meggyorsulása, a termelőerők területi koncentrációja, ezzel összefüggésben a környezetvédelmi szempontok figyelembevétele szükségességének előtérbe kerülése és nem utolsósorban egy újabb társadalmi probléma, a területi egyenlőtlenségek kiéleződése tette szükségessé a területi fejlődés tervezését, illetőleg szabályozását. Ennek jegyében készültek 1970-ben, illetőleg 1971-ben a területfejlesztést érintő kormányhatározatok (ezek egyikeként az Országos Településhálózatfejlesztési Konceptió), amelyek a területfejlesztési tevékenység számára ágazati felelőst (Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium) jelölnek ki, és – többek között – határoznak a területfejlesztési tervek tartalmáról és rendszeréről is.

A jelzett kormányhatározatok szellemében meginduló termv munkának igen bonyolult feladatkört kell betöltenie sajátos szerepkörében. Számolni kell ezenfelül az összefüggések és a távlatok kiterjedésével, illetőleg a népgazdasági és az ágazati tervekkel való összhang igényével is. Ezen túlmenően – gazdaságirányítási rendszerünknek megfelelően – számításba kell venni a tanácsok hatáskörének kibővítését és az adórendszer reformját, ebből következően a területi szervek nagyobb mozgás- és forráslehetőségeit. Azt az elvet kell tehát figyelembe venni, hogy a gazdaság fejlesztése mind ágazati, vállalati, mind pedig területi szinten is azonosan kapcsolódjék az adott területen folyó gazdálkodás hatékonyságához, az ott képződő forrásokhoz.¹

Tanulmányunkban egy sajátos területi egység, a város fejlesztésének tervezéséhez szeretnénk adalékokkal szolgálni, rámutatva – az előbbieken vázolt – szélesebb összefüggésekre, illetőleg, hogy azok figyelembevétele szükséges a városfejlesztés tervezésében. Úgy véljük, hogy a demokratizálódás, a tanácsai önállóság kibontakozása egyben megkívánja a tervszerű városfejlesztés tudományos megalapozását és a tudományos előrelátást. Különösen érvényes ez ezen a területen, ahol a naturális szemlélet nagy súllyal szerepel, nem mindig számolva a gazdasági (pénzügyi) erőforrások korlátaival. Gazdaságirányítási rendszerünkben a gazdasági (gazdálkodási) szféra egyenlő rangot kapott, és a tervtörvény előírásai itt is érvényesek, azaz a városfejlesztésben igényvariánsokat (műszaki, településszociológiai szempontok alapján stb.) kell kidolgozni, és az ezek közötti választás kritériumai között a gazdasági erőforrások figyelembevétele különösen nagy súlyt kell képviseljen.

Jelenleg a megyénként készült ötéves területfejlesztési tervek az egyes városok fejlesztésére vonatkozóan igen kevés tervinformációt adnak. A városok rendezési (műszaki–területfejlesztési) tervei nem foglalkoznak kellő mélységben a társadalmi–gazdasági fejlődés lényeges elemeivel, és semmi kapcsolatuk nincs a gazdasági tervezéssel, nem tartalmaznak gazdasági mérlegelést, sőt a megvalósítás ütemezésével is csak nagy léptékben foglalkoznak. (Emellett természetesen nélkülözhetetlenek mint a nagyobb áttekintésű városfejlesztési elképzelések műszaki konzekvenciáit rögzítő, illetőleg azokra visszaható tervek.)

A városfejlesztési variánsok kidolgozásához természetesen sajátos összetételű statisztikai és részben nem statisztikai jellegű információbázisra van szükség. Ez az

¹ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az elmaradottabb területek fejlesztése háttérbe szorul. Ezek problémáinak megoldása központi, gazdaságpolitikai feladat.

információs bázis magában foglalná egyrészt az eddigi városfejlesztéssel kapcsolatos tevékenységek alapjául szolgáló információkat, másrészt több olyan, eddig még figyelembe nem vett mutatószámot, amelyek az urbanizációs folyamatnak a tervezőtevékenység által átfogott szakaszát jellemzik. Itt a társadalmi jelzőszámok egy bizonyos szűkebb körére gondolunk. (A fenti információs bázis pontos körülhatárolása, tartalmának meghatározása, az egyes információtipusok kapcsolatának feltárása külön tanulmányt igényelne.²⁾

A megváltozott körű és tartalmú információs bázis kiaknázásához azonban új matematikai, statisztikai és egyéb módszerekre van szükség. Ebben a vonatkozásban igen jelentős segítséget nyújthat a matematikai statisztika, valamint annak az előrejelzésben felhasznált módszerei. Az itt ismertetésre kerülő modell e módszerek tartópillérét, mintegy vázát képezi, biztosítva azt, hogy a segítségükkel kimunkált eredmények konzisztens rendszert adjanak. Erre az egyes variánsok tárgyalása során még visszatérünk.

A VÁROSFEJLESZTÉSI ELKÉPZELÉSEK IDŐTÁVLATA

A városfejlesztés – a városi funkciókat biztosító nagy értékű és hosszú élettartamú létesítmények miatt – elsősorban hosszú távú tevékenység, ezért átfogó, keretet adó programjai is hosszú távra vonatkoznak. (Az időtávlat hossza igen vitatott, de semmiképpen sem kisebb 20–30 évnél.) Ugyanakkor azonban a városfejlesztési elképzeléseknek – a népgazdasági fejlesztés terveivel összhangban – konkrét programokat kell tartalmazniuk a megvalósítás egyes középtávú szakaszaira is.

A hosszú távú szemléletből következik az is, hogy a források képződését és felhasználását dinamikus kölcsönhatásban kell elemezni. Igen nagy jelentőségű például ebből a szempontból a források képződésének időeloszlása.

A városfejlesztési elképzelések kidolgozása a helyzeti, helyi energiákból eredő lehetőségek feltárását, ezek, valamint egyéb (például a népgazdaság területi fejlesztésére, a vállalati fejlesztésekre vonatkozó) információk alapján feladatok kitűzését, hosszú és középtávon különböző jellegű összegezését, koordinálását jelenti.

A VÁROSFEJLESZTÉSI ELKÉPZELÉSEK REALITÁSA, A HATÉKONYSÁG ÉS AZ OPTIMUM SAJÁTOS ÉRTELMEZÉSE

A városfejlesztésben is érvényesülnie kell a hatékonyság elvének. Ez azonban számos problémát vet fel, mivel a beruházási tevékenység eredménye és az egyes megvalósítható változatok nem értelmezhetők a „szokványos gazdasági” mutatókhoz hasonló módon. Míg ugyanis a ráfordítások, a forrásfelhasználás jó része egyértelműen értékelhető, addig a kibocsátás, a hasznos hatás mérése, valamint a változatok egybevetése nem végezhető el ugyanolyan módon, mint a termelő beruházásoknál.

Itt szeretnénk hivatkozni az ún. „költség–haszon” elemzési módszerekre (cost-benefit analysis), amelyek a döntések meghozatalánál figyelembe veszik a közvetlenül nem „költségesíthető”, minőségi tényezőket, és így lehetőséget adnak a döntések, alternatívák értékelésére, hatásainak nyomon kísérésére is.

Ezzel kapcsolatban gyakran alkalmazzák a társadalmi hasznosság fogalmát, amely valamely beruházás, létesítmény (például gátrendszer, lakótelep, korszerű

² Megjegyezzük, hogy a jelen cikk szerzői tovább foglalkoznak ezzel a kérdéssel, és az eredmények ismertetésére egy későbbi cikkben kívánnak visszatérni.

útvonal stb.) összes társadalmi szintű hasznát magában foglalja. Ez a haszon az infrastrukturális beruházásoknál (a városfejlesztési beruházások nagy része ilyen) messze meghaladja azokat az előnyöket, amelyek a beruházó vagy az üzemben tartó szintjén jelentkeznek. Meggyőzően bizonyítja ezt a londoni földalatti Victoria-vonalának építésével kapcsolatos elemzés,³ amelyben a szerzők az új vonal építése társadalmi hasznába olyan tényezőket is bevettek és értékelték, mint az új vonalon utazók utazási időmegtakarítása, az így tehermentesített vonalakon létrejövő nagyobb utazási kényelem (több ülőhely), a balesetveszély csökkenése, a környező cégek jobb munkaerő-ellátása stb. Érdemes megjegyezni ugyanakkor, hogy a Victoria-vonal építése következtében megrövidült utazási táv bevételkiesést idézett elő az üzemben tartó London Transport vállalatnál. Könnyű belátni, hogy ez a bevételkiesés csak a vállalat számára hátrányos, hiszen az utasoknak költségmegtakarítást jelent. Az infrastrukturális, városfejlesztési beruházásoknál az egyes változatok rangsorolása csakis a társadalmi hasznosság alapján történhet.

Már említettük azt a körülményt, hogy a városfejlesztési elképzelések közötti döntéseknél a gazdasági erőforrások nagysága, illetőleg képződésének üteme alapvető korlátozó tényezőként jelenik meg. A továbbiakban az utóbbi szempontnak mint rendező elvnek a figyelembevételével próbáljuk felvázolni a városfejlesztési elképzelések kidolgozásának menetét, számba véve a természetes és gazdasági szféra alakulását befolyásoló helyi és külső tényezőket.

A VÁROS FEJLŐDÉSÉT JELLEMZŐ, ILLETVE BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK ELŐREBECSLÉSE

Közismert, hogy a város azon funkciói révén lesz várossá, amelyek révén a saját és a környező települések lakosságának a községinél magasabb szintű ellátását biztosítja. A város népképviselőten és önkormányzaton alapuló igazgatásának kereteiben történik a nem tanácsai szervezetek tevékenységének összehangolása, illetőleg a település (települések) ellátását szolgáló vállalatok és intézmények fenntartása.

A jelzett feladatok megfogalmazásából is kitűnik a probléma bonyolultsága, de ezt még tovább növeli az idődimenzió bekapcsolása, a hosszabb távú tervezés igénye és az, hogy a városba települt társadalmi-gazdasági egységek feletti rendelkezés a szükséges fejlesztési források tekintetében rendkívül megosztott.

1. A módszerekről általában

Az előbbiekre való tekintettel el kell fogadnunk azt, hogy számos bizonytalansági tényező befolyásolja majd elképzeléseinket, illetőleg azok végrehajtását. Kiindulásként – úgy véljük – a legállandóbb vagy a több oldalról biztonságosabban előrejelezhető alapmutatókat kell megragadnunk. Ehhez adottak a kiinduló feltételek: a tapasztalat és az ebből megállapítható törvényszerűségek. További lépésként meg kell állapítani, hogy mennyiben érvényesülhetnek ezek a jövőben, illetőleg más tényezőkkel milyen szoros kapcsolatban vannak és lehetnek a jövőben. Az ehhez felhasználható módszertan gazdag. Különösen alkalmazhatók a trendextrapolációk, az ok és okozati összefüggések megragadására szolgáló regressziószámítás, a folyamatok dinamikájának követésére szolgáló folyamatos vagy ciklikus változásokat figyelembe vevő módszerek (a városfejlődés szakaszai), a stratégiai elemek kiválasztása különböző módszerekkel. Ezek alapján lehet legjobban meg-

³ C. D. Foster – M. E. Beesley: Egy londoni földalatti vasútvonal társadalmi hasznának számítása. (Lásd: Infrastruktúra. Szerk.: dr. Illés Iván és dr. Rimaszombati Jenő. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 219–240. old.)

ragadni a szükségszerű és a véletlen, a lehetőség és a valóság viszonyának sajátos formáit. A városnak mint rendszernek különböző fejlődési alternatíváihoz meghatározott várható értékeket rendelünk hozzá úgy, hogy figyelembe vesszük releváns környezetének (az ország, a megye, a többi város stb.) előrelátható fejlesztési stratégiáját. Úgy véljük, hogy a városfejlesztés témakörében értékes lehet az intuitív előretekintés (szakértői becslés, elképzelés) és a szimultán célmeghatározás (célnormatívák és az ehhez vezető utak megjelölése).

A város mint bonyolult rendszer fejlődési törvényszerűségei megállapításánál célszerű megvizsgálni a városban lezajló folyamatok jellegét, a folytatódó és kiinduló folyamatokat. A város fejlődése számára mindkettő fontos, de az előbbiek alapján biztonságosabban tekinthetünk előre. (A kiinduló folyamatok egyrészt bizonytalanabbul, másrészt csak a konzisztencia megteremtésének szakaszában becsülhetők.) Ebben a körben megkülönböztethetők a pótlási (szanálás), a telítődési a következményfolyamatok és az előző fejlődés által közvetlenül indukált folyamatok. A legmegbízhatóbbak a pótlási folyamatok, az ezekre vonatkozó prognózis a jelenlegi tényleges kapacitásból indulhat ki, míg a telítődési folyamatok alapján – egy város esetében – nehéz az előrebecslés. A kiegészítő folyamatoknál a technológiai és logikai (okági) kapcsolatok könnyítik meg az előretekintést. Ezek körében megkülönböztethetjük a komplettírozási és a komplementírozási folyamatokat; például egy lakótelep teljes felszerelése, a kiszolgáló létesítmények, illetőleg az iparterületek növekedésével a zöldterület növelése.

A jelzett módszertani elvek egyaránt értelmezhetők hosszabb és rövidebb (de öt évnél nem rövidebb) időszakokra is. Rövidebb távon azonban inkább van lehetőség arra, hogy figyelembe vegyék a koordináció, illetőleg ebből a részletes konzisztencia biztosításának lehetőségeit. A város, a városban települt nem tanácsai irányítás alá tartozó szervezetek jobban át tudják tekinteni várható fejlődésüket (az eszközökre vonatkozó információk, a befejezetlen beruházások, a szerződések hatálya, a szabályozórendszer viszonylagos stabilitása, a technológiai összefüggések stb.). Így nagyobb lehetőség van az eszközök legcélszerűbb felhasználására. Ezt nemcsak a jobban körvonalazható tervinformációk teszik lehetővé, hanem az eddigi tendenciák továbbélésére vonatkozó részletesebb és megbízhatóbb információk, illetőleg matematikai statisztikai összefüggések, továbbá – az előbbiekkal összefüggésben – a körülhatároltabb normatívák is.

Nyilvánvaló azonban, hogy ezen könnyebbségek alapján nem szűkíthetjük le elképzeléseinket egy rövidebb távra, hanem alkalmazkodnunk kell ahhoz, hogy – mint már említettük – a város fejlődésére vonatkozó stratégiai elképzeléseink csak hosszú távra vonatkozhatnak, és csak ezeknek alárendelten kezelhetjük rövidebb távú elképzeléseinket, természetesen meghagyva a visszacsatolások módosító hatása figyelembevételének lehetőségét.

2. Az előretekintés biztonságát alátámasztó megközelítési módok és jellemzőik

Az alábbiakban közölt főbb megközelítési módok természetesen önmagukban nem orientálhatnak. Együttes figyelembevételük azonban – megfelelő súlyozás mellett – alapja lehet a városfejlesztési elképzelések kimunkálásának.

a) Intuitív megközelítés. Ez a módszer nem nélkülözi az objektív elemeket, bár nem a tervezési folyamat eredményeként alakítja ki véleményét. A várost, annak fejlődését jól ismerő személyek elképzeléseit meghatározott szabályok szerint szintetizálják, majd az elképzelések szintézisét még egyszer ellenőrzik az illetékes személyekkel.

b) Térségi megközelítés. Ide sorolhatók a nemzetközi, országos, megyei vonzáskörzeti hatások: a város szerepe az ország településhálózatában, a kiépült vagy kiépítendő infrastruktúravonalak (export–import vonalak, idegenforgalmi folyosók stb.) hatása.

c) Immanens megközelítés, Ez a mód a belső lehetőségeket, fejlődési irányokat veszi figyelembe.

d) Külső hatások alapján történő megközelítés. Ide tartozik a gazdaságpolitikai, az életszínvonal-politikai, az ágazatfejlesztési koncepciók hatása, a központi erőforrások elosztási rendszere stb.

3. A nem gazdasági tényezők előrebecslése

Minden város – valamilyen szempontból – központi helyzetének, szerepkörének köszönheti létét. Ez azt jelenti, hogy (szűkebb-tágabb környezete számára is) nem általános, hanem *speciális funkciókkal* szolgál. Ezeknek a funkcióknak tervezése meglehetősen bonyolult feladat, és nagymértékben alá van rendelve a városi struktúra elemei fejlődésének. Megkülönböztethetünk ipari, üdülő–idegenforgalmi, oktatási, közlekedési stb. funkciókat teljesítő városokat. A jövőbeli funkció szempontjából nagy szerepe van a már kialakult funkcióknak, illetőleg hagyományoknak. Az előrebecslés további kiegészítő eszközei a nemzetközi vagy hazai térbeli összehasonlítások, amelyek alapján megállapítható, hogy bizonyos funkciók milyen további funkciókkal válhatnak leginkább teljesebbé.

A belső struktúra vonatkozásában jelentős szerepet tulajdonítunk a *népességszámnak* mint a várost jellemző kulcsfontosságú jellemzőnek, amelyhez – különböző összefüggések alapján – kapcsolhatók az egyéb jellemzők.

A népességszám (-összetétel) jelzett szerepére való tekintettel célszerű sokoldalúan alátámasztani a prognózist. Így a város népességszámának, összetételének alakulását leíró függvényt egybe lehet vetni – és így elemezni – az ország, a városok, az azonos nagyságrendű, szerepkörű, a szomszédos városok népességfejlődését leíró függvényekkel, illetőleg meg lehet vizsgálni a tendenciák alakulását, és ezek alapján következtetéseket lehet levonni a népességszám-változatokra vonatkozóan. Célszerű bevonni a bizonyítás körébe a vonzáskörzet települései népességszámának alakulását, illetve az ezekből a városba irányuló elvándorlás tendenciáját is. Egyébként a népességet illetően elsősorban a be- és az elvándorlásokra kell vizsgálatainkat koncentrálni, ugyanis a természetes szaporodás törvényszerűségei többé-kevésbé ismertek, míg a vándorlások okaira és előrebecslésére vonatkozó ismereteink eléggé korlátozottak.⁴

Igen érdekes figyelembe vennünk itt *Paul Comptonnak* a magyar városokra elvégzett vizsgálatát, amelyben 62 magyar város vándormozgalmának törvényszerűségeit, a demográfiai, társadalmi–gazdasági jellemzők és a vándorlási sajátosságok közötti összefüggéseket tárta fel.⁵ Eszerint 1960 és 1964 között a vándorlási különbség évi átlagos arányváltozását 86,9 százalékban magyarázza a lakásalap növekedése, a 100 lakásra jutó szobák száma, a kiskereskedelmi forgalom növekedése és a 100 keresőre jutó eltartottak száma (99 százalékos megbízhatóság) és az ipari keresetek indexe (95 százalékos megbízhatóság). A szerző további modellje az állandó jellegű bevándorlást írja le, eszerint a lakásalap növekedése, a 100

⁴ Az átmenetvalószínűségeken alapuló migrációs modellek adnak némi támpontot e vonatkozásban de – úgy véljük – a tervezés számára még nem kellően kidolgozottak, legalábbis ami a városi aggregációs szintet illeti.

⁵ P. Compton: A magyar városok belföldi vándorlási jellemzőinek többváltozós elemzése. *Demográfia*. 1969. évi 3. sz. 273–306. old.

lakásra jutó szobák száma, a kiskereskedelmi forgalom növekedése, a felsőfokú képzettséggel rendelkező népesség aránya 69,4 százalékban (99 százalékos szinten) magyarázza meg az állandó jellegű bevándorlást.⁶

Kétségtelen, hogy ezeket az összefüggéseket nem lehet automatikusan felhasználni az előrejelzés készítésében és a tervezésben, ugyanis ezek a kapcsolatok mindig az adott időszak jellegzetességeitől is függnnek, és így azok által némileg meghatározottak. Ahhoz azonban, hogy mégis hasznosítsuk a jelzett kutatás eredményeit, szükséges, hogy felvázoljuk a város várható társadalmi–gazdasági struktúráját, termelőerői stb. fejlődését, és ezzel megadjuk a város „népességet vonzó erejét”. Fontos ezzel kapcsolatban feltárni, hogy milyen azokon a településeken a népesség jelenlegi és várható korösszetétele, ahonnan eddig a városba vándoroltak (tekintettel a fiatalabb korosztályok nagyobb mobilitására). A nemzetközi és a hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy a népesség növekedése hosszabb távon logisztikus trendnek megfelelően változik, és a függvény képlete:

$$Y = \frac{k}{1 + e^{a+bx}}$$

ahol:

a, b, k – pozitív értékű, a görbe helyzetét meghatározó konstansok,
 e – a természetes alapú logaritmus.

A függvény szerint három fejlődési szakasz különböztethető meg: lassú, igen gyors, majd ismét lassú növekedés. Problémát jelent azonban, hogy nem állapítható meg pontosan, melyik szakaszban tart jelenleg a város, és így az előrebecslés biztonságához feltétlen szükség van az alkotófolyamatok vizsgálatára is.

A demográfiai tervszámok egyben alapot adnak a *munkaképes korúak* – mint jövőbeli munkaerő-potenciál – előrebecslésére, figyelembe véve a vándorlást is. A foglalkoztatottsági szint előrejelzése különösen a munkaképes korú nők esetében kérdéses, ugyanis számos befolyásoló tényezője lehet, köztük a felhasználás oldaláról jelentkező igény is. Így a gazdasági fejlettségi szinttől függő országos „beállási” szint csak átlagban értelmezhető, egy-egy város esetében külön vizsgálatot igényel a szint megállapítása.

A munkaképes korúak csak némi tájékoztatást adnak a munkaerő-felhasználást illetően. Célszerű megvizsgálni trendextrapolációval vagy rugalmassági együtthetők segítségével az összes aktív keresők számát, illetőleg megoszlását.

$$R = \frac{\Delta A}{\Delta P} \cdot \frac{P}{A}$$

ahol:

R – a rugalmassági együtthető,⁷
 A – az aktív keresők száma,
 ΔA – az aktív keresők számának változása,
 P – a népesség száma,
 ΔP – a népesség számának változása.

⁶ Egy másik magyar vizsgálat szerint az ingázók és az iparosodottság közötti összefüggés eléggé szoros ($r = 0,88$). Ezt az összefüggést is célszerű figyelembe venni a városfejlesztési elképzelések konzisztencia-vizsgálatánál. Lásd: Bakos Lászlóné – Kőnig Istvánné: A városvizsgálat néhány elvi és módszertani kérdése. *Területi Statisztika*, 1972. évi 3. sz. 274–290. old.

⁷ Ha $R < 1$, a népesség száma gyorsabban növekedett, mint az aktív keresőké, ha $R > 1$, az aktív keresők növekedése volt gyorsabb, ha pedig $R = 1$, akkor azonos a növekedési ütem.

A rugalmassági vizsgálatot célszerű a város fejlődésének legjellemzőbb szakaszaira elvégezni, és több együtttható alapján következtetni a jövőbeni helyzetre.⁸

A termelőerők fejlődésére (fejlesztésére) vonatkozó elképzeléseinket az előbbieket messzemenő figyelembevételével kell kialakítanunk. Ezen túlmenően nagy figyelmet kell szentelnünk a már kialakult struktúrának, ugyanis – tekintettel az intenzív gazdaságfejlesztési szakasz követelményeire – a vertikális bővítés, a hasonló profilok meghonosítása, a kiegészítő ágazatok kifejlesztése növeli a társadalmi hatékonyságot. Ebből a megközelítésből viszonylag biztonságos előrejelzés adható a városfejlődést illetően, de jelentős eltérésekre, illetve meghatározatlan esetekre is számítani kell. Tekintettel az ésszerű területfejlesztés igényére (illetve az azt megvalósító új tervezési rendszerre, szervezetekre, például szabályzott telephelyforgalomra), feltételezhető, hogy a telepítéseknel figyelembe veszik az egyes városok igényét is. (Természetesen akkor, ha azok pontosan megfogalmazottak, illetőleg egy zárt elképzelésrendszer részei.)

Ezek azok a logikai megfontolások, amelyek például a városban települt ipar fejlődési tendenciái alapján az extrapolált elképzeléseket pontosíthatják. A közép- és hosszú távú vállalati tervezés jelenleg még nincs abban a helyzetben, hogy megbízható tervinformációkkal szolgáljon a városfejlesztés számára, ezért átmeneti megoldásokra, mint például a kérdőíves kikérdezés, a vállalati fejlődés szakaszainak⁹ (az alapítás, a fejlődés, a legjobb hatásfokkal működés, az elöregedés miatti teljesítménycsökkenés, a megújítás szakaszai) részletes vizsgálatra kell szorítkoznunk.

A vállalati szférán kívül természetesen számításba kell venni a központi nagyberuházásokat is, amelyekre általában – legalábbis 5–8 éves időtávlatban – vannak többé-kevésbé részletes információink. E szférában – úgy véljük – a kialakult struktúra vagy a területfejlesztés stratégiai területeinek figyelembevételével adhatunk támpontokat a jövőbeni fejlődést illetően. Természetesen valamennyi tényező számbavételével lehetőségünk van arra, hogy az egyes városok ne csak a mai lehetőségeknek megfelelő szinten jöjjenek számításba a telepítéseknel, hanem a jövőben kialakuló potenciálok szintjén is. Ez pedig újra feltételezi a naturális és a pénzügyi szféra tervezését, amelynek – a tervezés folyamatában – a fentiek is részei.

Az üdülő–idegenforgalmi városok fejlesztési elképzeléseinek kialakításánál egy nagyobb terület lehetőségeit kell áttekinteni. Tekintettel arra, hogy a városok döntő hányada valamely nagyobb, átfogó tervvel rendelkező terület központja, része, így elég sok olyan használható információ áll rendelkezésre, amely a városfejlesztési elképzelések rendszerének megfogalmazásánál kiinduló adatként jöhet számításba. A tendenciák elemzése alapján történő extrapolációt össze kell vetni az élenjáró normatívák (változatai) alapján kialakított elképzelésekkel, és korigálni kell más, például a területfelhasználási konzekvenciákat is figyelembe vevő változattal.

Az ellátó–kiszolgáló szektorok fejlesztése döntően a népesség és a termelőágazatok (ide értve az üdülő- és idegenforgalmat¹⁰ is) fejlődésének alárendelten történik. A két szféra közötti viszony a technikai fejlődés és az életszínvonal javu-

⁸ A foglalkozási szerkezet általános átalakulása a városok nagy részében egyértelmű, egyes városoknál azonban más és más a helyzet. Egyeseknél a terciér ágazatok növekedése várható intenzíven, másoknál pedig az iparé a főszerep.

⁹ Lásd: Horváth László: A vállalati távlati tervezésről. *Közgazdasági Szemle*. 1972. évi 12. sz. 1413–1430. old.

¹⁰ Ezzel kapcsolatban terminológiai vitát nincs szándékunkban kezdeményezni. Itt csak azt kívánjuk jelezni, hogy az idegenforgalom a népesség megélhetését szolgálja, illetve városon kívüli funkciókat teljesít, és – mint ilyen – igényli a szolgáltató ágazatok teljesítményeit.

lásának a figyelembevételével, időben változó paraméterekkel (normatívákkal) írható le. Így természetesen nemcsak az előbbi tényezők hatását kell figyelembe venni, hanem rendelkezésre kell állniuk bizonyos országos normatíváknak is, sőt ezek lebontásával területi normákkal is kellene rendelkezni.

Tájékoztatásul idézzük az egyes befolyásoló tényezők és a paraméterek közötti összefüggést feltáró francia vizsgálat eredményét (korrelációk) a lille-i egyetem és a Comité d'études régionales économiques et sociales közös kutatásainak eredményei alapján.

A befolyásoló tényezők és a paraméterek közötti összefüggések

Befolyásoló tényező	Népesség-szám	A település (lak-) sűrűség	A társadalmi-gazdasági struktúra	Területi forma (a város alaprajza)
Költség (egyszeri és folyamatos)	- 0,37	- 0,12	- 0,07	- 0,26
Ellátás (komplex mutató alapján)	+ 0,38	+ 0,20	+ 0,52	+ 0,25
Környezet (képzettség, szociológiai és egyéb tényezők)	+ 0,50	+ 0,17	+ 0,48	+ 0,41
Központi szerepkör	+ 0,01	- 0,23	+ 0,71	- 0,19

Forrás: Infrastruktúra. Szerk.: dr. Illés Iván és dr. Rimaszombati Jenő. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1972. 345. old.

Egy, a közép- és felsőfokú központokra, illetőleg vonzáskörzetükre készített hazai – Városépítési Tudományos és Tervező Intézet – vizsgálat szerint az infrastrukturális ellátás legfontosabb meghatározója a népességszám. A társadalmi-gazdasági struktúra és a lakások számának – mint ellátottsági tényezőnek – a növekedése között sajátos a kapcsolat. Eszerint egy településen (városban vagy az ezredfordulóig várossá váló településen) az ipari foglalkoztatottak számának erőteljes növekedése esetén is csak degresszíve nő a lakásállomány. Ennek okát az ingázók növekvő számában kell keresnünk. (Lásd: az előzőkben említett 0,88-as regressziót az iparosodottság és az ingázás között.)

A helyi közlekedés fejlesztése – a fenti összefüggéseken túlmenően – függ a városszerkezet alakítását célzó műszaki-területfelhasználási elképzelésektől is. A társadalmi-gazdasági és a műszaki szféra egymásra hatása talán e területen a legerőteljesebb. Az előrebecslésnél célszerű viszonylatonként rugalmasságvizsgálatokat végezni vagy – a társadalmi-gazdasági célokat figyelembe véve – forgalomkeltési modelleket kidolgozni.

A lakásépítés városaink legnagyobb problémája. Tervezésénél a népességszám (-összetétel) alakulása játszik döntő szerepet (természetesen a rendelkezésre álló gazdasági erőforrások és építőipari kapacitások mellett). P. Compton már említett vizsgálatában kimutatta, hogy a lakásalap, illetve annak növekedése igen szoros kapcsolatban van a vándorlások alakulásával, a lakásellátás pedig szoros összefüggésben áll a lebontott és az újonnan épült lakások számával a városokban. A lakóhelyek növekedése és a vándormozgalom közötti kapcsolat egymást kiegészítő folyamat. Az új lakóhelyek építése a múltbeli nagy tömegű bevándorlásra és a természetes szaporodásra is visszavezethető, és ezért nem jelent ellátást az új bevándorlók számára. (Így azt mondhatjuk, hogy csak az új szocialista városok esetében volt a lakóhelyek növekedése vonzó tényező a bevándorlás szá-

mára.) A lakásépítés és a gazdasági fejlődés szoros kapcsolata is egyértelműen bizonyítható. Mindezek alapján városonként kell megállapítani a szükséges lakásalap nagyságát.¹¹

A FEJLESZTÉSI FORRÁSOK ALAKULÁSÁNAK ELŐREJELZÉSE

Már említettük, hogy a fejlesztési források mennyisége és növekedése meghatározza a lehetséges városfejlesztési elképzelések változatainak körét. Ezért az „igény oldalról” történő kiindulással párhuzamosan a variánsok kialakítóinak képet kell kapniuk a forrásképződésről is. Ennek során nemcsak a fejlesztésre rendelkezésre álló pénzeszközök mennyiségét kell előrebecsülni, hanem a forrásképződés időbeli alakulását is, ami az egyes variánsok megítélésénél döntő lehet.

A járási, megyei (fővárosi) tanács rendelkezésére álló fejlesztési források alapvetően öt forrásból képződnek:

saját források,
megosztott források,
bankhitel,
állami hozzájárulás,
decentralizált alapok.

Az 1971–1975. évi pénzügyi tervek előirányzatai alapján az egyes források jelentőségét az alábbi adatok jelzik.¹²

A főváros, a megyék, a megyei jogú városok fejlesztési alapjának megoszlása források szerint, 1971–1975

Forrás	Százalék
Saját	12,0
Megosztott	9,4
Bankhitel	14,7
Állami hozzájárulás	63,9
Összesen	100,0

Mint látható, a városfejlesztésre felhasználható alapok mintegy 80 százaléka központi alapokból származik. (Más kérdés az, hogy a központi alapokba a helyileg képződött forrásokat központosították, és ezeket juttatják vissza.) Ez a megállapítás az állami hozzájárulás esetén egyértelmű. A bankhitel folyósításánál is a központi hitelkeret képezi a forrást és nem a helyileg képződő pénzeszközök, jóllehet az országos hitelkeret kialakításánál a helyi megtakarítások is szerepet játszottak.

A fejlesztésnél figyelembe vehető források közel egyötöde több-kevesebb megszorítással helyi forrásnak nevezhető, bár ez az elnevezés több problémát vet fel. „Legtisztább” az első tétel (a saját forrás), mivel ez az alábbi jogcímenen képződő pénzeszközöket jelöli:

a lakosság községfejlesztési hozzájárulása,
a telekadó,
a telekhasználati és igénybevételi díj,
az egyéb bevételek.

¹¹ Itt szeretnénk megjegyezni, hogy az ellátási intézmények vonatkozásában csak igen korlátozottan lehet trendextrapoláció útján előretekinteni, ugyanis a jövő szükségleteinek megállapításánál dezorientálhatnak az ellátatlanság jelzőszámai is. A lakásalapnál a magánépítkezések száma azonban jól közelíthető trendextrapolációval, tekintettel arra, hogy ez a szféra a tömegjelenségek törvényszerűségeivel jól jellemezhető.

¹² A decentralizált alapok fejlesztésbe történő bevonása esetleges, ezért itt figyelmen kívül hagyjuk, bár úgy látszik, hogy a vállalati alapok ilyen irányú felhasználása egyre nagyobb jelentőségűvé válik.

Az ún. megosztott források a helyi vállalatok és szervezetek gazdálkodási eredményétől függnnek, és ilyen értelemben helyi forrásnak tekinthetők. Lényegében a következő két fő tételből állnak:

a vállalatok, a kisipari és háziipari stb. szervezetek városi és községfejlesztési hozzájárulásai (1971-et megelőzően kommunális adó); ennek az összegnek a meghatározása úgy történik, hogy a vállalatok, szervezetek stb. bruttó nyereségének 6 százalékát veszik alapul, illetve pontosabban a nyereség 6 százalékát kitevő összeg egyharmada tartozik ebbe a kategóriába; további forrást jelentenek a mezőgazdasági termelőszövetkezetek befizetései, amelyek a bruttó jövedelem egy százalékát teszik ki;

a tanácsok felügyelete alá tartozó vállalatok értékcsökkenési leírásának elvont része.

A helyi és a megosztott forrásokon túl a tanácsok közép- és hosszú lejáratú bankhitelt is igénybe vehetnek. Ennek a jelentőségét az adja meg, hogy így a fejlesztési tevékenység időbeli ütemezése eltérhet a fejlesztési források képződési ütemétől, hiszen a hitelek a fejlesztési források megelőlegezéseként jelentkeznek, természetesen az országos hitelkerettel összhangban.

A rendelkezésre álló fejlesztési forrásokat bővíthetik még az 1971-től létesült központi területfejlesztési alapból származó eszközök is.

A városfejlesztés tervének kialakításához nem elegendő a helyileg képződő források ismerete, hiszen ezek a fejlesztési alapnak csak egy – jelenleg még kisebb – hányadát adják. Problémát jelent ugyanakkor a központi forrásokból származó pénzeszközök várható nagyságának meghatározása, mivel ez egyrészt a helyi urbanizációs igényektől, másrészt központi gazdaságpolitikai döntésektől függ. Arról van ugyanis szó, hogy a főbb népgazdasági arányok betartása mellett a központ annyival pótolja ki a helyi forrásokat, amennyi az igénynek és a gazdasági megfontolások szempontjából is optimális koncepcióvariáns megvalósításához szükséges. Ennek azonban két feltétele van:

egyrészt a helyi források jövőbeli alakulásának ismerete, *előrejelzése*, másrészt *városfejlesztési tervvariánsok* képzése a népesség száma, korösszetétele, az igények várható alakulása, valamint a műszaki lehetőségek alapján és e variánsok rangsorolása a várható társadalmi haszon alapján.

A helyi pénzügyi források jövőbeli alakulásának feltárása, előrejelzése azért rendkívül fontos, mert ez a legkedvezőbb városfejlesztési tervvariáns kiválasztását célzó vizsgálat kiindulópontja. Kívánatos ugyanis, hogy a népgazdaság területfejlesztési döntéseiben egyre fokozódó súllyal szerepeljenek a helyi források és kezdeményezések, a tervezési folyamat demokratizálódásával összhangban. Nyilvánvaló, hogy csak más területek rovására történhet olyan területek urbanizációs fejlesztése, amelyet nem támogat a helyi források bővülése. Ilyen esetekben a végleges döntések kialakítását igen alapos és körültekintő elemzésnek kell megelőznie. A népgazdaság területileg is arányos fejlődése megköveteli ugyan az elmaradottabb területek fejlesztését, de ez a fejlesztés *hosszú távon* – és a városfejlesztés esetén éppen erről van szó – nem szakadhat el teljesen a helyi gazdasági és pénzügyi lehetőségektől. Hiba lenne ebből arra következtetni, hogy olyan városok fejlesztése nem indokolt, melyekben jelenleg szűkösek a források. A városfejlesztési terv kialakításánál a források problémáját dinamikusan kell vizsgálni, beleértve a központi, költségvetési eszközöket is, azaz nemcsak a jelenleg rendelkezésre álló forrásokra kell és szabad támaszkodni, hanem a jövőben várhatóan képződőkre is.

A saját források csoportjában található négy tétel (a lakosság községfejlesztési hozzájárulása, a telekadó, a telekhasználati és -igénybevételi díj, az egyéb bevételek) előrejelzése, e bevételek időben viszonylag kiegyenlített eloszlása miatt,

tulajdonképpen egyértelműen megoldható. Ez azt jelenti, hogy összegük évről évre csak csekély mértékben változik, és így trendillesztés vagy (szakértői) becslés alapján elfogadható pontosságú előrejelzéseket készíthetünk. A felhasználható trendek közül elsősorban a lineáris trendet

$$Y = A + B t$$

és az exponenciális trendet javasoljuk felhasználni

$$Y = A \cdot e^{nt}$$

ahol:

- Y – a bevételek,
- A – konstans (az előrejelzési kiinduló időszak bevételi színvonalát jelöli),
- t – az idő (az alapul vett időszakok száma),
- B – az időegységre jutó bevételnövekmény,
- n – a bevételek növekedési üteme,
- e – természetes alapú logaritmus.

Nagyon jó ellenőrzési lehetőség nyílik azáltal, hogy a prognózist az egyes tételekre és azok összegére is elvégezzük, majd az eredményeket összevetjük.

A helyi források előrejelzésére nemcsak trendeket, hanem regressziós összefüggéseket is fel lehet használni. Ennek során a lakosság községfejlesztési hozzájárulásait a lakosság számának függvényében, a telekadót a meglévő telkek függvényében lehetne meghatározni. (Első lépésben célszerű lineáris összefüggést alkalmazni, de az időtáv hosszúsága valószínűleg megköveteli a nem lineáris függvénytípusok alkalmazását is.)

A helyi jellegűnek tekintendő pénzügyi források második nagy részét az ún. „megosztott források” képezik. Az elnevezés is arra utal, hogy az itt működő vállalatok és szervezetek stb. tevékenysége nyomán keletkező források megosztásáról van szó. A forrásmegosztás 1971 óta a város- és községfejlesztési hozzájárulás formájában történik. Ezért az ebből a forrásból származó pénzeszközök előrejelzéséhez tulajdonképpen ezen gazdálkodó szervek tevékenységét, illetve ennek eredményességét is előre kellene jelezni. Ez azonban sok esetben nehézséget okoz, és a helyi viszonyok ismerete nélkül nem oldható meg egyértelműen. Kedvező esetben rendelkezésre állnak a helyi vállalatok és szervezetek hosszú távú terveir.¹³ Ezek hiányában azonban szükségmegoldáshoz kell folyamodni, amelynek során a megosztott források előrejelzését a foglalkoztatott munkaerő vagy állóalapot stb. függvényében kell megkísérelni.

Ilyen esetben első lépésként vagy a munkaerő-hatékonyság, a termelékenység vagy az állóeszköz-hatékonyság oldaláról célszerű a kérdés vizsgálatát megkezdeni. Ekkor az egy foglalkoztatottra vagy egységnyi állóeszközre jutó termelési érték előrebecslésére összpontosítunk, amiből természetesen további becslések eredményeként juthatunk csak el a várható pénzügyi források alakulásának meghatározásához. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az árak esetleges emelkedése különböző nehézségeket okoz ebben a vonatkozásban is. Ebben az összefüggésben ugyanis a termelő és a szolgáltató vállalatoknál a pénzügyi források bővítése irányában hat, ugyanakkor a fejlesztési források igénybevétele során a lehetséges alternatívák körét szűkíti, mivel a pénzügyi lehetőségek bővülése nem feltétlenül jelenti a reálforrások bővülését is.

¹³ Erre vonatkozóan lásd bővebben Horváth László idézett cikkét, a *Közgazdasági Szemle* 1972. évi 12. számában.

A helyi gazdálkodó szervek pénzügyi forrásainak előrejelzésére igen széles körben kell alkalmazni a szakértői becslések módszerét, amelynek során a helyi viszonyokat és lehetőségeket jól ismerő szakemberek készítik a prognózist. Emellett természetesen a helyi statisztikai adatbázistól függően sikerrel alkalmazhatók formalizált módszerek is. Ezek közül a regressziós elemzés feltételei már jórészt adóttak. Például a termelési függvény technikai haladást is figyelembe vevő formája¹⁴ felhasználható mind a nagyobb gazdálkodó szervek, mind az egész terület mint gazdasági egység fejlődésének előrejelzésére.

A termelési függvény általános alakja:

$$Y = F(K, L, t),$$

ahol:

- Y – a termelés,
- F – a függvénykapcsolat formája,
- K – az állóeszköz-állomány,
- L – a munkaerő,
- t – az idő (az időtényező, a meg nem testesült technikai haladás hatását fejezi ki).

A termelési függvény paraméterei idősorokból és keresztmetszeti adatokból származtathatók. Fontos még azt is megjegyezni, hogy a számszerűsítendő függvény konkrét formája az adott terület, gazdasági egység jellemzője. Ezért, bár ez formalizált megközelítést jelent, széles körben érvényre kell juttatni az egyedi szakértői megítélést.

Az így kapott eredmények még csak a vizsgált egység termelését, kibocsátását jellemzik. További számítást, becslést igényel annak a meghatározása, hogy ez milyen pénzügyi forrásképződéssel jár, ugyanis a fejlesztési források ennek függvényében alakulnak. A gazdálkodó szervek pénzügyi forrásai és a városfejlesztésre felhasználható források közötti kapcsolat a legkevésbé számszerűsíthető, mert ez a gazdasági szabályozás konkrét formáitól függ. Ez a prognóziskészítő szempontjából nagyobb fokú bizonytalanságot jelent, amit esetenként alternatív hipotézisek, prognózisvariánsok kidolgozásával csökkenthetünk. Alapjában véve azonban a gazdasági szabályozás konkrét formái változásának előrejelzése itt nem oldható meg, de ennek a munkának nem is ez a feladata. Ezért célszerű a szabályozórendszer változatlanóságát feltételezni, és az esetleges módosulásokat utólag figyelembe venni.

Az állami hozzájárulás és a bankhitelek összege ebben az összesítésben még hipotetikus értékkel szerepel, mely összeg a tervmunka későbbi fázisai során módosítható, illetve módosítandó.

A városfejlesztési tervmodell alapvető mutatóit, amelyeknek vázlatos kapcsolatát a mellékelt séma szemlélteti, az alábbi sorrendben javasoljuk kidolgozni.

1. A népesség. Igen fontos központi tényező, hiszen az „urbanizációs nyomás” is az adott településen, területen lakó népességtől függ. Ezenkívül a népességszám alakulása felhasználható számos egyéb mutató, például a saját források előrejelzésére is, amelyet regressziós kapcsolat felhasználásával célszerű elvégezni.

Az adott terület népességének előrejelzése több módszerrel történhet. Legkézenfekvőbb megoldásnak a trendextrapoláció mutatkozik, de az esetleg jelentős vándorlás következtében önmagában csak véletlenszerűen adhat valós eredményt. Legmegbízhatóbb eredményt akkor remélhetünk, ha részletes elemzést készítünk

¹⁴ E témakörrel kapcsolatban lásd: dr. Nagy Sándor: A technikai haladás a növekedési modellekben (Statisztikai Szemle, 1973. évi 6. sz. 571–592. old.) című cikkét.

a legfontosabb népmozgalmi tényezőkről (születések, halálozások, elvándorlás, bevándorlás), és a várható népességszámot ezek eredőjeként alakítjuk ki. Ennek során messzemenően figyelembe kell venni az egyes területeken már meglevő vagy a központi fejlesztési programok eredményeként a jövőben kialakuló vonzáskörzeteket.

2. *A munkaerő.* A várható népességszám, illetve a kor megoszlás már meghatározza a helyileg várható munkaerő-kínálatot. Tapasztalati tény ugyanis, hogy a munkaképes korú népességben belül a munkát vállalók aránya viszonylag stabil. Ebből eredően a népesség nagyságából a korösszetétel, valamint a munkavállalási arány ismeretében meghatározható a foglalkoztatható munkaerő. Ez a mutató jól beépíthető a következő fázis számításaiba, amelyeknek során a megosztott források alakulását mérjük fel.

3. *A gazdálkodó szervek gazdasági tevékenysége.* A gazdálkodó szervek gazdasági tevékenységének, illetve a tevékenység valamely mutatójának (termelés, forgalom stb.) előrejelzésére azért van szükség, hogy a helyileg képződő, de a központi és helyi alapok között megosztásra kerülő források alakulását meghatározhassuk.

Az itt felhasználható módszerek köre rendkívül széles, kezdve a már elemzett termelési függvényektől, a trendillesztéstől az input-output módszerig. Megfelelő statisztikai adatbázis esetén munkaigényesebb formában ugyan, de sikerrel alkalmazhatók a különböző szimulációs eljárások és modellek is. Különös jelentőségűnek tartjuk a Bayes-féle döntésmélet ilyen területen történő felhasználását, hiszen a döntéselőkészítéshez hasonlóan a feltételes valószínűség alkalmazására tág lehetőség nyílik az egyes fejlődési alternatívák kidolgozásánál, elemzésénél és összehasonlításánál.

4. *Megosztott források.* Mint már említettük, a helyileg működő gazdasági egységek gazdasági tevékenysége prognózisából még különféle számítások és széles körű becslés eredményeként a fejlesztési célra rendelkezésre álló források is kiszámíthatók. Ennek során nemcsak azt kell kidolgozni, hogyan alakul az egyes gazdálkodó egységek által létrehozott tiszta jövedelem, hanem azt is, hogy ezen milyen arányban „osztokodik” az állami és a tanácsi költségvetés. Talán helyes feltételezni azt, hogy a tervezőtevékenység demokratizálódásával és a helyi kezdeményezések nagyobb fokú kibontakozásával a tanácsi alapok részesedése némileg emelkedik.

5. *Bankhitelek.* Ezek az országos hitelpolitikai irányelvek által megszabott kereteken belül, a helyi szempontok által motivált központi döntés függvényeként alakulnak, ezért itt hipotetikus összeggel szerepeltetjük.

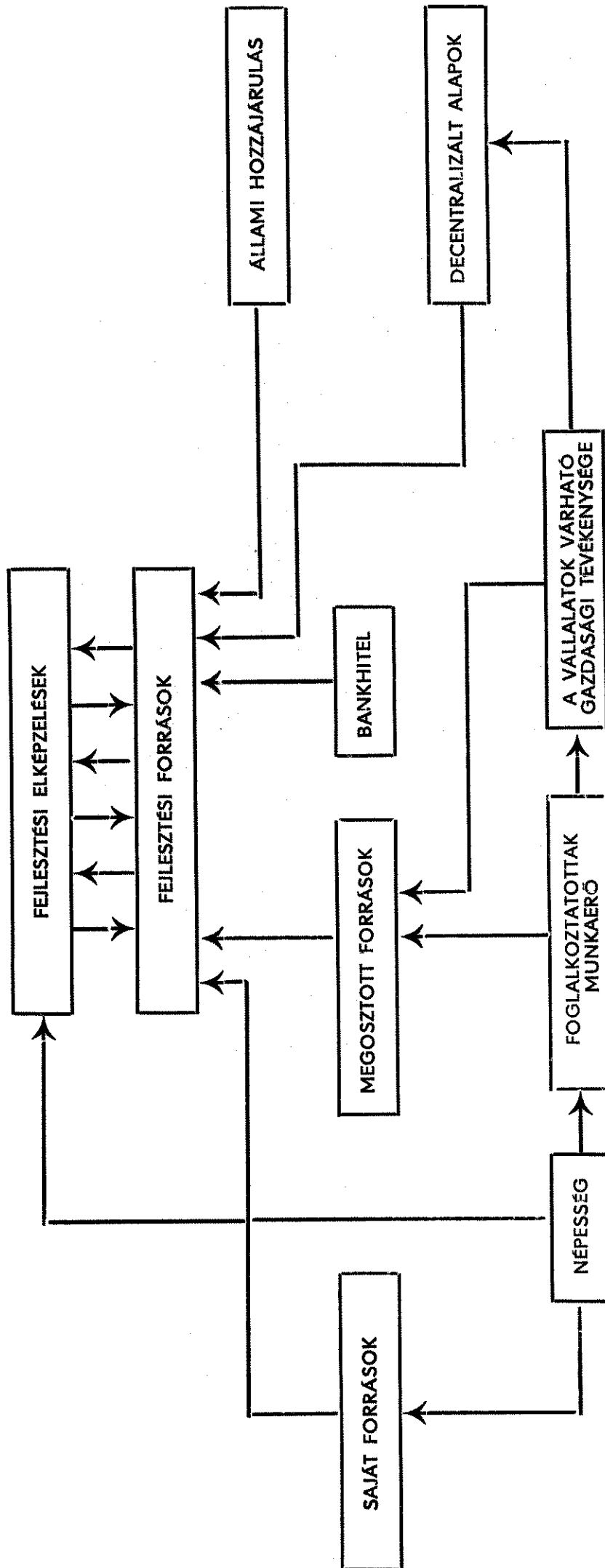
6. *Állami hozzájárulás.* Az állami hozzájárulás mértékét szintén a helyi szempontok figyelembevételével kialakított központi döntés határozza meg, ezért ez a tétel is hipotetikus összeggel szerepel.

7. *Fejlesztési alap.* A már kialakított négy tétel (saját források, megosztott források, bankhitel, állami hozzájárulás) összegeként határozható meg, de célszerű figyelembe venni az egész alap vonatkozásában érvényesülő tendenciákat is.

AZ OPTIMÁLIS VARIÁNS KIVÁLASZTÁSA

Ha feltételezzük, hogy a város fejlesztésével kapcsolatos (urbanizációs) igények és a műszaki, naturális lehetőségek szempontjából több variánssal rendelkezünk, valamint ismerjük a fejlesztési alap jövőbeli hipotetikus összegét, illetve annak alakulását, akkor az alábbi „iterációs” eljárás segítségével megtalálhat-

A városfejlesztési termodell kialakításának sémája

juk azt a variánst, amely egy időben az alábbi három szempont szerinti optimumot képviseli:

az (urbanizációs) igények és műszaki–technikai naturális lehetőségek,
a helyi fejlesztési forrásképződés,
a népgazdasági területi arányosság.

Az eljárás lényege a következő: az igények és a műszaki–technikai lehetőségek figyelembevételével készített változatokat a már említett társadalmi haszon alapján sorba rendezzük. Ennek során messzemenően tekintettel kell lenni az érintett közösség preferenciáira. Például elképzelhető, hogy egy közösség szívesebben látná egy színház építését, mint a kórházi ágyak növelését vagy fordítva.

Az iteráció első lépéseként az így sorba rendezett igény, illetve műszaki lehetőség szerinti variánsok első „helyezettjéből” indulunk ki. Ezt összevetjük a fejlesztési alapok várható alakulásával, amelynek teljes összege a feltételezett, de valósnak tartott állami hozzájárulás és bankhitel révén – a helyi forrásokon túl – a népgazdasági arányossági követelményeket jeleníti meg. Ha az összevetés eredménye az, hogy ennek a változatnak a megvalósítása meghaladja a lehetőségeket, két megoldás közül lehet választani: vagy növelni kell az állami hozzájárulás, bankhitel arányát, vagy kisebb ráfordítással járó igény-, illetve műszaki–technikai variánst kell venni. Az első esetben – ha elegendő forrást sikerül biztosítani más területek és célok „megkárosítása” nélkül – elértük a „három dimenziós” optimumot. A második esetben – ha további forrásbővítésre nincs lehetőség – az igényvariánsok között addig kell folytatni a „lépcsőzetes” válogatást, amíg a fejlesztési források szempontjából is megfelelő, azaz megvalósítható variánshoz jutunk. Ennél az eljárásnál ez lesz a keresett optimális variáns.

Az eljárás „jó működése” több feltételtől függ, amelyeket elengedhetetlenül biztosítani kell. E feltételek:

- az igény- és műszaki–technikai variánsok elkészítése, valamint rangsorolásuk a társadalmi haszon szempontjából;
- a tervezőmunka demokratizálódása eredményeként a városfejlesztési tervek kialakításában a helyi szervezeteknek döntő szerepük legyen, és azok megfelelően képviseljék a helyi érdekeket;
- a várható állami hozzájárulás mértékére vonatkozó információ¹⁵;
- a központi szervek jól képviseljék a népgazdasági érdekeket és a makrogazdasági egyensúlyi követelményeket.

A fenti feltételrendszerből következik, hogy e téren még számos feladat megoldásra vár. Különösen vonatkozik ez a városfejlesztési variánsok kidolgozására és értékelésére, amely nagy, minőségileg magasabb szintű munkát jelent a helyi szervek számára, de a többi feltétel vonatkozásában is elengedhetetlen a továbblépés.

РЕЗЮМЕ

В своей статье авторы занимаются вопросом планирования развития городов. Излагает сложную систему взаимосвязей, в рамках которой осуществляется разработка планов развития городов. Согласно мнению авторов расширение демократии,

¹⁵ A központi fejlesztési alap jelenlegi – megyék közötti – elosztási mechanizmusában alapkövetelmény, hogy a tanácsok fejlesztési alapjának nagyságában tükröződjének a fejlesztési követelmények. Ezek mértékét a fejlettségi és ellátottsági mutatók adják. Hasonló elveket érvényesítenek megyén belül a városokat illetően is (az alapok 15 százalékát kapják csak a községek), figyelembe véve a központi nagyberuházások által igényelt pótlólagos követelményeket is.

самостоятельности местных советов требуют планомерного развития городов и его научного обоснования. Однако покоящееся на научных основах развитие городов немислимо без научного предвидения, в рамках которого аналитическая деятельность и прогнозирование стремятся охватить как можно больше факторов, воздействующих на развитие городов.

Во второй части статьи авторы излагают разработанную ими плановую модель развития городов. Настоящая модель стремится заключить в единую систему нынешние и будущие факторы, воздействующие на развитие городов. Ее другая особенность состоит в том, что помимо указания на значение составления альтернатив она отводит должное место общественно-экономическим факторам в отличие от прежнего в основном технического подхода.

В третьей части демонстрируется итерационный процесс, с помощью которого можно определить оптимальный план, удовлетворяющий ряд точек зрения.

SUMMARY

In the present article the authors are concerned with the development planning of the town as a specific regional unit. First the comprehensive system of relationship is described within which the plans of town development are formulated. In the authors' opinion democratization and the increasing independence of the local councils call for the planned development of towns and its scientific foundation. However, scientifically founded town development is inconceivable without scientific foreseeing forecasting and analysing activity which tries to cover the widest possible scope of factors influencing town development.

The second part of the article describes the plan model of town development suggested by the authors. The model tries to comprise all the present and future factors influencing town development in a consistent system. The second characteristic feature beyond the increased emphasis on elaborating alternatives, is that adequate weights are attached to the social and economic factors as against the earlier mainly technical approach.

The third part presents the process of finding the optimal solution, the optimal town development plan which is in fact an iteration or successive approximation.

LENIN SZEREPE AZ 1920. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS SZERVEZÉSÉBEN*

A. PANFILOVA

Nagy tudományos és gyakorlati jelentősége van annak, hogy tanulmányozzuk Lenin hozzájárulását a szovjet állami statisztika megszervezéséhez és fejlesztéséhez. Lehetővé teszi nemcsak azt, hogy jobban és mélyebben megértsük a statisztika állapotát, helyét, szerepét és fejlesztési irányait a szovjethatalom viszonyai között, hanem feltárja Lenin állami tevékenységének egy fontos és érdekes fejezetét is.

Ilyen szempontból érdeklődésre tart számot Leninnek – a kezdeményezésére és közvetlen irányítása mellett – a szovjethatalom első éveiben végrehajtott statisztikai felvételek szervezésében kifejtett tevékenysége. Egyik ilyen felvétel volt az 1920. évi népességi, foglalkozási és mezőgazdasági összeírás, melyet egybekötöttek egy rövidített programú ipari számbavétellel, valamint a közművelődési intézmények összeírásával. A jelen cikk célja, hogy bemutassa azt a segítséget, amelyet Lenin a Központi Statisztikai Hivatalnak az összeírás anyagi–műszaki feltételei megteremtésével nyújtott.¹

*

A Szovjet Köztársaság által a polgárháború frontjain 1919-ben kivívott győzelmek lehetővé tették, hogy a békés építőmunka problémái kerüljenek előtérbe. Széles körű statisztikai információra volt szükség az ország népességének számáról és összetételéről, a mezőgazdaság és az ipar állapotáról, a népoktatás helyzetéről. Ilyen adatokat a népszámlálás nyújthatott volna, melyet 1919-ben szándékoztak végrehajtani, a polgárháború következtében azonban nem a tervezett terjedelemben valósították meg. Ezért már 1920 elején az egyik legfontosabb politikai és népgazdasági feladatként napirendre tűzték az oroszországi összeírás végrehajtását. E feladat, tekintettel az ország akkori gazdasági helyzetére, rendkívül bonyolult volt. Csak Lenin határozott intézkedései, ragaszkodása elveihez, szilárdsága, tekintélye és szervezői tehetsége tették lehetővé valamennyi akadály leküzdését, azt, hogy az összeírást határidőre, a módszertani és szervezési elvek betartásával sikerült végrehajtani.

Arról, hogy mily nagy jelentőséget tulajdonított Lenin ennek a kérdésnek, tanúskodnak az alábbi tények: számításaink szerint 1920-ban az összeírással és az

* A cikk eredeti címe: Rol' V. I. Lenina v organizacii perepiszi naszelenija 1920 g. *Vesztnik Sztatisztiki*, 1973. évi 4. sz. 3–6. old.

¹ Lásd A. M. Panfilova: V. I. Lenin az 1920. évi összeírás szervezője. Megjelent a „V. I. Lenin és a szovjet társadalom struktúrája változásának egyes kérdései” (Moszkva, Moszkvai Állami Egyetem, 1973.) című gyűjteményes kötetben (oroszul).

adatok feldolgozásával kapcsolatos kérdések a Népbiztosok Tanácsának ülésén 17-szer, a Munka és Védelem Tanácsának ülésén 15 ízben szerepeltek napirenden.² Jellemző továbbá, hogy az előző két testület valamennyi ülésén Lenin elnökölt. Ezenkívül az összeírás kérdései gyakorta szerepeltek más felső szintű állami testületek (Osszoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság stb.) ülésein.

1920. január 20-án a Népbiztosok Tanácsa határozatot fogadott el, amelyben kötelezte a Központi Statisztikai Hivatalt, hogy a nyár folyamán az egész Szovjet Köztársaság területén népszámlálási, foglalkozási, mezőgazdasági és földterületi, valamint rövidített programú ipari összeírást hajtson végre.³ Lenin kezdeményezésére az összeírás problémáit (1920 februárjában) megvitatta az Osszoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság első ülészakájának VII. ülése is, ahol határozatot hoztak a népszámlálásról, valamint a vetésterület összeírásáról is.⁴

A népszámlálási–foglalkozási, valamint mezőgazdasági összeírásról, továbbá a rövid programú ipari számbavételekről szóló törvényerejű rendelet kidolgozása és jóváhagyása elhúzódott. Az országban rendkívül erős papírhiány volt, az összeírás kérdőíveinek kinyomtatásához pedig 40 000 pud (több mint 655 tonna) jó minőségű papírra lett volna szükség. Ezért Lenin vezetésével a Népbiztosok Tanácsa alaposan megvizsgálta a Központi Statisztikai Hivatal papírral való ellátásának lehetőségét. Megvitatták a különböző intézmények közötti papírelosztás átcsoportosítását a Központi Statisztikai Hivatal javára, határozott és rendkívüli intézkedéseket léptettek életbe a papíripar helyzetének javítására és külföldi papírvásárlásokra. A papírprobléma olyannyira súlyos volt, hogy egy időben már az összeírás csökkentésének gondolatával foglalkoztak – a parasztgazdaságok 10 százalékos reprezentatív összeírásával, az iparvállalatok rövid programú számbavételével. Csupán április 8-án, amikor megérkezett az Észtországból vásárolt papír, melynek egy részét a Központi Statisztikai Hivatal rendelkezésére bocsátották, döntött véglegesen a Népbiztosok Tanácsa az összeírások 1920. augusztus–szeptemberi végrehajtása felől.⁵

A népszámlálási, foglalkozási, mezőgazdasági, valamint ipari összeírásról szóló 1920. április 22-én kelt rendeletet Lenin írta alá. Ezt május elsején, a munka ünnepe s egyben az oroszországi kommunista szombat napján tették közzé az Osszoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság hivatalos lapjában (*Izvestija VCIK*). A rendelet pontosan meghatározta az összeírás céljait és feladatait, rögzítette eredményes végrehajtásának, feldolgozásának konkrét útjait és módszereit. A rendelet egész tartalma aláhúzta az összeírás nagy politikai és népgazdasági jelentőségét, valamint a központi és helyi szervek felelősségét a végrehajtásért.

A rendelet közzététele után az összeírás előkészítésében új, még feszítettebb és felelősségteljesebb szakasz következett. Az előkészítő munkát rekordidő (négy hónap) alatt kellett lebonyolítani. Figyelembe kell venni, hogy mindezt hihetetlenül nehéz körülmények között kellett elvégezni: 1920. április 25-én, rövid megszakítás után az intervenciók újabb támadást indítottak, és minden erőt az ellenség leverésére összpontosítottak. A gazdasági rombolás következtében az ipar és a közlekedés teljesen leállt. Az országban nagy hiány mutatkozott az összeírás előkészítésére és végrehajtására alkalmas, hozzáértő munkaerőkben. Számos vidéken, különösen ott, ahol harci cselekmények folytak, a helyi statisztikai szervek munkája

² Lásd az SZKP KB Marxizmus–Leninizmus Intézete Központi Pártlevéltárban f. 19. op. 1. ed. hr. 340., 345., 355., 369. stb., továbbá f. 19. op. 3. ed. hr. 87., 88., 105., 106., 113., 117. stb.

³ Lenin Gyűjtemény. XXXVI. köt. 89–90. old. (oroszul).

⁴ Lásd az Osszoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság ülészakája VII. ülésének határozatait és rendelkezéseit. Goszizdat. Moszkva. 1920. 28–33. old. (oroszul).

⁵ CGAOR SZSZSZR, f. 130. op. 4. ed. hr. 204., I. 310., CPA IML pri CK KPSZSZ, f. 19. op. 1. ed. hr. 360. I. 2–3.

nem volt megszervezve. Ilyen körülmények között az összeírással kapcsolatos valamennyi kérdés országos jelentőségű problémává nőtt, melynek megoldása rendkívüli intézkedéseket, Lenin nagy és naponta megnyilvánuló segítségét igényelte. Lenin következetesen és célratörően az egyik feladatot a másik után megoldotta.

1920. május 5-én Lenin bizottságot hozott létre, melyben P. I. Popov, a Központi Statisztikai Hivatal vezetője, A. L. Seinman, a Külkereskedelmi Népbiztosság helyettes vezetője és K. M. Svedcsikov, a Népbiztosok Tanácsának papíripari és nyomdaügyi rendkívüli megbízottja vett részt. A bizottság feladata volt, hogy három napon belül „... érjen el gyakorlati eredményeket a Központi Statisztikai Hivatal részére az összeíráshoz szükséges papír biztosítása terén”.⁶ A bizottság részletesen tájékozódott a papírgyárak helyzetéről. A fűtő-, nyers- és egyéb anyagok hiánya miatt számos gyár nem dolgozott. Ezért a Központi Statisztikai Hivatal rendelkezését azon 6 gyár feladatává tették, amelyek a többiekénél jobb felszereléssel rendelkeztek, és újságpapírt gyártottak.

1920. május 27-én a Népbiztosok Tanácsa meghallgatta P. I. Popov jelentését az összeírás előkészítéséről, és megbízta őt és K. M. Svedcsikovot, hogy május 28-ig terjesszenek elő javaslattervezetet azokra a konkrét intézkedésekre vonatkozólag, amelyek a Központi Statisztikai Hivatalnak az összeíráshoz szükséges papírszükséglete teljes kielégítését biztosítják. A javaslatot június 1-én jóváhagyták.

A papírproblémával párhuzamosan egy másik, nem kevésbé nehéz feladatot is meg kellett oldani: az összeírás kérdőíveinek 220 millió példányban történő kinyomtatását. A nyomdák és a nyomdaipari sokszorosító üzemek helyzete ez idő tájt katasztrófális volt. A Moszkvai Városi Népgazdasági Tanács nyomdaipari részlegének kollégiumi ülésére készített jelentésében az állt, hogy vegyszerek, alapanyagok, bonyolult gépalkatrészek, betűkészletek, valamint fűtőanyag és szakmunkáshiány stb. miatt az ipar „csupán a szükséges munkák 25 százalékát képes elvégezni, ha egyáltalán azt is vállalja”.⁷

Ebből a reménytelennek tűnő helyzetből is találtak kiutat. Lenin utasítására a kérdőívek kinyomtatására 13 nagy nyomdát jelöltek ki: 10-et Moszkvában, 3-at pedig Pétervárott. Intézkedéseket tettek a nyomdai dolgozók élelmiszer-ellátásának javítása érdekében.

A munkások és alkalmazottak áldozatos munkájának köszönhetően⁸ a június elején megkezdett munkát augusztus 10-ig teljes egészében befejezték. A két hónap alatt a nyomdák hatalmas munkát végeztek. E munka értékelését tartalmazta a *Központi Statisztikai Hivatal Közleményében* megjelent „Az összeírások előkészítő munkái” című cikk: „Összességében a nyomdai munka olyan hatalmas terjedelműnek bizonyult, hogy csupán most, amikor véget ért, lehet igazán felmérni és csodálni, hogy a nyomda- és papíripar jelenlegi helyzetében végül is sikerült azt befejezni.”⁹

Lenin arról is gondoskodott, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnak megfelelő szállítási lehetősége legyen a kérdőívek állomásra juttatásához, hogy azokat azonnal továbbíthassák a helyi statisztikai szerveknek.¹⁰

Nehezítette a Központi Statisztikai Hivatal munkáját a vasúti közlekedés leromlott állapota, valamint a távírószolgálat igénybevételi lehetőségének korlátozott volta. Ezért a Központi Statisztikai Hivatal megkereste a Népbiztosok Tanácsát,

⁶ V. I. Lenin a szovjet statisztika szervezéséről. Moszkva. 1968. 39. old. (oroszul).

⁷ CGAOR SZSZSZR, f. 5525, op. 2. ed. hr. 68. l. 30–31.

⁸ 1920 júniusában és júliusában a moszkvai nyomdai dolgozók több kommunista szombatot tartottak. Lásd *Izvesztija VCIK*, 132. sz. június 19., 139. sz. június 27., 149. sz. július 3., 157. sz. július 18. stb.

⁹ *Bjulleten' Central'nogo sztatisticeszkogo upravlenija*, 1920. 28. sz. augusztus, 20. 2–3. ld.

¹⁰ CGAOR SZSZSZR, f. 130. op. 4. hr. 340. l. 296. *Bjulleten' Central'nogo sztatisticeszkogo upravlenija*, 1920. 28. sz. augusztus 20. 3. old.

hogy engedélyezze számára a népszámlálási utasítások és körözhvények távirati továbbítását. A Népbiztosok Tanácsa április 15-én kötelezte a Posta- és Hírközlési, valamint a Közlekedésügyi Népbiztosságot, hogy tegyék lehetővé a kérés teljesítését „bármely más főhatóság terhére és azonnal”.¹¹

Lenin kezdeményezésére számos rendkívüli intézkedést tettek, hogy a Központi Statisztikai Hivatalt és helyi szerveit lássák el statisztikus káderekkel, és biztosítsák a fűtőanyagot, valamint az irodai felszerelést, amit részben külföldről szereztek be. Ugyancsak határozat született arról is, hogy a Központi Statisztikai Hivatal munkatársainak étel- és ruházati ellátását javítsák.¹²

Nem lehet túlértékelni Lenin szervezői tevékenységét, azt a hatékony segítséget, amelyet a Központi Statisztikai Hivatalnak az összeírás előkészítéséhez, anyagi – műszaki bázisa megteremtéséhez nyújtott. Valóban óriási erőfeszítések, szilárdság és elhűség árán érte el Lenin azt, hogy a polgárháború és gazdasági pusztulás nehéz viszonyai között az összeírás előkészítésének valamennyi munkáját soha nem látott rövid időn belül – négy hónap alatt – elvégezték. „Hatalmas dolgot vittünk véghez. Három összeírást hajtottunk végre. Tőkés társadalomban, normális viszonyok között ilyen összeírások előkészületei éveket vesznek igénybe”¹³ mondotta P. I. Popov a III. Oszorosországi Statisztikai Konferencián 1921 januárjában.

Azok a remények, melyeket Lenin az oroszországi összeíráshoz fűzött, teljes mértékben igazolódtak. P. I. Popovhoz intézett 1921. június 6-i levelében Lenin nagyra értékelte az 1920. évi népszámlálás eredményeit.¹⁴ Az összeírás gazdag anyagot szolgáltatott az ország népességének számáról és összetételéről, a mezőgazdaság és az ipar állapotáról, a népoktatásról. Az összeírások anyagai alapul szolgáltak a GOELRO-terv kidolgozásához, az új gazdasági politikára való áttérés végrehajtásához, a népoktatás átszervezéséhez a tervszerű, szocialista építőmunkához. Lenin széles körűen felhasználta műveiben az összeírások adatait.

Az 1920. évi oroszországi összeírásorozat a szovjet állami statisztika történetének kiemelkedő állomása. Lenin állandó támogatásának és segítségének köszönhető, hogy a Központi Statisztikai Hivatalnak mint irányító központnak és helyi szerveinek helyzete megszilárdult, tekintélye megnőtt. Lenin hathatós segítsége és a statisztika iránti érdeklődése a statisztikai szervek dolgozóit lelkesedéssel töltötte el. Fordulat következett be a régi statisztikai szakemberek hozzáállásában is. A valóságban győzdhettek meg a statisztika új értékeléséről. Ennek eredményeként országszerte emelkedett a statisztikai munka színvonala.

Az összeírások előkészítésével kapcsolatos dokumentációs anyag elemzése bővíti és gazdagítja ismereteinket Lenin állami tevékenységének méreteiről.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья была опубликована в номере 4 журнала „Вестник статистики”, за 1973 год.

Всероссийская перепись населения 1920 года является выдающимся событием в истории советской статистики. В тяжелых условиях гражданской войны и хозяйственной разрухи В. И. Ленин оказал действенную помощь подготовке и проведению переписи. Организационная деятельность Ленина и проведенные по его инициативе чрезвычайные

¹¹ CPA IML pri CK KPSZSZ, f. 19, op. 1, ed. hr. 362, l. 4–5., 94.

¹² U, o. f. 19, op. 1, ed. hr. 370, l. 3.; ed. hr. 390, l. 7., op. 3, ed. hr. 129, l. ed. hr. 138, l. 2.

¹³ Bjuilleten' Central'nogo sztatiszticeszkogo upravlenija, 1921, 41, sz. január 29, 1. old.

¹⁴ Lenin Gyűjtemény XXXVI, köt. 299. old.

мероприятия обеспечили успех демографически-профессиональной и сельскохозяйственной переписи 1920 года с кратким учетом промышленных предприятий и переписи народного образования.

SUMMARY

The article was published in *Vestnik Statistiki* No. 4, 1973.

The all-Russian population census in 1920 was a significant stage in the history of the Soviet state statistics. Under the severe circumstances of the civil war and economic damages V. I. Lenin assisted efficiently in its preparation and organization. It is due to his organizational activity and emergency measures initiated by him that the population census by occupation and the census in agriculture (which was coupled with a simplified survey of the industrial enterprises and educational cultural organizations) was performed with good results in 1920.

AZ IARIW 13. ÁLTALÁNOS KONFERENCIÁJA BALATONFÜREDEN

NYILAS ANDRÁS

A Nemzetközi Vagyon- és Jövedelemkutató Társaságról a *Statisztikai Szemle* 1973. évi 6. számában (513–598. old.) adtunk rövid tájékoztatást. E tájékoztatásban utaltunk a Társaság 13. Általános Konferenciájának napirendjére is. Az alábbiakban a Konferencia munkájáról számolunk be. Ez alkalommal valóban hangsúlyoznunk kell a tájékoztatás korlátozott terjedelmét, mert a Konferenciára benyújtott csaknem félszáz dolgozat és a vita részletesebb ismertetése túlnő a *Statisztikai Szemle* keretein.

A Konferenciát 1973. augusztus 31. és szeptember 5. között Balatonfüreden rendezték 130 résztvevővel. A résztvevők összesen 31 országból – köztük öt szocialista országból – érkeztek. Öt nemzetközi szervezet (az Egyesült Nemzetek Szervezete, az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága, az ENSZ Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szervezete (FAO), a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) és a Világbank) képviselői is jelen voltak. A Konferenciát a Társaság elnöke, dr. Kenessey Zoltán, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatóhelyettese nyitotta meg. Üdvözölte a Konferenciát Bálint József államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.¹

A Konferenciának 6 „napirendi pontja” volt. A benyújtott tanulmányok többsége a központilag megadott öt téma valamelyikéhez kapcsolódott. (A 6. témakörnek a korábbi gyakorlatnak megfelelően nem volt meghatározott problémaköre.²) Az öt témakör szervezője azt is meghatározta, hogy a témakörön belül a felkért szerzők milyen részlet témákat dolgozzanak ki tanulmányukban. Ezért az IARIW-konferencia sok más konferenciától eltérően viszonylag egységes és „célratörő” volt. Mindamellet meg kell jegyezni, hogy az egységesítés a korábbi konferenciákkal ellentétben most kevésbé sikerült.

¹ A megnyitó beszédet a *Statisztikai Szemle* 1973. évi 10. száma közölte.

² Ezt a 6. szekció elnevezése is tükrözte: „Kiegészítő tanulmányok” (Contributed Papers).

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK KEZELÉSE A NEMZETI SZÁMLÁK RENDSZERÉBEN

Az 1. szekció alaphangját lényegében a szervező Kendrick professzor tanulmánya adta meg. Dolgozatának címe: Az emberi beruházások és a tőke számbavétele.

Kendrick most megvitatott tanulmánya tulajdonképpen egy hasonló témával foglalkozó dolgozat második része. Az első részt az IARIW 12. Konferenciáján vitatták meg, és lényegében az ott felmerült vita alapján tűzték napirendre a témakör mostani részletesebb megvitatását. Két évvel ezelőtt a svédországi Ronnebyben Kendrick azt vetette fel, hogy az emberi erőforrásokat ugyanúgy tőkeként kell értelmeznünk, mint ahogyan az összes egyéb reáltőke-befektetéseket. A mostani tanulmány már csak összefoglalóan foglalkozott a téma elméleti hátterével, és elsősorban azt tűzte ki célul: hogyan lehet a nemzeti számlák rendszerét úgy kibővíteni, hogy abból közvetlenül kiolvasható legyen az emberi erőforrások növelését célzó beruházások összege és az ennek eredményeként felhalmozódott emberi tőke. A közreműködő tanulmányok is elsősorban azzal foglalkoztak, hogyan, milyen módon vehetők számba különböző országokban ezek az emberi erőforrások, végső fokon a felhalmozódott emberi tőkeállomány.

Kendrick mostani tanulmányában rövid összefoglalást adott arról, hogy az emberi erőforrások tőkeként való kezelése és számbavétele már csaknem valamennyi jelentősebb közgazdásznál felmerült. Utalt például Adam Smithre, aki az emberi erőforrásokat a nemzeti vagyon szerves részének tekintette, de hivatkozott Pettyre és Marshallra is, akik a „munkaerőben” felhalmozódott tudást, tapasztalatot, újítási készséget stb. ugyancsak tőkének tekintették. A részletezés helyett jelen tanulmányában hivatkozott B. F. Kiker amerikai professzorra³, aki szisztematikusan

³ B. F. Kiker: The historical roots of the concept of human capital. *Journal of Political Economy*. 1966. évi 10. sz.

feldolgozta azt, hogy az ismert közgazdászok közül kik és hogyan kezelték az emberi tőkét. Mindamellet magá Kendrick is bevezetőjében elismeri, hogy az emberi tőke koncepciója és számbavétele továbbra is számos „rejtélyt” és ellentmondást tartalmaz.

A téma felvetését részben az is indokolja, hogy a gazdasági növekedés forrásának számszerűsítésére irányuló törekvések több ellentmondással találták magukat szemben. Például az, hogy a termelési függvények eddig a gazdasági növekedésnek csupán egy részét tudták megmagyarázni a tőke és a munka „hozadékaival”. Minden esetben maradt egy jelentős megmagyarázhatatlan reziduum, amit sokan „tudatlanságunk koefficiensének” neveznek. A termelési függvények azonban más olyan eredményeket is tartalmaznak, amelyeket a „józan ész természetes logikája” joggal tekinthet irreálisnak. E függvények eredményei ugyanis azt mutatják, hogy a gazdasági növekedésből jóval nagyobb rész tulajdonítható a tőkének, mint a munkának. Abban az esetben viszont, ha a ráfordítások és befektetések egy részét az emberi erőforrások beruházásának tekintjük, akkor ezzel a reziduum egy részét is megmagyarázhatjuk, és ezzel a munka szerepét is növelhetjük a gazdasági növekedés magyarázó tényezői között. *Denison* ismert művében (*Why growth rate differ?*) például a gazdasági növekedés országonként eltérő ütemét részben azzal is magyarázza, hogy a különböző országokban más és más a képzettség színvonala és üteme.

Az emberi erőforrások fejlesztését célzó ráfordítások és beruházások tőkeként való kezelése a gazdaságpolitikai döntések számára is fontos lehet. Az ilyen számbavétel ugyanis választ adhat arra, hogy a rendelkezésre álló pénzüsszeget milyen területeken lehet hatékonyabban hasznosítani: az állótőke növelésével vagy az emberi erőforrások fejlesztésével?

Több szerző utalt arra is, hogy az emberi tőke koncepciója közelebb vihet az ún. tiszta társadalmi jólét fogalmának tisztázásához és számszerűsítéséhez. Ha ugyanis az emberi erőforrások fejlesztését célzó valamennyi ráfordítást és beruházást felhalmozásnak tekintjük, akkor ezt, csakúgy, mint a felhalmozás többi elemét (és a tiszta társadalmi jólét megközelítése érdekében további sok más tényezőt is) le kell vonni a korábban fogyasztási célú felhasználásnak tekintett összegekből. E tételek levonása után kapjuk meg azt a „tiszta társadalmi fogyasztást”, amely a korábbiaknál jobban reprezentálja a társadalmi jólét színvonalát és annak növekedését.

E szekció négy előadása közül kettő az Egyesült Államok és India példáján mutatja be, hogy a nemzeti számlák rendszerének

milyen módosításával lehetne megközelíteni az emberi erőforrások és a tőke számszerűsítését. Mindkét tanulmány (*Kendrick*, valamint *Devindra Sharma* és *Rati Ram*) kibővíti a nemzeti jövedelem és a bruttó nemzeti termék fogalmát. E bővítés leglényesebb eleme az, hogy az emberi erőforrások fenntartását, fejlesztését célzó ráfordítások és beruházások összegének bizonyos hozadékot tulajdonít („imputed value”). *Kendrick* ugyanis abból a feltételezésből indul ki, hogy valamennyi befektetésnek, így a nevelési, oktatási, továbbképzési stb. célokra fordított összegeknek is kb. ugyanazt a profitot kell meghozniuk, mint az anyagi termelés ágai befektetéseié. Ezt az elvet azután a szerző konzisztensen érvényesíti valamennyi egyéb tőkeberuházás-jellegű ráfordítással kapcsolatban. Például a tartós fogyasztási cikkekre fordított összegek után is „imputál” bizonyos hozadékot. Továbbá: a közületi befektetések és költségek, sőt a föld után is felszámítja ezt az „átlagprofitot”. Ezzel az imputálással az Egyesült Államok 1969. évi bruttó nemzeti termékét kb. egyharmaddal megnöveli. Ezt követően kiszámítja azokat a kiadásokat, amelyek közvetlenül vagy közvetve az emberi erőforrások fejlesztését célozzák, majd ezt az összeget hozzáadja a beruházások eredeti összegéhez. Az így teljesített felhalmozási összeget viszonyítja a bruttó nemzeti termék fenti módszerekkel növelt összegéhez, és végső következtetésként megállapítja, hogy e számítások szerint a felhalmozás aránya az 1969. évi eredeti 24,9 százalékkal szemben az emberi beruházásokat is beleszámítva valójában 50,9 százalék. A csaknem hasonló elvek alapján, de természetesen jóval nagyobb mértékben leegyszerűsített módszerrel számítva, Indiára vonatkozólag ezek az adatok a következők: India 1964/65-ben felhalmozási rátája eredetileg kb. 16 százalék volt, ehhez hozzászámítva az emberi beruházásokat is, megközelítette a 23 százalékot.

Kendrick tanulmányában jelentős részt szentel a különböző típusú („non human” és „human”) befektetések jövedelmezőségi („rates of return”) számításainak. Mint jeleztük, abból indul ki, hogy a bruttó nemzeti terméket két részre osztja. Éspedig úgy, hogy mind a „termelő” ágazatok, mind pedig az emberi erőforrások fejlesztése érdekében befektetett tőkék után kb. azonos bruttó hozadékot (összjövedelmet) feltételez. Ebből azután levonja a „fenntartási” költségeket (termelő tőke esetén a karbantartási költségeket és az amortizációt, a human capital esetén pedig a létfenntartási költségeket). Az így számított nettó hozadékokat viszonyítja a befektetések összegéhez. Számításai szerint az emberi erőforrások fejlesztése érdekében eszközölt befektetések jövedelmezősé-

ge (9,8%) az Egyesült Államokban már 1929-ben is meghaladta a reáltőke jövedelmezőségét (7,6%). 1969-ben azonban a különbség már csaknem a kétszeresére (11,2%, illetve 6,7%) nőtt.

E rövid ismertetés természetesen nem részletezheti azt a hatalmas adattömeget, amellyel Kendrick eljut a végeredményekhez. Itt a továbbiakban csupán az emberi beruházások néhány vitatott kérdésének példaszzerű ismertetésére szorítkozhatunk.

– *Az emberi beruházások fogalmi köre.* Maga Kendrick is felvet néhány olyan problémát, amelyek megoldására több lehetőség is van, és megindokolja, hogy ő miért és melyiket választja. Kendrick a nevelés és oktatás teljes költségét emberi beruházásnak tekinti, míg mások ebből csak azt a részt tekintik emberi beruházásnak, amely a szakképzést, egyetemi képzést célozza. A munkaerő-mobilitás költsége címén emberi beruházásként számolja el a szerző a munkanélküli segélyeket is. Felbecsüli továbbá azokat a költségeket is, amelyeket a könyvtárak és múzeumok fenntartására és fejlesztésére, a rádió, és tv oktatási programjára, a vallási iskolákra, a szakfolyóiratok és újságok oktatási, szakképzési rovatára stb. fordítanak. Ezek a példák azt bizonyítják, hogy Kendrick a lehető legszélesebb körű teljességre törekedett az emberi beruházások számbavételénél. Ehhez képest az indiai tanulmány egyszerűbb megközelítést használ: lényegében csupán az oktatás és az egészségügy költségvetési kiadását tekinti emberi beruházásnak és annak az időnek az értékét, amit a tanulók munkavégzés helyett tanulásra fordítanak.

– *Az emberi beruházások értékelési problémája.* Mint általában a reáltőke és növekményének számbavételénél, itt is felmerül az a probléma, hogy az emberi beruházásokat, illetve tőkét milyen áron értékeljük. Itt is három eset lehetséges: 1. a tényleges felmerülési költségek alapján, 2. a mindenkori „piaci” vagy újratermelési érték alapján, 3. az általa hozott haszon tőkésítése alapján. Mivel azonban e megoldások közül az emberi beruházásokat illetően lényegében csak az első megközelítés a lehetséges, a tanulmányokban közölt számítások az emberi erőforrásokat elsősorban a ráfordítási költségek alapján közelítik meg. Az indiai példa egyszerűbb módszerrel közelíti meg az emberi beruházások legnagyobb tételét kitevő tanulmányidő-értéket. Éspedig úgy, hogy a különböző szintű oktatási formákra beiratkozott tanulók, illetve hallgatók számát megszorozza a különböző szinteken elérhető évi átlagkeresettel.

– *Az emberi beruházások hatékonysága.* Ezzel a problémakörrel inkább a másik két előadás foglalkozott (M. J. Bowman és Nyilas András), de utalt a téma bonyolultságára Kendrick is. (Tanulmányában részletes adatokat is közöl a reáltőke és az emberi befektetések hozadékára vonatkozóan.) Arról van szó ugyanis, hogy egyáltalán lehetséges-e megszerüsiteni a legkülönbözőbb célú és irányú emberi erőforrásokat fejlesztő és fenntartó beruházások és ráfordítások „jövedelmezőségét”. Azon túlmenően ugyanis, hogy az általános kultúrshírvonal és szakképzettség-növekedés valójában nagyon szoros kapcsolatban van a gazdasági fejlettség szintjével és növekedésével, számos olyan hatást is figyelembe kell venni, amelyek még az előbb említetteknél is nehezebben számszerűsíthetők. Ilyen például az emberi beruházások folytán a fogyasztási szokások megváltozása, ami esetenként új és új szükségleteket támaszt, és így végső fokon a gazdasági növekedés húzóereje. Az emberi beruházások megváltoztathatják a foglalkoztatottsági arányokat és a foglalkoztatottság szakmai struktúráját (a nők növekvő szerepe a foglalkoztatottságban). Vagy például az

egészségügy fejlesztése növelheti a termékenységet, az általános kultúrshírvonal fokozódása viszont mérsékelheti a családok átlagos nagyságát.

A tanulmányok viszont arra is utaltak, hogy a gazdasági növekedés és a képzettségi szint fokozódása nem minden országban van szoros összefüggésben egymással. Egyes, főleg nyugati országokban a gazdasági növekedés üteme meghaladja a képzettségi szint emelkedését, más országokban viszont, mint nálunk is, az általános képzettségi szint fokozódása jóval gyorsabb ütemű, mint a gazdasági fejlődés. Ez azonban csak látszólagos ellentmondás, ami részben azzal magyarázható, hogy a képzettség növekedése és annak „hasznosítása” között olykor meglehetősen hosszú időbeni eltolódás van. Lehetséges, hogy azokban az országokban, amelyekben a képzettség ütemének növekedése most alatta marad a gazdasági növekedésnek, esetleg évtizedekkel korábban fordított volt a helyzet. És viszont: az általános képzettségi szint mai, gyors ütemű fokozódásának „haszna” esetleg csak sok év után mutatkozik majd meg a gazdasági növekedés ütemében. Más szavakkal ez Magyarország példáján annyit jelent – mint ahogy erre a vonatkozó tanulmány is utal –, hogy a nálunk kialakult viszonylag magas képzettségi szint a termelékenység-növekedés jövőbeni tartaléka lehet.

Már a fentiekben is az e témához benyújtott előadásokat úgy ismertettük, hogy azokba beleszórtuk a viták során felmerült érveket és ellenérveket is. A vitában felmerült fő kérdés azonban az volt, hogy kell-e, érdemes-e a nemzeti-népgazdasági számlarendszert és méréseket kibővíteni annak érdekében, hogy azokból az emberi beruházások és tőkeálmány közvetlenül számszerűsíthető legyen. Ezzel kapcsolatban eléggé egységesen az a vélemény alakult ki, hogy nem volna helyes és célszerű a nemzeti számlák rendszerét e témakörrel bővíteni. Az első ellenérv az volt, hogy e számlák rendszere elég bonyolult, és ha azt a javaslat szerint kibővítenék, még inkább áttekinthetetlen lenne. Nem is beszélve arról, hogy a megfelelő adatok összeállítása olykor szinte elháríthatatlan akadályokba ütközik. Ezt a véleményt különösen a fejlődő országok képviselték, joggal hivatkozva arra, hogy a konferencia harmadik témája éppen azt tűzte napirendre, hogy a nemzeti számlák rendszerét a fejlődő országok vonatkozásában a lehetőségekhez képest egyszerűsíteni kellene. Elég élesen vitába szálltak azokkal a javaslatokkal, amelyek szerint a nemzeti jövedelmet és a bruttó nemzeti termék fogalmát különböző „imputált” értékekkel bővíteni kellene. Ilyen alapon például az otthon dolgozó háziasszony munkáját is nemzeti jövedelemnek lehetne tekinteni, amit

⁴ Nyilas András tanulmánya a *Statistikai Szemle* 1973. évi 10. számában jelent meg.

ugyancsak be kellene építeni a nemzeti számlák rendszerébe. Bár ez végletes példa, mégis arra utal, hogy ha teret engedünk a tulajdonított hozamok beszámításának, akkor ez megingathatja a vonatkozó számítások egész rendszerét.

A felszólalások, még az olykor heves elutasító érvelések is elismerték a téma fontosságát, de a vélemények többsége a számításokat és elemzéseket a „magán kutatások” körébe ajánlotta. Amellett, hogy elismerték Kendrick tanulmányának alaposságát, néhány felszólaló utalt arra, hogy az eredmények egyszerűbb módszerekkel és számításokkal is megközelíthetők, és a rövidített eljárások valószínűleg elegendő támpontot adhatnak a megfelelő gazdaságpolitikai döntések kialakításához. Erre utalt a Konferenciára benyújtott magyar tanulmány is, amely egyszerűsített módszerek alapján kísérelte meg bemutatni az álló tőke és az emberi beruházások hatékonyságát.

A NEMZETI SZÁMLARENDSZEREK MEGBÍZHATÓSÁGÁNAK MEGHATÁROZÁSA ÉS MÉRÉSE

A 2. szekcióra e témakörben tíz tanulmányt nyújtottak be megvitatásra. A megadott problémakört e szerzők úgy értelmezték, hogy a nemzeti számlarendszerek és mérlegek előzetes és végleges adatai mennyiben és miért térnek el egymástól egyes országokban. A tanulmányok többsége és különösen a vita azonban valójában jóval nagyobb témakört ölelt fel. Csaknem valamennyi tanulmány és csaknem valamennyi felszólaló foglalkozott ugyanis azzal, hogyan kell értelmeznünk a gazdaságstatisztikai adatok és különösen a gazdaság fejlődését összefoglalóan jellemző különböző mutatószámok realitását.

A tanulmányokból és a hozzászólásokból egyértelműen az az álláspont következett, hogy egyfelől nem is volna helyes abszolút pontosságra törekedni, másfelől az is vitatható, hogy tulajdonképpen mi is tekinthető „abszolút” pontosságnak. Közismert, hogy a statisztikai adatokkal szemben az a hármas követelmény támasztható, mely szerint a statisztika legyen pontos, gyors és teljes. E hármas követelmény a gyakorlatban sokszor ellentétbe kerül egymással. Ha ugyanis megbízhatóságra és pontosságra törekszünk, akkor a statisztikai adatszolgáltatás lelassul. Ugyanez történik akkor is, ha a teljesség követelményét tekintjük elsődlegesnek. Ha viszont a fő hangsúly a gyorsaságon van, akkor ennek érdekében bizonyos mértékig fel kell áldoznunk a pontosság és teljesség igényét.

Az állam növekvő szerepe a gazdaságirányításban – tekintet nélkül a társadalmi rendszer jellegére – ma és a jövőben is a

hangsúlyt növekvő mértékben a statisztikai adatszolgáltatás és tájékoztatás gyorsaságára helyezi. Ennek érdekében ma már sok országban és olykor nálunk is, különösen a rövid időszaki adatszolgáltatások tekintetében, lemondanak a teljességről, és a hiányzó részt országonként eltérő módon (például a múlt évi arányoknak megfelelően) becsülik a különböző aggregátumokba.

Minthogy pedig ennek következtében a gyors, előzetes adatoknak növekvő jelentőségük van, ezért annak vizsgálata is fokozott jelentőségű, hogy az előzetes és a végleges adatok mennyiben és miért térnek el egymástól. Ebben az összefüggésben tehát e szekció az adatok megbízhatóságán azt értette, hogy az előzetes adatok milyen mértékben állnak közelebb a végleges adatokhoz. Más szavakkal: a pontosság és a megbízhatóság mércéje a végleges adatösszeállítás.

Mindamellett a vonatkozó tanulmányok és a vita aláhúzta, hogy ez a mérce csupán a megbízhatóság egyik mérőeszköze. Valójában az adatok pontosságát az a konzisztencia biztosítja, amely a nemzeti számlák rendszeréből adódik. Nevezetesen az, hogy a gazdasági növekedés különböző jelzőszámait különféle módszerekkel, mérlegszerű elszámolásokkal közelítik meg. Ebben az összefüggésben az adatok megbízhatóságának az a záloga, hogy például a bruttó nemzeti terméket három egymástól teljesen független módszerrel állítják össze, és pedig országonként eltérő módon. Először a termelési oldalról, másodsor a jövedelmek oldaláról és harmadszor a felhasználás oldaláról közelítik meg a bruttó nemzeti termelés összegét. E három megközelítés eredménye az esetek többségében nem esik egybe, és a különbségeket az eltérés előjelétől függően az országok egy része a mérlegek valamelyik oldalán mint hibát számolja el. Nálunk a nemzeti jövedelem mérése szintén több oldalú megközelítés eredménye. A több oldalú megközelítés eredményei nálunk sem esnek pontosan egybe egymással. A fel nem tárt különbségeket (amelyek nagyságrendje 0,2–0,3 százalék) azonban mi, mint több más ország a nagyobb aggregátumokban kiegyenlítjük.

Már a tanulmányok is, de különösen a vita nagy nyomattal utalt arra, hogy az adatok megbízhatósága, összehasonlíthatósága érdekében nem szabad évről évre „finomítani” a fogalmi meghatározásokat, az adatszolgáltatás rendjét, terjedelmét és körét. Valószínű ugyan, hogy az ilyen módszerbeli finomítások egy-egy időszak adatát önmagában megbízhatóbbá teszik, de mivel e finomítás az összehasonlíthatóságot zavarja, ezért az ilyen módosítások végső fokon az adatok összehasonlíthatóságát csökkentik, és

meglehetősen korlátozzák azok felhasználását.

Az előzetes és végleges adatok közötti különbség, valamint az esetenkénti módszerbeli finomításokból adódó eltérés átvezetése a statisztikai idősorokon nagy problémát jelent, és ezt országonként a legkülönbözőbb módon oldják meg. Van, ahol csak viszonylag több év után (esetleg 4–5 év, vagy olykor ennél hosszabb idő után) változtatják meg az adatsorokat. Ez a módszer azt jelenti, hogy ennyi ideig a korábbiakban közölt adatokon nem változtatnak. Az eltéréseket összegyűjtik, és azzal módosítják a korábbi közléseket, majd további hosszú éveken keresztül az adatokat megint nem változtatják. Van azonban olyan gyakorlat, amikor rövidebb időszakonként, esetenként évenként, revízió alá vetik az adatokat és ez esetben minden évben módosítják az előző évek közléseit. Ebből következik azután az, hogy a korábbi évek statisztikai kiadványait gyakorlatilag nem szabad felhasználni, mert a „legjobb” adatokat mindig a tárgyidőszakra vonatkozó kiadvány tartalmazza visszamenőleg is.

Meglehetősen élénk volt a vita a fenti kérdéscsoporttal kapcsolatban. Egyaránt támadták és védték mindkét álláspontot. Támadták az adatmódosítások különböző módszereit azért, mert ilyen körülmények között a felhasználók joggal kétségbe vonhatják a statisztikai adatok pontosságát. Ugyanakkor meg is védték a módosítások különböző formáit arra hivatkozással, hogy a revízió után közölt módosított adatok mindenképpen jobbak, megbízhatóbbak a korábbiakban közölteknél. Abban azonban nem alakult ki egységes álláspont, hogy a különböző adathelyesítő gyakorlatok közül melyik volna a leghelyesebb.

Külön figyelmet érdemel az a törekvés, amely a hangsúlyt a negyedéves adatszolgáltatásokra helyezte. Ez a legtöbb nyugati fejlett tőkés országra vonatkoztatható. A negyedéves közlésekkel szemben elsősorban azt a követelményt érvényesítik, hogy az adatok minél előbb rendelkezésre álljanak.

Az adatok megbízhatóságával kapcsolatban a vita során még két alapvető probléma merült fel. Az egyik az volt, hogy a nemzeti számlák rendszere mennyire tartalmazhat feltételezett, tulajdonított értékeket (imputed value). Meglehetősen egyértelmű volt az az álláspont, amely szerint az ilyen becsléseket minimálisra kell korlátozni. Ez ugyan ellentmond a teljesség követelményének, de abban az esetben, ha a népgazdasági mérlegek csupán minimális becslést tartalmaznak, akkor azok megbízhatósága nagyobb mértékű. Ezzel kapcsolatban más álláspont alakult ki a fejlődő országok gazdaságstatisztikájáról a következő szekcióban. (A vita ismertetését lásd ott.)

A legélesebben azok a felszólalók fogalmaztak, akik az adatok megbízhatóságát a volumenszámítás oldaláról közelítették meg. A dolgozatok egy része ugyanis csak a nemzeti számlák folyó áras adatainak megbízhatóságát elemezte. Ugyanakkor közismert, hogy a reálfolyamatok alakulásának elemzése érdekében a közgazdászoknak és kutatóknak elsősorban olyan változatlan áras adatokra van szükségük, amelyek a különböző aggregátumok volumenének alakulását tükrözik. Ennek érdekében viszont megfelelő árindexek kellenek. Ez alkalommal is felvetődött tehát az „örök zöld” téma, nevezetesen az, hogy melyik indexfajta mutatja legjobban a reálfolyamatok tényleges alakulását. Ez a problémakör újra és újra felmerül az IARIW konferenciáin anélkül, hogy a kérdés kapcsán megnyugtató, egységes álláspont alakulna ki.

Az olykor elég élesen fogalmazott hozzászólásokból, önkritikus tanulmányokból végül is az a következtetés vonható le, hogy a kétségtelenül meglévő problémák és hiányosságok ellenére ma a nemzeti számlák és mérlegek rendszerének pontossága lényegében megfelel a vele szemben támasztott követelményeknek. Ezt összegezte Árvay János magyar tapasztalatokat elemző tanulmánya is.⁵

A FEJLŐDŐ ORSZÁGOK NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLARENDSZERE

A 3. szekció témájával kapcsolatban 8 tanulmányt nyújtottak be megvitatásra. A tanulmányok többsége a központilag kialakított tematikának megfelelően azzal foglalkozott, hogy az Egyesült Nemzetek által kidolgozott nemzeti számlák rendszerét (az SNA-t) vagy a KGST által ajánlott népgazdasági mérlegrendszert (MPS) hogyan, mi módon lehet úgy leegyszerűsíteni, hogy az megfelelően alkalmazható legyen a fejlődő országok körülményei között is. Az indiai tanulmány (M. Mukkerjee, U. R. Choudhury és O. S. Prasade Rao) részletesen kidolgozott rendszert javasolt (Economic Accounts for Developing Countries – EADC). Az egyszerűsítésre irányuló szándék jellemezte valamennyi tanulmányt és felszólalást. A lehetséges egyszerűsítéseket két oldalról közelítették meg: egyfelől úgy, hogy a fejlődő országokban meglévő feltételek alapján mi az a maximum, amit a nemzeti számlák összeállításával kapcsolatban megkövetelhetünk. A javaslatok másik része abból indult ki, hogy a fejlődő országok számára mi az a minimális adatigény, amellyel nemzetgazdaságunk fejlődését elemezhetik, és amely segédeszközüül szolgálhat a gazdasági fejlesztési tervek kialakításához, a gazdaság irányításához.

⁵ Árvay János tanulmánya a *Statisztikai Szemle* 1973. évi 10. számában jelent meg.

Az első pillantásra ez a témakör számunkra érdektelennek látszik. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy a harmadik világgal széles körű és dinamikus fokozódó külkereskedelmet folytatunk, akkor már érthető, hogy ez a téma a kérdéssel foglalkozó szakemberek számára elég nagy jelentőséggel bír. Ezt a megállapítást többek között az a tény támasztja alá, hogy a fejlődő országok nemzeti számlarendszerének kialakításával, fejlesztésével éppen azok az országok foglalkoznak a legintenzívebben, amelyek ezekkel az országokkal széles körű gazdasági kapcsolatban vannak. Az is természetes, hogy a fejlődő országokat e tekintetben is „patronáló” ország valamikor – nem is olyan régen – a fejlődő ország anyaországa volt. Az sem véletlen, hogy e témakörrel különösen behatóan éppen az Egyesült Államok foglalkozik, nem is beszélve a Világbankról, amelynek egyik szakértője részt vett a Konferencián.

A hitelező vagy az a vállalat, amely a másik vállalattal üzleti kapcsolatba lép, igyekszik megfelelő információkat szerezni az adós, a leendő üzlettárs gazdasági körülményeiről, hitelképességéről. Ez esetben ennek az a módja, hogy elemzik a fejlődő országok gazdasági helyzetét, éspedig a nemzeti számlarendszerek segítségével. Magyarország is számos fejlődő országgal kiterjedt üzleti kapcsolatban van, számos fejlődő országnak nyújtottunk és nyújtunk elég tekintélyes összegű hiteleket. Következésképpen a mi számunkra is fontos a velünk szemben adós és velünk külkereskedelmi kapcsolatban levő fejlődő országok gazdasági helyzete, hitelképessége. Ezt elsősorban gazdasági helyzetük elemzése útján ismerhetjük meg, amely elemzésnek legfőbb eszköze nemzeti számlarendszerük.

Visszatérve a felmerült egyszerűsítési javaslatokra, azokat abban foglalhatjuk össze, hogy a törekvések inkább arra irányultak, amelyek a hangsúlyt a mérlegek felhasználási oldalára helyezték.

A nemzetgazdasági tevékenységet minden országban lényegében két nagy csoportra oszthatjuk: szervezett és nem szervezett gazdasági tevékenységre. Nyugati terminológiával élve: „modern” és „tradicionális” tevékenységekre. A fejlett országokban a szervezett gazdasági tevékenység felöleli a nemzetgazdaság döntő többségét. A fejlődő országokban viszont ez a tradicionális önellátás teszi ki a nemzetgazdaság nagyobb részét, a legtöbb esetben döntő többségét. Ezt a tényt figyelembe véve különböző javaslatok merültek fel. Volt, aki az egyszerűsítés címen a nemzeti számlák rendszerét a fejlődő országok vonatkozásában csupán a szervezett, tehát statisztikailag viszonylag pontosan „megfogható” szférára javasolta leszű-

kíteni. A szerzők és a felszólalók többsége azonban joggal hivatkozott arra, hogy e leegyszerűsítéssel végső fokon az egész nemzetgazdaságnak csak egy elenyésző hányadát sikerülne számba venni. Ha egy-egy fejlődő ország gazdasági helyzetét csupán annak szervezett tevékenysége alapján ítélnék meg, akkor nagyon valószínű, hogy pontatlan, esetleg hamis következtetésre jutnánk. Ezért inkább azokat a javaslatokat fogadták el tárgyalási alapnak, amelyek a fejlődő országok számlarendszerét a felhasználási oldalról kiindulva kísérelték meg kialakítani, de külön beleszámítva ebbe a nem szervezett tevékenység becsült adatait is. (Az indiai javaslat valamennyi témakörben külön javasolja kimutatni e két szektor adatait.)

A dolog természetéből következik, hogy valamennyi javaslat a nemzeti számlák rendszerének kialakításával, a központilag, államilag szervezett tevékenység (public sector) lehető legpontosabb számbavételéből indul ki. Mint ismeretes, a fejlődő országokban a központi irányításnak jelentős és növekvő szerepe van nemcsak a költségvetésen keresztül a klasszikusan államilag szervezett tevékenységek irányításában (egészségügy, oktatás, társadalmi juttatások stb.), hanem a gazdasági életben is (termelés, beruházás, külkereskedelem és főleg pénzügyek). Ilyen formán tehát a fejlődő országok számlarendszerét célszerű a public sector legteljesebb és legpontosabb számbavételére alapozni.

Mint már említettük, e témakör „szóvivői” a volt anyaországok (elsősorban Franciaország) és az Egyesült Államok voltak. Szorgalmazta a kérdést természetesen az ENSZ Statisztikai Szervezete is. Érthető okokból a világ statisztikai szervezetének összesítenie kell valamennyi ország adatát, és ezért számára szükséges, hogy ezek az adatok egységes rendszerben álljanak rendelkezésre.

A vitában számos fejlődő ország képviselője is felszólalt. E felszólalások alaphangja meglehetősen szkeptikus volt. Egyesek fejlettségük alacsony szintje miatt olyan nehézségekre hivatkoztak, amelyek véleményük szerint egyszerűen lehetetlenné teszik e számlarendszerek összeállítását országukban. Csak oly módon tartották lehetségesnek a folyamatos számbavételt is, ha ahhoz a fejlődő országoktól vagy az Egyesült Nemzetektől segítséget kapnak. Ez a segítség nem merülhet ki abban, hogy megszervezik a nemzetgazdasági számlarendszert az egyes fejlődő országokban, hanem ahhoz is állandó támogatást kértek, hogy azok folyamatossága biztosítható legyen. Ezt az egyik fejlődő ország képviselője saját példájával bizonyította, nevezetesen azzal, hogy a jelentős támogatással megszervezett statisztikai apparátus további megfelelő támogatás hiányában néhány év után gyakorlatilag megszűnt.

Ezt a témát is azzal a végkövetkeztetéssel foglalhatjuk össze, hogy a hiányosságok és nehézségek ellenére a fejlődő országok gazdasági tevékenységének számbavétele és elemzése a nemzeti számlák rendszerének segítségével fokozatosan fejlődik. A további fejlődés viszont valójában mindkét fél álláspontjától függ, nevezetesen attól, hogy a fejlődő országok mennyire akarják és tudják hitelképességüket ilyen módon is bizonyítani és természetesen attól, hogy a patronáló országok és nemzetközi szervek milyen mértékű támogatást nyújtanak számukra.

A KÖLTSÉGVETÉSI JÓLÉTI KIADÁSOK FELOSZTÁSA

A központilag megadott irányelv a 4. szekció témájával kapcsolatban az volt, hogy egyfelől e témakörben néhány ország vonatkozó tapasztalatait ismertessék, másfelől pedig az, hogy olyan módszereket dolgozzanak ki, amelyek alkalmasak lehetnek az e célra rendelkezésre álló pénzforrások eddigénél ésszerűbb felosztására és hatékonyabb felhasználására. A megvitatásra benyújtott 7 tanulmány csaknem mindegyike néhány olyan kérdést vetett fel, amelyek joggal váltottak ki olykor eléggé éles vitákat.

A tanulmányok többsége lényegében azon a „klasszikus” állásponton volt, hogy az állam legkülönbözőbb célú jóléti kiadásai (egészségügyi, oktatási, társadalombiztosítási, szociális stb. kiadásai) végső fokon azt eredményezik, hogy ennek következményeként kiegyenlítettebbé válnak a lakosság jövedelmi viszonyai. Más szavakkal: ezen állami kiadások az elsődleges jövedelemelosztásban meglevő jelentős különbségeket kívánják mérsékelni.

Ezt bizonyították a benyújtott jugoszláv, brazil, kanadai stb. tanulmányok is és erre utalt az a közös olasz-francia tanulmány is, amely összehasonlította e két ország fogyasztását és a fogyasztás finanszírozási forrásait. A jugoszláv tanulmány alcímében is hivatkozik vizsgálatának céljára, nevezetesen arra, hogy az össz-szövetségi költségvetésnek milyen kiegyenlítő szerepe van a különböző gazdasági fejlettségi szinten levő jugoszláv területi egységek között. A brazil tanulmány vizsgálati körébe a költségvetés jóléti kiadásain kívül bevonja a gazdasági-beruházási jellegű tételeket is. Ezzel azt bizonyítja, hogy ez utóbbi állami kiadásoknak is jelentős szerepük van a lakossági jövedelmek kiegyenlítésében. Részben közvetlenül azáltal, hogy például az elmaradott országrészek lakossága számára biztosít foglalkoztatottságot és jövedelmet, részben pedig közvetve úgy, hogy a beruházások és fejlesztések hatására az elmaradott területek fejlődése megindul.

Több tanulmány utalt arra, hogy e jövedelmek kiegyenlítő hatás nemcsak azért érvénye-

sül, mert e jóléti kiadásokat a jövedelmi ranglétra alsó fokain elhelyezkedő lakossági rétegek kapják, hanem azért is, mert a költségvetés e pénzforrásokat a nagyobb vagyonnal és jövedelemmel rendelkező rétegek megadóztatása útján központosítja.

E témakörben a legmeglepőbb és a legnagyobb vitát kiváltó tanulmány az az amerikai dolgozat volt, amely az Egyesült Államok példájával a fentieknek épp az ellenkezőjét bizonyítja. *L. Sawers* és *H. M. Wachtel*, az American University (Washington) két professzora tanulmányának mottójául *Marx* egyik idézetét használta fel: „A bérmunkarendszer alapján egyenlő vagy akár igazságos díjazást követelni ugyanannyi, mint a rabszolgaság rendszere alapján szabadságot követelni.”⁶

A szerzők közel száz oldalon óriási terjedelmű számanyaggal az „ortodox közgazdászokkal” szemben azt a „forradalmi” álláspontot vallják, hogy az állam tevékenysége, pontosabban az állami költségvetés végeredményben nem a jövedelmek kiegyenlítését eredményezi, hanem sokkal inkább olyan eszköz, amely a fennálló társadalmi rendszert konzerválja, és mindenképpen az uralkodó osztálynak kedvez.

A szerzők álláspontjukat kétféle módszer segítségével igazolják. Egyrészt közvetlenül: a költségvetésből kiolvasható adatok alapján, azok megfelelő részletezésével és átcsoportosításával. Másrészt közvetve: logikai okfejtésekkel és példákkal.

Mint a legtöbb tőkés állam költségvetésének bevétele, az Egyesült Államok jövedelme is döntő részben a személyi jövedelmek és a magántulajdon adóiból származik. Az „ortodox” álláspont szerint ez a magas jövedelműek és a nagy vagyonok megadóztatását jelenti, tehát kiegyenlítő szerepet tölt be a jövedelemelosztásban. A szerzők szerint ennek az ellenkezője az igaz, és pedig az, hogy a tőkés adórendszer sokkal inkább sújtja a közepes és az alacsony jövedelemmel rendelkező széles rétegeket.

A költségvetés jóléti és egyéb kiadásai az „ortodox” vélemények szerint ugyancsak a jövedelmek kiegyenlítés eszközei. A szerzők ezt is cáfolják, és részletező adatok tömegével bizonyítják, hogy a hangoztatott célokkal ellentétben ezen költségvetési kiadások csak kismértékben segítik az alacsonyabb jövedelmű tömegek életszínvonalának emelését és sokkal inkább a nagyjövedelműek pénzforrásait növelik.

Még inkább figyelemre méltó azonban a szerzők logikai okfejtése, és számos példával bizonyítják, hogy a költségvetés kiadásai végső fokon fokozzák a jövedelmek különb-

⁶ *Marx, K.*: Bér ár és haszon. IV. kiad. Szikra. Budapest. 1949.

ségeket. Igaz ugyan, hogy az állami befektetések, hitelek, amelyek a lakáshelyzet, valamint az úthálózat fejlesztését célozzák, vagy a hadimegrendelések, amelyek jelentős munkástömegek számára biztosítanak kereseti lehetőséget, bizonyos társadalmi jólétet eredményeznek. Ugyanakkor azonban ezeket a hiteleket és megrendeléseket a nagy, tőkeerős cégek és monopóliumok kapják, akik e megbízások alapján óriási profithoz jutnak. Ezt a profitot pedig a magas jövedelműek élvezik. Míg tehát a költségvetés kiadásai egyfelől igen széles társadalmi rétegeknek jelentenek minimális többletjövedelmet, másfelől azonban a társadalom szűk rétegének jelentenek hatalmas profitot. Mindez végső fokon konzerválja és fokozza a meglévő társadalmi igazságtalanságot, a szociális, jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenséget.

Még a mi számunkra is meglepően éles volt az a fogalmazás, ahogyan a szerzők elítélték az Egyesült Államok állami tevékenységét és költségvetésének szerepét. A vitában nem is annyira a tanulmány egyes szám szerű megállapításait és logikai következtetéseit cáfolták, hanem inkább – olykor elég szenvedélyesen – vitatták a szerzők eszmei mondanivalóját. Az ellenvélemények többsége arra hivatkozott, hogy az állam tevékenysége (és a költségvetés szerepe) mindenütt a világon – tekintet nélkül a társadalmi formációra – természetesen arra irányul, hogy megerősítse a meglévő társadalmi rendszert, és elsősorban olyan rétegek számára nyújtson kedvezményeket, amelyek ezt a rendszert segítik, támogatják. Még ha valójában úgy is volna, hogy a költségvetés tevékenységének végeredménye a jövedelem-egyenlőtlenségek fokozása, akkor sem volna helyes szűkíteni vagy lemondani a jóléti kiadásokról. A szerzők végletes álláspontját az a tény cáfolja, hogy ha az Egyesült Államok vagy a legtöbb fejlett nyugati ország jövedelemelosztását történelmileg vizsgáljuk, akkor abból az derül ki, hogy az utóbbi egy-két évtizedben ezen országokban a jövedelem-egyenlőtlenségek némileg mérséklődtek. Ahhoz, hogy ebben a kérdésben állást foglaljunk, szélesebb körű kutatómunkára volna szükség. Ehelyütt csak arra szorítkozunk, hogy a fentiek ismertetésével felhívjuk a figyelmet a téma fontosságára.

E szekcióra nyújtotta be tanulmányát D. Allahverdjan szovjet professzor is, aki az állami kiadások hatékonyságának tervezéséről számolt be. Két érdekes gondolatot vetett fel: az egyik az állami költségvetés egyensúlyának megítélése. A szerző szerint elengedhetetlen követelmény az, hogy a szocialista állam költségvetése egyensúlyban legyen. Ha a szocialista állam költségvetésének kiadásai meghaladják a bevételeket, akkor egy-egy kiadá-

si tételt el kell halasztani, mert a költségvetési deficit végső fokon inflációt eredményezhet, ami végülis alapja lehet az áremelkedésnek.

Allahverdjan professzor tanulmányának további részében a szocialista vállalatok pénzügyi helyzetét elemzi. Álláspontja szerint növelni kellene a vállalatok önfinanszírozási lehetőségét részben olyan „egyszerűsítés” útján is, amely a vállalatok költségvetési befizetéseit és költségvetési támogatását egyenlegetti. Jelenleg nálunk is, csakúgy mint a többi szocialista országban, a vállalatok és a költségvetés pénzügyi kapcsolatát az jellemzi, hogy a vállalatoktól jelentős összegek folynak be a költségvetésbe, de annak nagy részét szinte a befizetés pillanatában a költségvetés visszaadja a vállalatoknak. Ez a módszer áttekinthetetlen és a tisztánlátás érdekében a költségvetés és a vállalatok pénzügyi kapcsolatait „nettósítani” volna helyes.

A VAGYONELOSZLÁS MÉRÉSÉNEK PROBLÉMÁI

Az 5. szekcióra 5 szerző nyújtott be tanulmányt, amelyek a vagyoneeloszlás egyes problémáit és annak számbavételi módszereit saját országuk példáján mutatták be (Kanada, Dánia, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Írország). Valamennyi tanulmány az adatokat két fő forrásból merítette. Egyfelől az ingatlanvagyon-adó nyilvántartásából, másfelől pedig a befektetések utáni jövedelem alapján. Korábban a vagyoneeloszlás mérésére olyan megközelítő módszereket is használtak, amelyek a folyó jövedelmeket vették alapul, és a jövedelmek tőkésítése alapján kíséreltek meg a vagyon nagyságára következtetni. Ezt a módszert ma már valamennyi szerző elveti, mert a kutatások szerint egyre nagyobb az eltérés a vagyon- és a jövedelemeloszlás között.

Az Egyesült Államokról és Kanadáról szóló tanulmány meglehetősen sajátosan értelmezi a vagyoneeloszlás problémáját: vagyonnak csupán bizonyos értékhatár feletti összegeket tekintenek. J. D. Smith amerikai közgazdász a személyi vagyon koncentrációjáról írt tanulmányában a vagyon határát 60 000 dollárban szabta meg, és a vagyoneeloszlást csupán azokra vonatkozóan tanulmányozza, akiknek vagyona ezt a szintet meghaladja. A szerző ezt a réteget „szuper gazdagoknak” nevezi el, és kimutatja, hogy az Egyesült Államokban a lakosságnak 3,5 százaléka tartozik ehhez a réteghez, de ennek a rétegnek a tulajdonában van a teljes nemzeti vagyonnak mintegy a fele. A szerző tanulmányának további részében a vagyoneeloszlást lényegében úgy értelmezi: hogyan oszlik az meg nem, kor, családi állapot szerint.

A kanadai tanulmány a lakosság decilis eloszlása alapján vizsgálja a vagyoneelosz-

lást és annak összefüggését a jövedelemeloszlással. A szerzők (F. W. Emmerson és J. R. Podoluk) kimutatják, hogy Kanada lakosságának leggazdagabb tizede rendelkezik az ország személyi vagyonának több mint a felével. Ugyanakkor a lakosság e leggazdagabb 10 százaléka az összjövedelemnek „csupán” 26 százalékát kapja. A tanulmány arra is utal, hogy a lakosság 40 százaléka lényegében nem rendelkezik vagyonnal. Ennek ellenére e vagyon nélküli 40 százalék mintegy 15 százalékban részesedik az összjövedelemből. Ez a példa is utal arra, hogy a tőkés országokban a vagyon meglehetősen szűk réteg kezében összpontosul.

Az ír tanulmányból kiderül, hogy az Ír Köztársaság lakosságának 62 százaléka nem rendelkezik vagyonnal. Ezzel szemben a lakosság alig 1 százalékának tulajdonában van az összvagyonnak több mint egyharmada. Ez a tanulmány megkísérelte összehasonlítani a három szomszédos ország (az Ír Köztársaság, Észak-Írország és Nagy-Britannia) vagyoneloszlását. Megállapítja, hogy a vagyonnal nem rendelkezők aránya mindhárom országban meghaladja a lakosság felét. Figyelemre méltó a tanulmánynak az a következtetése, hogy a gazdaságilag viszonylag gyengébben fejlett Ír Köztársaságban és Észak-Írországban a vagyoni egyenlőtlenség nagyobb, mint Nagy-Britanniában.

A benyújtott tanulmányok a várakozásnál kisebb vitát váltottak ki. Ennek valószínűleg elsősorban az volt az oka – mint ahogy ezt némely hozzászóló hangsúlyozta is –, hogy a tanulmányok nem elemezték mélyebben azt az összefüggést, amely vitathatatlanul fennáll a jövedelemeloszlás és a vagyoneloszlás között. Ezt már csak az a módszer is korlátozta, hogy az egyes tanulmányok leszűkítették kutatásaik körét, és csupán a nagyobb vagyonok eloszlásának részletesebb elemzésével foglalkoztak. E szekció munkáját a szocialista országok közgazdászai és statisztikusai, köztük mi magyarok is, várakozással figyeltük, remélve, hogy olyan számbavételi és elemzési módszerekre kapunk megfelelő javaslatokat, amelyek minket is közelebb vihetnek az életszínvonal rétegek és családok szerinti elemzéséhez. Mint ismeretes ugyanis, a gazdasági fejlettség növekvő szintjén egy-egy család életszínvonalát olykor nálunk sem az határozza meg, hogy mennyi az egy főre jutó jövedelem, és természetesen főleg nem az, hogy mennyi a családon belül az egy keresőre jutó jövedelem, hanem inkább az, hogy milyenek a családok vagyoni körülményei: van-e lakásuk, autójuk, nyaralójuk stb. Az ismertett tanulmányokból az derül ki, hogy a polgári közgazdászok többsége a fent említett vagyontárgyakat tulajdonképpen nem is tekinti vagyonnak. Eből következik tehát az, hogy a benyújtott ta-

nulmányok nem is kísérelték meg a különböző társadalmi rétegek életkörülményeinek elemzését, azok vagyoni helyzetének összefüggésében. Ennek hiányában úgy tűnik, hogy ez a módszertani és elemző munka még hátra van.

KIEGÉSZÍTŐ TANULMÁNYOK

A 6. szekcióra benyújtott tucatnyi legkülönbözőbb témájú tanulmány tételes és részletes ismertetésére e beszámoló terjedelme nem nyújt lehetőséget. Itt csak arra szorítkozhatunk, hogy néhány érdekesebb témát felsoroljunk.

A tanulmányok foglalkoztak például a fejlődő országokban a szegénységi szint meghatározásának és számbavételének problémájával. Több tanulmány tárgyát az *infláció* különböző aspektusai képezték. Az egyik azal, hogy az infláció körülményei között hogyan lehet felhasználni a hitelezési folyamatokat a gazdasági helyzet elemzésére oly módon, hogy e folyamatokat változatlan árkora számítják át. Egy másik tanulmány az infláció hatását abból a szempontból elemezte, hogy az milyen társadalmi rétegek számára kedvezőtlen. E tanulmány bebizonyítja, hogy a növekvő áremelkedés csaknem egyértelműen az alacsonyabb jövedelmű rétegeket sújtja. Másik tanulmány az áremelkedés hatására bekövetkezett *készletérték-növekedés* elszámolását elemzi, és azt vitatja, hogy ezt a különbséget nem helyes az adott évi nemzetijövedelem-többletként elszámolni. Dr. Drechsler László e szekcióhoz benyújtott tanulmánya azzal a témakörrel foglalkozott, hogy a nemzeti számlák rendszerében kísérletet kellene tenni azoknak a költségeknek az elszámolására, amelyek a *környezeti ártalmak* megelőzését, illetőleg felszámolását célozzák.

Mint korábban, ez alkalommal sem jutott elég idő arra, hogy a szekcióhoz benyújtott tanulmányokat részletesebben megvitassák. Az ez alkalommal újraválasztott szerkesztő bizottságnak lesz majd feladata, hogy – részben a vita alapján – eldöntse, mely tanulmányokat tart közzésre alkalmasnak.⁷

A Társaság új elnöksége a magyar származású George Jászit, az Egyesült Államok Kereskedelemügyi Minisztériumának szervezetében működő Gazdaságkutató Hivatal igazgatóját választotta a következő két éves időszakra elnökké. George Jászi a konferencia záróülésén többek között bejelentette, hogy a Társaság soron következő általános konferenciáját Finnországban fogja megtartani.

⁷ E tanulmányok a *Review of Income and Wealth* c. folyóiratban folyamatosan fognak megjelenni.

A SZOVJETUNIÓ LAKOSAINAK SZÁMA A SZOVJETUNIÓ MINISZTERTANÁCSA MELLETT MŰKÖDŐ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖZLEMÉNYE

1973. augusztus 9-én a Szovjetunió lakosainak száma elérte a 250 millió főt.

1913-tól 1973-ig az ország lakosságának növekedése, a háborúk súlyos következményei ellenére közel 90 millió fő volt.

A városi lakosság aránya ebben az időszakban 18 százalékról 59 százalékra növekedett.

A városi lakosság száma a népesség természetes szaporodása, a falvak várossá alakulása, valamint a lakosoknak a falvakból a városokba irányuló vándorlása következtében növekszik. A faluról városba való vándorlás az ipari termelés gyors fejlődésével és a mezőgazdasági munkatermelékenység színvonalának emelkedésével függ össze.

A Szovjetunió népességének száma

Időpont	Össze- sen	Váro- sok- ban	Fal- vak- ban	Férfi	Nő
1913. (év végén)	159,2	28,5	130,7	79,1	80,1
1939. (év végén)	194,1	63,1	131,0	93,0	101,1
1959. (január 15-i népszámlálás)	208,8	100,0	108,8	94,0	114,8
1970. (január 15-i népszámlálás)	241,7	136,0	105,7	111,4	130,3
1973. (év elején)	248,6	146,1	102,5	115,0	133,6

A férfiak és a nők aránya, mely a legutóbbi háború következtében eltolódott, kiegyenlítődik. 1959-ben az egyes korcsoportokban 46 éves korig a nők 7,4 millió fővel többen voltak, mint a férfiak, 1973-ban viszont ezekben a korcsoportokban a férfiak és a nők száma egyenlővé vált.

Az 1973 eleji népességből 207 millió fő, azaz az ország összes népességének 83 százaléka a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után született.

A társadalmi termelés és a munkatermelékenység növekedése alapján a Szovjetunióban állandóan emelkedik a lakosság élet-színvonala. Az egy lakosra jutó reáljövedelem csak az elmúlt két évtizedben közel háromszorosára emelkedett. Egyenletesen nö-

vekszik az oktatási és kulturális színvonal, szakadatlanul javul a szovjet emberek egészségügyi ellátása. Az állam támogatja az anyákat, gondoskodik az anya- és csecsemővédelemről. A forradalom előtti időkkel összehasonlítva a Szovjetunió lakosságának halálozási aránya háromtized, a gyermekhalandóság pedig egytized alá csökkent. A népesség születéskor várható átlagos élettartama 32 évről 70 évre növekedett.

A 250 milliós szovjet nép sikeresen valósítja meg azokat a hatalmas feladatokat, amelyeket a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXIV. kongresszusa tűzött ki célul, meggyőződéssel építi a kommunizmust, az emberiség ragyogó jövőjét. (Megjelent: *Vesztnik Sztatisztiki*. 1973. évi 8. sz. 3. old.)

A SZOVJETUNIÓ LAKOSAINAK SZÁMA A SZOVJETUNIÓ MINISZTERTANÁCSA MELLETT MŰKÖDŐ KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖZLEMÉNYE

1973. augusztus 9-én a Szovjetunió lakosainak száma elérte a 250 millió főt.

1913-tól 1973-ig az ország lakosságának növekedése, a háborúk súlyos következményei ellenére közel 90 millió fő volt.

A városi lakosság aránya ebben az időszakban 18 százalékról 59 százalékra növekedett.

A városi lakosság száma a népesség természetes szaporodása, a falvak várossá alakulása, valamint a lakosoknak a falvakból a városokba irányuló vándorlása következtében növekszik. A faluról városba való vándorlás az ipari termelés gyors fejlődésével és a mezőgazdasági munkatermelékenység színvonalának emelkedésével függ össze.

A Szovjetunió népességének száma

Időpont	Össze- sen	Váro- sok- ban	Fal- vak- ban	Férfi	Nő
1913. (év végén)	159,2	28,5	130,7	79,1	80,1
1939. (év végén)	194,1	63,1	131,0	93,0	101,1
1959. (január 15-i népszámlálás)	208,8	100,0	108,8	94,0	114,8
1970. (január 15-i népszámlálás)	241,7	136,0	105,7	111,4	130,3
1973. (év elején)	248,6	146,1	102,5	115,0	133,6

A férfiak és a nők aránya, mely a legutóbbi háború következtében eltolódott, kiegyenlítődik. 1959-ben az egyes korcsoportokban 46 éves korig a nők 7,4 millió fővel többen voltak, mint a férfiak, 1973-ban viszont ezekben a korcsoportokban a férfiak és a nők száma egyenlővé vált.

Az 1973 eleji népességből 207 millió fő, azaz az ország összes népességének 83 százaléka a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után született.

A társadalmi termelés és a munkatermelékenység növekedése alapján a Szovjetunióban állandóan emelkedik a lakosság élet-színvonala. Az egy lakosra jutó reáljövedelem csak az elmúlt két évtizedben közel háromszorosára emelkedett. Egyenletesen nö-

vekszik az oktatási és kulturális színvonal, szakadatlanul javul a szovjet emberek egészségügyi ellátása. Az állam támogatja az anyákat, gondoskodik az anya- és csecsemővédelemről. A forradalom előtti időszakokkal összehasonlítva a Szovjetunió lakosságának halálozási aránya háromtized, a gyermekhalandóság pedig egytized alá csökkent. A népesség születéskor várható átlagos élettartama 32 évről 70 évre növekedett.

A 250 milliós szovjet nép sikeresen valósítja meg azokat a hatalmas feladatokat, amelyeket a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXIV. kongresszusa tűzött ki célul, meggyőződéssel építi a kommunizmust, az emberiség ragyogó jövőjét. (Megjelent: *Vesztnik Sztatisztiki*. 1973. évi 8. sz. 3. old.)

SZEMÉLYI HÍREK

Kinevezések, megválasztások. A Minisztertanács 1973. november 2-i ülésén *Huszár Istvánt* az Országos Terhivatal elnökének első helyettese, valamint *dr. Hetényi Istvánt* az Országos Terhivatal elnökének helyettese tisztségéből felmentette, és egyben *dr. Hetényi Istvánt* az Országos Terhivatal elnökének első helyettesévé kinevezte.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1973. november 2-i ülésén *Huszár Istvánt* államtitkári tisztsége alól felmentette, és egyben a Minisztertanács elnökhelyettesévé megválasztotta, *dr. Hetényi Istvánt*, az Országos Terhivatal elnökének első helyettesét terhivatali államtitkárrá kinevezte.

Kitüntetések. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az Általános Mezőgazdasági Összeírásban végzett eredményes munkásságuk elismeréséül a

MUNKA ÉRDEMREND arany fokozata

kitüntetést adományozta *dr. Fazekas Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya vezetőjének és *Oros Ivánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya osztályvezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata

kitüntetést adományozta *Kiss Józsefnek*, a KSH Veszprém megyei Igazgatósága vezetőjének, *Moharos Lászlónak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Molnár Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Porkoláb Károlynak*, a KSH Békés megyei Igazgatósága vezetőjének, *Szelle Zoltánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Tóth Györgynek*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főosztályvezető-helyettesének; a

MUNKA ÉRDEMREND bronz fokozata

kitüntetést adományozta *dr. Horváth Miklósnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya osztályvezető-helyettesének, *Köblő Tibornak*, a KSH Heves megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Lukács Jánosnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Macsek Mária*nak, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főelőadójának, *Molnár Györgynek*, a KSH Somogy megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének, *Schindele Miklósnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főelőadójának, *Szabados Andrásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Szászy Ákosnak*, a KSH Tolna megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének, *Szif Józsefnek*, a KSH Vas megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Turkóvics Barnának*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatósága vezetőhelyettesének.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke az Általános Mezőgazdasági Összeírásban végzett eredményes munkájuk elismeréséül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1022/1954. (III. 26.) számú határozatával alapított

KIVÁLÓ DOLGOZÓ

kitüntető jelvényt adományozta *Arató Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya csoportvezetőjének, *Fekete Szabó Sándornak*, a KSH Szolnok megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Gácsér Antalnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Területi Statisztikai főosztálya gazdasági tanácsadójának, *Gyimesi Kálmánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főelőadójá-

nak, *Hromoda Illésnének*, a KSH Számítás-technikai Igazgatósága osztályvezető-helyettesének, *Nagysolymosi Istvánnak*, a KSH Bács-Kiskun megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Nádudvari Istvánnak*, a KSH Csongrád megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Németh Győzőnek*, a KSH Zala megyei Igazgatósága felügyelőségvezetőjének, *Peigelbeck Józsefnek*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főelőadójának, *Péter Bélának*, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Statisztikai és Gazdaságelemző Központja osztályvezetőjének, *Rózsa Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya osztályvezetőjének, *Sörös Józsefnek*, a KSH Szabolcs-Szatmár megyei Igazgatósága főelőadójának, *Szabó Viktornének*, a KSH Pest megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *Szederkényi Bélának*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai fő-

osztálya főelőadójának, *Szegedi Jánosnak*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatósága csoportvezetőjének, *dr. Szemessy Tibornak*, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Statisztikai és Gazdaságelemző Központja igazgatójának, *Szikszi Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya osztályvezető-helyettesének, *dr. Szirta Istvánnak*, az Országos Vízügyi Hivatal osztályvezetőjének, *Tátrai Bélának*, a KSH Baranya megyei Igazgatósága osztályvezetőjének, *Varga Jánosnak*, a KSH Vas megyei Igazgatósága vezetőjének, *Venyige Lajosnak*, a KSH Hajdú-Bihar megyei Igazgatósága felügyelőségvezetőjének, *Zsigmond Zoltánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya főelőadójának.

A kitüntetések *Bálint József* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1973. október 29-én adta át a kitüntetetteknek.

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Fock Jenő látogatása a Hivatalban. 1973. október 19-én *Fock Jenő*, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnöke látogatást tett a Központi Statisztikai Hivatalban, ahol a Hivatal tevékenységéről és az országgyűlés legutóbbi ülésén elfogadott statisztikai törvény végrehajtásával kapcsolatos feladatokról tájékoztatták. A kormány elnöke megbeszéléseket folytatott *Bálint József* államtitkárral, a Központi Statisztikai Hivatal elnökével, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesével, valamint más vezető munkatársaival a statisztikai munka és a gazdaságkutatás egyes kérdéseiről, a népesedéspolitikai kormányhatározatból a Központi Statisztikai Hivatalra háruló feladatokról, a számítástechnika hazai alkalmazásáról, majd megtekintette a Központi Statisztikai Hivatal számítástechnikai részlegét.

KGST-szakértői értekezlet Budapesten. A KGST Statisztikai Állandó Bizottsága 1973. évi munkatervének megfelelően 1973. október 23–26 között szakértői értekezletet tartottak Budapesten, melyen a tagországok és a Tanács Titkárságának képviselőin kívül megfigyelőként részt vettek a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szakértői is.

Az értekezlet napirendjén a KGST-tagországok fogyasztási alapjának az 1973. évi adatokon alapuló összehasonlításához szükséges árureprezentánsok egyeztetése, valamint az árureprezentánsok és az árak végleges kiválasztásával kapcsolatos további feladatok meghatározása szerepelt.

A szakértői értekezletet *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyette-

se nyitotta meg. A magyar delegáció vezetője *dr. Rácz Albert*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, tagjai *dr. Zafir Mihály*, a KSH főosztályvezető-helyettese, *dr. Marton Ádám*, a KSH osztályvezetője, *Hilbert Józsefné*, a KSH osztályvezető-helyettese, valamint *Farkas Gizella*, *Horváth Zoltánné*, *dr. Kisfalvi Tiborné*, *Sándor István* és *Téri Tamás*, a KSH főelőadói voltak.

A Nemzetközi Népeségtudományi Unió 1973. augusztus 27. és szeptember 1. között Liège-ben tartotta 17. általános konferenciáját. A konferenciát *A. Dufasne*, az előkészítő bizottság elnöke nyitotta meg, majd *C. Chandrasekaran*, az Unió elnöke, *L. Tabah* az ENSZ Népesedési főosztályának igazgatója, az ENSZ Népesedési Alapja részéről *R. H. Salas*, a belga kormány részéről pedig *M. Verlaet-Gevaert* családvédelmi államtitkár üdvözölte az általános konferencia több mint 700 résztvevőjét. A konferencia tudományos programja 3 plenáris ülésen és 9 (témakörök szerint 2–6 ülészsakra osztott) szakosított ülésen bonyolódott le. Az egyes üléseken a szervezők által felkért szerzők alaptanulmányai, valamint a benyújtott tanulmányok figyelembevételével vitatták meg az egyes témaköröket. Magyar részről *dr. Szabady Egon* küldött be felkért tanulmányt „Folyamatos demográfiai statisztika a népszámlálások között Magyarországon” címmel, mely a demográfiai adatgyűjtéssel foglalkozó ülészsak alaptanulmányául szolgált. Szervezőként működött közre *dr. Horváth Róbert*, a történeti demográfiai ülészsakon és *dr. Klinger András* a termékenységi ülészsak

abortuszokkal foglalkozó ülésén. A magyar résztvevők közül *dr. Máday Lajosnak* a halandósággal foglalkozó üléshez, *dr. Miltényi Károlynak* a népesedéspolitikai üléshez és *Valkovics Emilnek* a gazdaságdemográfiai üléshez benyújtott tanulmányát vitatták meg.

Az általános konferenciával egyidejűleg tartották meg a Nemzetközi Népeségtudományi Unió négyévenként esedékes közgyűlését is. *E. Grebenik* professzor főtitkári beszámolóját követően a közgyűlés öttagú Javaslattevő Bizottságot alakított *dr. Szabady Egon* elnökletével, majd a Bizottság jelölése alapján megtörtént a Népeségtudományi Unió új tisztségviselőinek megválasztása az 1973–1977. közötti időszakra.

Az Unió elnöke – *C. Chandrasekarant* követően, akit tiszteletbeli elnökké választottak – *Carmen Miro* panamai demográfus, a Latin-Amerikai Demográfiai Kutató Központ igazgatója lett. Alelnökké *A. Coale* professzort, a Princetoni Egyetem Népeségtudományi Kutató Intézetének igazgatóját, főtitkárrá pedig *Massimo Livi-Baccit*, a firenzei egyetem demográfiai professzorát választották meg. Az Unió nyolctagú tanácsában *M. Boserup* (Dánia), *G. Calot* (Franciaország), *M. Concepcion* (Fülöp-szigetek) és *E. Omaboe* (Ghana) további négy évre megválasztásra került, a két terminus után kivált tanácsstagok helyébe pedig *W. Barrie* (Ausztrália), *A. Chandra Sekhar* (India), *M. Macura* (Jugoszlávia) és *W. Mertens* (Kanada) lépett.

A közgyűlés ezután jóváhagyta az alapszabály módosítására vonatkozó javaslatot, és meghallgatta az Unió jövőbeni munkájával kapcsolatos jelentéseket.

A világ demográfusainak jelenlétét felhasználva több nemzetközi szervezet is ülésezett Liège-ben ugyanezen idő alatt. Így többek között a Nemzeti Demográfiai Kutatások Nemzetközi Koordinációs Bizottsága (CICRED) és a demográfiai folyóiratok kiadói. Mindkét értekezleten *dr. Szabady Egon* is részt vett. Ezenkívül ülésezett az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága mellett működő Szociális Demográfiai munkacsoport, valamint a szocialista országok demográfusainak informatív értekezlete.

Interregionális szeminárium Ottawában. Az ENSZ Statisztikai Hivatala és a Kanadai Statisztikai Hivatal 1973. október 3–12. között Ottawában rendezte meg a 2. Interregionális Szemináriumot. (Az első szemináriumot ugyancsak Ottawában tartották 1952-ben.) Az ENSZ Fejlesztési Program (United Nations Developing Program – UNDP) keretében megrendezett szeminárium vitafórumot biztosított a statisztikai munka szervezésével és gyakorlati lebonyolításával kapcsolatban, elsősorban a fejlődő országok statisztikai hivatalai részére.

A szeminárium programján 16 napirendi pont szerepelt. A megvitatásra kerülő témákat az ENSZ Statisztikai Bizottsága hagyta jóvá múlt évi ülésén. A szemináriumon elhangzott előadások és hozzászólások közül nagy érdeklődés kísérte többek között a centralizált vagy decentralizált statisztikai szervezet alkalmazásának problémáját, a statisztikát felhasználók tényleges igényeinek felmérésével kapcsolatos kérdéseket, valamint a Kanadai Statisztikai Hivatal munkájának új elvek („planning–programming–budgeting”) szerinti átszervezését bemutató előadást.

A szeminárium elnöke *S. A. Goldberg*, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatója volt. A meghívott – többségükben fejlődő – országok képviselőin kívül jelen voltak az ENSZ nagyobb szervezeteinek képviselői, továbbá az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Franciaország és Kanada statisztikai hivatalainak elnökei, ez utóbbiak mint előadók és vitavezetők. A szeminárium megvitatta *Huszár István* államtitkárnak „A statisztikai adatgyűjtések és a tájékoztatási munka megszervezésének néhány időszerű kérdése” (Some topical organization problems of statistical data collection and information activity) c. tanulmányát is, melyet a szerző távollétében az ENSZ Titkársága nevében *dr. Kenessey Zoltán*, az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatóhelyettese mutatott be.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Horváth Gyula*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály vezetője vett részt a szemináriumon.

A szemináriumon megvitatott előadásokat és az elhangzott hozzászólásokat az ENSZ Titkársága összefoglaló kötetben közlésezi.

Munkacsoportülés Bécsben. A Nemzetközi Népeségtudományi Unió és a Bécsi Társadalomtudományi Kutatási Központ közös munkacsoportja, melyet az európai termékenységet közvetlenül vagy közvetve befolyásoló jogszabályok tanulmányozására létesítettek, 1973. augusztus 25–26-án tartotta negyedik értekezletét Louvainben (Belgium). Az ülés résztvevői megtárgyalták a termékenységet befolyásoló törvényekről írt nemzeti jelentések alapján készült négy összefoglaló fejezetben foglaltakat, és a nemzeti jelentések további kiegészítését és módosítását határozták el. Magyar részről a téma közép- és kelet-európai kutatási igazgatójaként *dr. Szabady Egon*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatója, jogi szakértőként *dr. Pap Tibor* egyetemi tanár, családjogász vett részt az értekezleten.

A kutatások anyagát közlésezik, melynek egyik fejezetében *Massimo Livi Bacci* és *dr. Szabady Egon* ismerteti a munkacsoport eddigi tevékenységét.

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA MATEMATIKAI STATISZTIKA

JEZSOV, A. I.:
ELOSZLÁSI SOROKKAL KAPCSOLATOS
SZÁMÍTÁSOK

(Vücsiszlenie rjadov raszpredelenij.) Moszkva.
1973. Sztatiztika, 158 p.

A bevezető az adathalmazban végzett csoportosítások és az így kialakított eloszlási sorok jelentőségét hangsúlyozza a statisztikai adatfeldolgozás szempontjából.

Az első két rövid fejezet az eloszlási sorokkal kapcsolatos számítások általános kérdéseivel (kiegyenlítés, az eloszlástípus megválasztása, a kezdő és a végső értékek meghatározása, az értékek jelölése) és a lineáris függvények eloszlásszámításával foglalkozik külön tárgyalva a diszkrét és a folyamatos változók eloszlási sorait.

A harmadik fejezet a másodfokú parabola szerinti eloszlásszámításokat tárgyalja. A diszkrét jellegekkel kapcsolatos általános kérdések érintése után a szimmetrikus és az aszimmetrikus eloszlások a_0 , a_1 és a_2 paramétereinek számítását részletezi. (A másodfokú parabola leírására a szerző az $y = a_0 + a_1 x + a_2 x^2$ egyenletet használja a nálunk ismertebb $y = ax^2 + bx + c$ helyett.) Szimmetrikus eloszlás esetén a háromtagú parabola egyenlet elsőfokú, szorzat alakú formára hozható:

$$a_0 + a_1 x + a_2 x^2 = a_2 (x - x_1)(x - x_2)$$

ahol x_1 és x_2 másodfokú egyenlet gyökei. A másodfokú parabolával kifejezett szimmetrikus eloszlás meghatározásához végülis három feltételezést használ fel a szerző.

A valóságban a társadalmi-gazdasági folyamatok adatai ritkán mutatnak szimmetrikus képet. Az esetek többségében magas értékről indulnak, és fokozatosan csökkennek közelítve a nulla felé. Ennek ellenére ilyen esetekben is sikeresen használhatjuk a másodfokú parabolát az eloszlás vizsgálatához. Ez azzal magyarázható, hogy a vizsgálat során a parabolának csak egy szakaszát használjuk fel, azt a szakaszt, amely az adott

konkrét gyakorisági sornak megfelel, és megközelítően tükrözi a kérdéses eloszlást. Ilyenkor olyan a_0 , a_1 és a_2 paramétereket kell meghatározunk, amelyek megfelelnek az aszimmetrikus eloszlásnak. A szerző megfelelő feltételek bevezetésével megadja ezek kiszámítási lehetőségét. A végső képletek:

$$a_0 = \frac{3[(S+1) - 2|\bar{x}|] \Sigma y}{2S(S+2)}$$

$$a_1 = \frac{12 \Sigma xy}{S(S^2 - 1)}$$

$$a_2 = -\frac{6[(S-1) - 6|\bar{x}|] \Sigma y}{S(S+2)(S^2 - 1)}$$

ahol S a sor tagjainak száma. Ahol S értéke 100 alatt van, egyszerűsített számítási képlet is alkalmazható. Az ehhez szükséges koefficienseket táblázat tartalmazza. A számítások gyakorlati végrehajtását több példa illusztrálja.

A továbbiakban a szerző a folyamatos változók szimmetrikus és aszimmetrikus eloszlásával kapcsolatos parabola paraméterek kiszámításával foglalkozik. Az aszimmetrikus eloszlás paramétereinek meghatározási képletei:

$$a_0 = \frac{[(3S^2 + 1) - 6S|\bar{x}|] \Sigma y}{2S(S^2 - 1)}$$

$$a_1 = \frac{12 \bar{x} \Sigma y}{(S-1)^3}$$

$$a_2 = -\frac{6[(S-1)^2 - 6S|\bar{x}|] \Sigma y}{S(S^2 - 1)(S-1)^2}$$

A 100 alatti adatszám esetére most is egyszerűsített számítási képlet és koefficiens-táblázat

la szolgál. Az alkalmazást több példa illusztrálja.

A negyedik fejezet harmadfokú parabolával közelített eloszlásszámításokat ismertet. A paraméterek kiszámításához – az előbbiekhöz hasonlóan – részletes és egyszerűsített képleteket kapunk.

Az ötödik fejezet a hiperbolával történő megközelítésekkel foglalkozik, külön tárgyalva a diszkrét és folyamatos változók eloszlását. A paraméterek meghatározási képletei diszkrét jellegekre:

$$A_0 = \frac{2 \left[\sum \left(\frac{1}{X} \right) \bar{X} - S \right] \sum Y}{S \left[(S+1) \sum \left(\frac{1}{X} \right) - 2S \right]}$$

$$A_1 = \frac{\left[(S+1) - 2 \bar{X} \right] \sum Y}{(S+1) \sum \left(\frac{1}{X} \right) - 2S}$$

folytonos jellegekre:

$$A_0 = \frac{2 \left[(1n b - 1n a) \bar{X} - (b-a) \right] \sum Y}{(b-a) \left[(a+b)(1n b - 1n a) - 2(b-a) \right]}$$

$$A_1 = \frac{\left[(a+b) - 2 \bar{X} \right] \sum Y}{(a+b)(1n b - 1n a) - 2(b-a)}$$

ahol a és b a hiperbola integrálásánál X kezdő és végső határértékei. Az alkalmazást példák illusztrálják.

A hatodik fejezet néhány alapvető statisztikai mutató számítását tárgyalja. Ezek: az aszimmetria jellege, a medián és a számtani átlag viszonya, a modusz és a számtani átlag viszonya, az átlagos négyzetes eltérés és a számtani átlag viszonya, a kvartilisek és a számtani átlag viszonya, a vizsgált jelleg kezdő és végső értéke meghatározásának kritériumai, a másodfokú parabola szerinti eloszlás számításának sorrendje (8 fázis).

Az utolsó fejezet a normál eloszlással kapcsolatos számításokat ismerteti.

(Ism.: Szász Kálmán)

BETUING, M. – BILLOT, PH. – MÜLLER, O.:
A STATISZTIKAI FELDOLGOZÁS INTEGRÁLT
RENDSZEREI

(Les systèmes intégrés de traitement statistique.)
– *Revue de Statistique Appliquée*. 1972. 4. sz.
13–30. p.

Az utóbbi húsz év folyamán, a statisztikai feldolgozás terén a haladás egyik legfontosabb tényezője az egyre nagyobb teljesítmé-

nyű és egyre gyorsabb számítógépek alkalmazása volt. Az új eszközökkel együtt megjelentek a programozás feladatai és a velük kapcsolatos problémák. Ennek az lett a következménye, hogy számos statisztikus programozóvá vált, és így szem elől tévesztette vizsgálódásainak tulajdonképpeni tárgyát.

Az a törekvés, hogy a társadalomtudományok kutatói megszabaduljanak ezektől az informatikai kötöttségektől, végül is oda vezetett, hogy „programkönyvtárakat” létesítettek, a szükségleteknek megfelelő gyűjteménnyel. A programkönyvtárak előnyei (kész és jó programok, az adatfeldolgozás legújabb eredményeinek figyelembevétele) mellett néhány hátrányos vonását is megemlíthetjük (a programok között nincs egységes koncepció, gyakran különböző nyelvűek, az adatok megváltoztatása gyakran a programok módosítását is igényli stb.). Az ebből származó nehézségeket ún. programcsomagok létesítésével oldották meg. Ezek lényeges sajátossága, hogy kódolt utasítások segítségével működnek, azaz létezik az utasításoknak egy olyan rendszere, amely a gyűjtemény minden programjára érvényes, és amelynek szintaxisát a nem specialisták is könnyen elsajátíthatják. Az ilyen gyűjteményeket „standardizált programcsomagoknak” nevezik. Legismertebb köztük a Kaliforniai Egyetem BMD (Biomedical Computer Programs) gyűjteménye. Ezeknek a statisztikai programoknak megvan az a hátrányuk, hogy általában nem tartalmazzák a feldolgozásnak a nyers kiindulási adatok megszervezésére vonatkozó részeit.

A fejlődés következő fázisában számítógépekkel automatikusan figyelembe vették a file-okkal és programokkal végzendő összes műveletet, hogy az alkalmazónak ne maradjon más hátra, mint a végrehajtandó műveletek meghatározásával foglalkozni. Ezt a célt szolgálják a „statisztikai feldolgozások integrált rendszerei”. Ezek olyan programgyűjtemények, amelyek standardizált eljárások segítségével lehetővé teszik, hogy az elvégzendő műveleteket olyan nyelven definiálják, amely legjobban hasonlít arra, amelyet a humán- és társadalomtudományok területén dolgozó kutató használni szokott.

A tanulmány ezután rátér a ténylegesen rendelkezésre álló főbb integrált rendszerek összehasonlítására, amihez a következő kritériumokra támaszkodik: e rendszerek által létesített funkciók, elterjedésük jellemzői és használati jellemzőik.

A tanulmány csak a legelterjedtebb rendszereket vonja be az összehasonlítás körébe. Ezek a következők:

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences, National Opinion Research Center, Chicago-i Egyetem;
DATA-TEXT: Department of Social Relations, Harvard Egyetem;

la szolgál. Az alkalmazást több példa illusztrálja.

A negyedik fejezet harmadfokú parabolával közelített eloszlásszámításokat ismertet. A paraméterek kiszámításához – az előbbiekhöz hasonlóan – részletes és egyszerűsített képleteket kapunk.

Az ötödik fejezet a hiperbolával történő megközelítésekkel foglalkozik, külön tárgyalva a diszkrét és folyamatos változók eloszlását. A paraméterek meghatározási képletei diszkrét jellegekre:

$$A_0 = \frac{2 \left[\sum \left(\frac{1}{X} \right) \bar{X} - S \right] \sum Y}{S \left[(S+1) \sum \left(\frac{1}{X} \right) - 2S \right]}$$

$$A_1 = \frac{[(S+1) - 2\bar{X}] \sum Y}{(S+1) \sum \left(\frac{1}{X} \right) - 2S}$$

folytonos jellegekre:

$$A_0 = \frac{2 \left[(1n b - 1n a) \bar{X} - (b-a) \right] \sum Y}{(b-a) \left[(a+b)(1n b - 1n a) - 2(b-a) \right]}$$

$$A_1 = \frac{[(a+b) - 2\bar{X}] \sum Y}{(a+b)(1n b - 1n a) - 2(b-a)}$$

ahol a és b a hiperbola integrálásánál X kezdő és végső határértékei. Az alkalmazást példák illusztrálják.

A hatodik fejezet néhány alapvető statisztikai mutató számítását tárgyalja. Ezek: az aszimmetria jellege, a medián és a számtani átlag viszonya, a modulus és a számtani átlag viszonya, az átlagos négyzetes eltérés és a számtani átlag viszonya, a kvartilisek és a számtani átlag viszonya, a vizsgált jelleg kezdő és végső értéke meghatározásának kritériumai, a másodfokú parabola szerinti eloszlás számításának sorrendje (8 fázis).

Az utolsó fejezet a normál eloszlással kapcsolatos számításokat ismerteti.

(Ism.: Szász Kálmán)

BETUING, M. – BILLOT, PH. – MÜLLER, O.:
A STATISZTIKAI FELDOLGOZÁS INTEGRÁLT
RENDSZEREI

(Les systèmes intégrés de traitement statistique.)
– *Revue de Statistique Appliquée*. 1972. 4. sz.
13–30. p.

Az utóbbi húsz év folyamán, a statisztikai feldolgozás terén a haladás egyik legfontosabb tényezője az egyre nagyobb teljesítmé-

nyű és egyre gyorsabb számítógépek alkalmazása volt. Az új eszközökkel együtt megjelentek a programozás feladatai és a velük kapcsolatos problémák. Ennek az lett a következménye, hogy számos statisztikus programozóvá vált, és így szem elől tévesztette vizsgálódásainak tulajdonképpeni tárgyát.

Az a törekvés, hogy a társadalomtudományok kutatói megszabaduljanak ezektől az informatikai kötöttségektől, végül is oda vezetett, hogy „programkönyvtárakat” létesítettek, a szükségleteknek megfelelő gyűjteménnyel. A programkönyvtárak előnyei (kész és jó programok, az adatfeldolgozás legújabb eredményeinek figyelembevétele) mellett néhány hátrányos vonását is megemlíthetjük (a programok között nincs egységes koncepció, gyakran különböző nyelvűek, az adatok megváltoztatása gyakran a programok módosítását is igényli stb.). Az ebből származó nehézségeket ún. programcsomagok létesítésével oldották meg. Ezek lényeges sajátossága, hogy kódolt utasítások segítségével működnek, azaz létezik az utasításoknak egy olyan rendszere, amely a gyűjtemény minden programjára érvényes, és amelynek szintaxisát a nem specialisták is könnyen elsajátíthatják. Az ilyen gyűjteményeket „standardizált programcsomagoknak” nevezik. Legismertebb köztük a Kaliforniai Egyetem BMD (Biomedical Computer Programs) gyűjteménye. Ezeknek a statisztikai programoknak megvan az a hátrányuk, hogy általában nem tartalmazzák a feldolgozásnak a nyers kiindulási adatok megszervezésére vonatkozó részeit.

A fejlődés következő fázisában számítógépekkel automatikusan figyelembe vették a file-okkal és programokkal végzendő összes műveletet, hogy az alkalmazónak ne maradjon más hátra, mint a végrehajtandó műveletek meghatározásával foglalkozni. Ezt a célt szolgálják a „statisztikai feldolgozások integrált rendszerei”. Ezek olyan programgyűjtemények, amelyek standardizált eljárások segítségével lehetővé teszik, hogy az elvégzendő műveleteket olyan nyelven definiálják, amely legjobban hasonlít arra, amelyet a humán- és társadalomtudományok területén dolgozó kutató használni szokott.

A tanulmány ezután rátér a ténylegesen rendelkezésre álló főbb integrált rendszerek összehasonlítására, amihez a következő kritériumokra támaszkodik: e rendszerek által létesített funkciók, elterjedésük jellemzői és használati jellemzőik.

A tanulmány csak a legelterjedtebb rendszereket vonja be az összehasonlítás körébe. Ezek a következők:

SPSS: Statistical Package for the Social Sciences. National Opinion Research Center, Chicago-i Egyetem;

DATA-TEXT: Department of Social Relations, Harvard Egyetem;

OSIRIS: Organized Set of Integrated Routines for Investigations with Statistics (az OSIRIS-nak két változata van: OSIRIS I, amelyet az Institute of Social Research, Ann Arbor, Michigan és OSIRIS II, amelyet az Inter-University Consortium for Political Research, Ann Arbor, Michigan állított elő).

Az összehasonlítás első szempontja annak vizsgálata, hogy milyen funkciókat teljesítenek az egyes rendszerek. A szerzők három funkciótypust különböztetnek meg: file-szervezés, leíró statisztika és statisztikai analízis.

A file-szervezés három szakaszra osztható: a) az adatok előkészítése, b) az adatok transzformációja (a változókra vonatkozó műveletek), c) részfile-ok kiválasztása és aggregációk (a megfigyelésekre vonatkozó műveletek). E három szakasz szempontjából az SPSS rendszer nem annyira jelentős, mint a másik három.

A leíró statisztika körébe tartozik: az a) egyszerű osztályozás, b) a több szempontú osztályozás, c) a grafikus ábrázolás. Az első kettőt illetően minden rendszer teljesítménye nagyjából megegyezik, a harmadik vonatkozásában azonban megállapítható, hogy azt a vizsgált rendszerek egyike sem teljesíti kielégítő módon.

A statisztikai analízis területén nyújtott lehetőségeket egy táblázat teszi áttekinthetővé. Ez az tünteti fel, hogy kiterjed-e a vizsgált rendszer a statisztikai analízis különböző feladataira. A táblázat alapján megállapítható, hogy az OSIRIS I teljesítőképesége a legszélesebb.

Az integrált rendszerek elterjedésével összefüggő problémák három szinten, a rendszer bevezetésénél, aktualizálásánál és új programok hozzácsatolásánál jelentkeznek.

A problémák megértése céljából a szerzők itt először röviden ismertetik egy számítógép általános konfigurációját fizikai szervezete és általános funkciói, valamint az ember és a gép közötti kommunikáció szempontjából. Bemutatják az integrált rendszerek informa-

tikai jellemzőit, ezen belül foglalkoznak logikai szervezetségükkel és a rendszerek által használt programnyelvekkel. Logikai szerzők szerint monitoros és többprogramos rendszerek különböztethetők meg. A monitor olyan program, amelyre az a feladat hárul, hogy felvegye a felhasználó parancsait, kérje az alkalmas kezelési programot, irányítsa az áttárolást és közvetítse az eredményeket a felhasználóhoz. A felhasználónak tehát csak a monitoros programmal van dolga. A többprogramos rendszerrel a felhasználó maga hívja a kívánt programot. Mind a monitoros, mind a többprogramos rendszernek megvannak az előnyei és hátrányai.

A tanulmány az elterjedés említett problémái szerint is összehasonlítja a négy rendszert. Megállapítja, hogy költségeik azonos nagyságrendűek; legkönnyebb az SPSS bevezetése, mert ennek van a legtöbb aktuális változata, de várható az OSIRIS II felfejlődése is.

Egy integrált rendszer használata tekintetében két fázis különböztethető meg: a file leírása a rendszerben és a file tulajdonképeni kezelése, feldolgozása. Az első fázissal kapcsolatban a tanulmány táblázatot közöl, amelynek alapján a négy rendszer összehasonlítható a file formája, a kártyák megfigyelésenkénti maximális száma, a változók és a megfigyelések száma szerint. E kritériumok szempontjából első helyen a DATA-TEXT áll. A második fázis elemzése bonyolultabb és a belőlük adódó értékítéletek sokrétűek.

A szerzők nem kívántak abszolút preferencia-sorrendet megállapítani, pusztán arra törekedtek, hogy tanulmányukban részletesen bemutassák azokat a kritériumokat, amelyek alapján a felhasználó elvégezheti az összehasonlítást, és megalapozottan választhat az integrált rendszerek között.

(Ism.: Szegedy Miklós)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

CHASE, R. X.:
GAZDASÁGI ELEMZÉS ÉS A KÖRNYEZET
MINŐSÉGE

(Economic analysis and environmental quality.)
The American Journal of Economics and Sociology.
1972. 3. sz. 271–282. p.

A természeti környezet védelmével kapcsolatos szakirodalomban folyó viták bizonyos idő óta már eleve abból indulnak ki, hogy a természeti környezet sértetlen épségben hagyása feltétlenül a „jó dolgok”, ennek bármilyen változtatása szükségképpen a bajok, károk kategóriájába tartozik. A reális szemléletnek helyesebb olyan felfogásból kiindulnia, amely a kettő egyensúlyát, a jó

és a rossz oldalak mérlegelését tartja szükségesnek. Ilyen reális keret a szerző véleménye szerint az ezzei kapcsolatos problémák vizsgálatára a gazdasági elemzés.

A gazdasági elemzésnek jelen esetben a hatékonyság és a gazdaságos termelés fogalmából kell kiindulnia. Addig, amíg a versenyző gazdaságban a kedvezőtlen körülmények között levő termelő is nyereségre tesz szert, a termelést az egyre szűkebb erőforrások felhasználásával is fokozzák, ami nagyobb mértékben okozza a természeti környezet pusztulását is. A termelés fokozása és a környezet pusztítása vagy szennyezése mindaddig tart, amíg a termelőnek a terme-

OSIRIS: Organized Set of Integrated Routines for Investigations with Statistics (az OSIRIS-nak két változata van: OSIRIS I, amelyet az Institute of Social Research, Ann Arbor, Michigan és OSIRIS II, amelyet az Inter-University Consortium for Political Research, Ann Arbor, Michigan állított elő).

Az összehasonlítás első szempontja annak vizsgálata, hogy milyen funkciókat teljesítenek az egyes rendszerek. A szerzők három funkciótypust különböztetnek meg: file-szervezés, leíró statisztika és statisztikai analízis.

A file-szervezés három szakaszra osztható: a) az adatok előkészítése, b) az adatok transzformációja (a változókra vonatkozó műveletek), c) részfile-ok kiválasztása és aggregációk (a megfigyelésekre vonatkozó műveletek). E három szakasz szempontjából az SPSS rendszer nem annyira jelentős, mint a másik három.

A leíró statisztika körébe tartozik: az a) egyszerű osztályozás, b) a több szempontú osztályozás, c) a grafikus ábrázolás. Az első kettőt illetően minden rendszer teljesítménye nagyjából megegyezik, a harmadik vonatkozásában azonban megállapítható, hogy azt a vizsgált rendszerek egyike sem teljesíti kielégítő módon.

A statisztikai analízis területén nyújtott lehetőségeket egy táblázat teszi áttekinthetővé. Ez az tünteti fel, hogy kiterjed-e a vizsgált rendszer a statisztikai analízis különböző feladataira. A táblázat alapján megállapítható, hogy az OSIRIS I teljesítőképesége a legszélesebb.

Az integrált rendszerek elterjedésével összefüggő problémák három szinten, a rendszer bevezetésénél, aktualizálásánál és új programok hozzácsatolásánál jelentkeznek.

A problémák megértése céljából a szerzők itt először röviden ismertetik egy számítógép általános konfigurációját fizikai szervezete és általános funkciói, valamint az ember és a gép közötti kommunikáció szempontjából. Bemutatják az integrált rendszerek informa-

tikai jellemzőit, ezen belül foglalkoznak logikai szervezettségükkel és a rendszerek által használt programnyelvekkel. Logikai szervezet szerint monitoros és többprogramos rendszerek különböztethetők meg. A monitor olyan program, amelyre az a feladat hárul, hogy felvegye a felhasználó parancsait, kérje az alkalmas kezelési programot, irányítsa az áttárolást és közvetítse az eredményeket a felhasználóhoz. A felhasználónak tehát csak a monitoros programmal van dolga. A többprogramos rendszerrel a felhasználó maga hívja a kívánt programot. Mind a monitoros, mind a többprogramos rendszernek megvannak az előnyei és hátrányai.

A tanulmány az elterjedés említett problémái szerint is összehasonlítja a négy rendszert. Megállapítja, hogy költségeik azonos nagyságrendűek; legkönnyebb az SPSS bevezetése, mert ennek van a legtöbb aktuális változata, de várható az OSIRIS II felfejlődése is.

Egy integrált rendszer használata tekintetében két fázis különböztethető meg: a file leírása a rendszerben és a file tulajdonképeni kezelése, feldolgozása. Az első fázissal kapcsolatban a tanulmány táblázatot közöl, amelynek alapján a négy rendszer összehasonlítható a file formája, a kártyák megfigyelésenkénti maximális száma, a változók és a megfigyelések száma szerint. E kritériumok szempontjából első helyen a DATA-TEXT áll. A második fázis elemzése bonyolultabb és a belőlük adódó értékítéletek sokrétűek.

A szerzők nem kívántak abszolút preferencia-sorrendet megállapítani, pusztán arra törekedtek, hogy tanulmányukban részletesen bemutassák azokat a kritériumokat, amelyek alapján a felhasználó elvégezheti az összehasonlítást, és megalapozottan választhat az integrált rendszerek között.

(Ism.: Szegedy Miklós)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

CHASE, R. X.:
GAZDASÁGI ELEMZÉS ÉS A KÖRNYEZET
MINŐSÉGE

(Economic analysis and environmental quality.)
The American Journal of Economics and Sociology.
1972. 3. sz. 271-282. p.

A természeti környezet védelmével kapcsolatos szakirodalomban folyó viták bizonyos idő óta már eleve abból indulnak ki, hogy a természeti környezet sértetlen épségben hagyása feltétlenül a „jó dolgok”, ennek bármilyen változtatása szükségképpen a bajok, károk kategóriájába tartozik. A reális szemléletnek helyesebb olyan felfogásból kiindulnia, amely a kettő egyensúlyát, a jó

és a rossz oldalak mérlegelését tartja szükségesnek. Ilyen reális keret a szerző véleménye szerint az ezzei kapcsolatos problémák vizsgálatára a gazdasági elemzés.

A gazdasági elemzésnek jelen esetben a hatékonyság és a gazdaságos termelés fogalmából kell kiindulnia. Addig, amíg a versenyző gazdaságban a kedvezőtlen körülmények között levő termelő is nyereségre tesz szert, a termelést az egyre szűkebb erőforrások felhasználásával is fokozzák, ami nagyobb mértékben okozza a természeti környezet pusztulását is. A termelés fokozása és a környezet pusztítása vagy szennyezése mindaddig tart, amíg a termelőnek a terme-

lés fokozásából haszna van. Egyre növekvő mértékben jelentkeznek azonban olyan hátrányok, a nem gazdaságos termelésnek olyan velejárói, amelyek nem eléggé, nem közvetlenül és nem rögtön tűnnek szembe; főleg azért nem, mert ezek nem a termelőt sújtják, aki a piaci árban még mindig nyereséget realizál. Bár ezek a hatások nem jelentkeznek közvetlenül a gyártott termék árstruktúrájában, terhét szükségképpen mégis viseli valaki: adott esetben a társadalom, illetve ennek szűkebb vagy tágabb rétege. A termelő költségei ebben az esetben irreálisan alacsonyabbnak mutatkoznak, mint ezt a társadalomra háruló terhek indokolnák, s azt eredményezik, hogy a termelési folyamat a társadalom szempontjából optimális ponton túl is folytatódik. A termelő például mint szabad jószágot, szennyvízcsatornaként költségmentesen használja fel a folyókat vagy tavakat, amelyek eddig üdülés célját szolgálták. A termelés bővült ugyan, de ennek költségeit nem a termelő, hanem a társadalom viseli.

A probléma megoldásának egyik módja az lehetne, ha az állam anyagi ösztönzőkkel (esetleg adókedvezményekkel) segítené elő, hogy a környezetet szennyező ipari vállalatok maguk foganatosítsanak intézkedéseket a szennyeződés megszüntetése, illetve eltakarítása érdekében. További lehetőség volna valami jogcímen támogatásban részesíteni azt a vállalatot, amely a szennyező vagy a természeti környezetet tisztító tevékenységgel felhagy. Ez az intézkedés esetleg a gazdasági erőforrások jobb elosztását is elősegíthetné; valószínűleg több, a marginális haszon határán termelő üzem felhagyna tevékenységével. Az efféle megoldások azonban a gyakorlatban nehezen kivitelezhetők, mert méltányosságukat és helyességüket erősen vitatják a különböző társadalmi rétegekben (főleg az anyagi ösztönzőkre vagy a támogatás mértékére vonatkozó intézkedések).

Leghelyesebb lenne, ha a költségeket egyenesen azokra lehetne hárítani, akiknek a szennyeződést okozó gazdasági tevékenységből anyagi hasznuk van. Azzal viszont ebben az esetben számolni kell, hogy a vállalatok a költségeket is beleszámolják a termék eladási árába. Bárhogy van is, előbbutóbb egységes kormányzati szabályozásra van szükség a környezet szennyeződésének megakadályozása érdekében. Jögalapja ezeknek az a tény, hogy sem a víz, sem a levegő nem tekinthető „szabad jószágnak”, mert nem áll korlátlan mennyiségben rendelkezésre.

Példánknál maradva az is elképzelhető, hogy akik a szennyeződéstől megtisztított tavat és környékét üdülőhelyül használják, azok viseljék az ártalmas hatások elhárításának költségeit. A társadalmi érdeket tekint-

ve ez nem „feltétlen rossz”, sem nem „feltétlen jó”; egyszerűen attól függ, hogy a társadalom hogy rangsorolja az értékeket. Tiszta és esztétikus környezetre helyezi-e a súlyt, vagy a gyártelep további üzemeltetésére?

A problémát a gyakorlatban további vonatkozások komplikálhatják. Nehezebb döntés előtt áll a társadalom akkor, ha a szennyeződést okozó gyártelep a környéken jóformán az egyetlen munkaalkalom, s a termelés megszakítása a lakosságot jóformán egyetlen kereseti lehetőségétől fosztaná meg.

Végül van olyan helyzet is, ahol az előnyök és a hátrányok hagyományos gazdasági mérlegelése már nem ad megoldást: ez az ún. „végtelen költségek” (infinite cost) esete. Ez akkor következik be, ha a szennyeződés olyan kritikus méreteket öltött, hogy már az egészséget és a puszta létet veszélyezteti. Ennek meghatározása a biológusok és természettudósok feladata. Ebben az esetben a költségekre vagy az anyagi haszonra való tekintet nélkül a termelést azonnal le kell állítani, még ha a társadalomnak „végtelenül magas” árat is kell fizetnie ezért.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS KERESZTMETSZETI MODELLJE

(De Grauwe, P.: A cross-section model of economic growth: a comment.) — *Review of Economics and Statistics*. 1972. 4. sz. 466–467. p.

(Kosobud, R. F. — O'Neill, W. D.: A cross-section model of economic growth re-examined.) — *Review of Economics and Statistics*. 1972. 4. sz. 467–470. p.

A folyóirat 1971. évi 2. számában P. M. Sommers és D. B. Suits tanulmányt közölt, amelyben a gazdasági növekedésnek három egyenletből álló modelljét mutatták be. E három egyenlet a következő:

$$\text{GCF/GNP} = a_1 + a_2 (\text{GNP}/N) + a_3 (\text{GNP}/N)^2 \quad /1/$$

ahol a GCF a bruttó felhalmozás vagy tőkeképződés, GNP a bruttó nemzeti jövedelem. Eszerint a beruházás vagy felhalmozás aránya az egy főre jutó nemzeti jövedelem függvénye:

$$dN/N = \frac{b_1}{(\text{GNP}/N) + b_2} + b_3 \quad /2/$$

ahol N a népesség. Eszerint a népesség növekedési üteme az egy főre jutó nemzeti jövedelem függvénye:

$$r = c_1 (\text{GCF/GNP}) + c_2 (dN/N) \quad /3/$$

lés fokozásából haszna van. Egyre növekvő mértékben jelentkeznek azonban olyan hátrányok, a nem gazdaságos termelésnek olyan velejárói, amelyek nem eléggé, nem közvetlenül és nem rögtön tűnnek szembe; főleg azért nem, mert ezek nem a termelőt sújtják, aki a piaci árban még mindig nyereséget realizál. Bár ezek a hatások nem jelentkeznek közvetlenül a gyártott termék árstruktúrájában, terhét szükségképpen mégis viseli valaki: adott esetben a társadalom, illetve ennek szűkebb vagy tágabb rétege. A termelő költségei ebben az esetben irreálisan alacsonyabbnak mutatkoznak, mint ezt a társadalomra háruló terhek indokolnák, s azt eredményezik, hogy a termelési folyamat a társadalom szempontjából optimális ponton túl is folytatódik. A termelő például mint szabad jószágot, szennyvízcsatornaként költségmentesen használja fel a folyókat vagy tavakat, amelyek eddig üdülés célját szolgálták. A termelés bővült ugyan, de ennek költségeit nem a termelő, hanem a társadalom viseli.

A probléma megoldásának egyik módja az lehetne, ha az állam anyagi ösztönzőkkel (esetleg adókedvezményekkel) segítené elő, hogy a környezetet szennyező ipari vállalatok maguk foganatosítsanak intézkedéseket a szennyeződés megszüntetése, illetve eltakarítása érdekében. További lehetőség volna valami jogcímen támogatásban részesíteni azt a vállalatot, amely a szennyező vagy a természeti környezetet tisztító tevékenységgel felhagy. Ez az intézkedés esetleg a gazdasági erőforrások jobb elosztását is elősegíthetné; valószínűleg több, a marginális haszon határán termelő üzem felhagyna tevékenységével. Az efféle megoldások azonban a gyakorlatban nehezen kivitelezhetők, mert méltányosságukat és helyességüket erősen vitatják a különböző társadalmi rétegekben (főleg az anyagi ösztönzőkre vagy a támogatás mértékére vonatkozó intézkedések).

Leghelyesebb lenne, ha a költségeket egyenesen azokra lehetne hárítani, akiknek a szennyeződést okozó gazdasági tevékenységből anyagi hasznuk van. Azzal viszont ebben az esetben számolni kell, hogy a vállalatok a költségeket is beleszámítják a termék eladási árába. Bárhogy van is, előbbutóbb egységes kormányzati szabályozásra van szükség a környezet szennyeződésének megakadályozása érdekében. Jögalapja ezeknek az a tény, hogy sem a víz, sem a levegő nem tekinthető „szabad jószágnak”, mert nem áll korlátlan mennyiségben rendelkezésre.

Példánknál maradva az is elképzelhető, hogy akik a szennyeződéstől megtisztított tavat és környékét üdülőhelyül használják, azok viseljék az ártalmas hatások elhárításának költségeit. A társadalmi érdeket tekint-

ve ez nem „feltétlen rossz”, sem nem „feltétlen jó”; egyszerűen attól függ, hogy a társadalom hogy rangsorolja az értékeket. Tiszta és esztétikus környezetre helyezi-e a súlyt, vagy a gyártelep további üzemeltetésére?

A problémát a gyakorlatban további vonatkozások komplikálhatják. Nehezebb döntés előtt áll a társadalom akkor, ha a szennyeződést okozó gyártelep a környéken jóformán az egyetlen munkaalkalom, s a termelés megszakítása a lakosságot jóformán egyetlen kereseti lehetőségétől fosztaná meg.

Végül van olyan helyzet is, ahol az előnyök és a hátrányok hagyományos gazdasági mérlegelése már nem ad megoldást: ez az ún. „végtelen költségek” (infinite cost) esete. Ez akkor következik be, ha a szennyeződés olyan kritikus méreteket öltött, hogy már az egészséget és a puszta létet veszélyezteti. Ennek meghatározása a biológusok és természettudósok feladata. Ebben az esetben a költségekre vagy az anyagi haszonra való tekintet nélkül a termelést azonnal le kell állítani, még ha a társadalomnak „végtelenül magas” árat is kell fizetnie ezért.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS KERESZTMETSZETI MODELLJE

(De Grauwe, P.: A cross-section model of economic growth: a comment.) — *Review of Economics and Statistics*. 1972. 4. sz. 466–467. p.

(Kosobud, R. F. — O'Neill, W. D.: A cross-section model of economic growth re-examined.) — *Review of Economics and Statistics*. 1972. 4. sz. 467–470. p.

A folyóirat 1971. évi 2. számában P. M. Sommers és D. B. Suits tanulmányt közölt, amelyben a gazdasági növekedésnek három egyenletből álló modelljét mutatták be. E három egyenlet a következő:

$$\text{GCF/GNP} = a_1 + a_2 (\text{GNP}/N) + a_3 (\text{GNP}/N)^2 \quad /1/$$

ahol a GCF a bruttó felhalmozás vagy tőkeképződés, GNP a bruttó nemzeti jövedelem. Eszerint a beruházás vagy felhalmozás aránya az egy főre jutó nemzeti jövedelem függvénye:

$$dN/N = \frac{b_1}{(\text{GNP}/N) + b_2} + b_3 \quad /2/$$

ahol N a népesség. Eszerint a népesség növekedési üteme az egy főre jutó nemzeti jövedelem függvénye:

$$r = c_1 (\text{GCF/GNP}) + c_2 (dN/N) \quad /3/$$

ahol r az egy főre jutó jövedelem növekedési üteme. Eszerint az egy főre jutó jövedelem növekedése egyrészt a beruházási aránytól (minél többet ruháznak be, annál gyorsabb a növekedés), másrészt a népesség növekedési ütemétől függ (minél gyorsabban nő a népesség, annál lassabban nő az egy főre jutó jövedelem).

Száz országnak 1966-ra vonatkozó adatai alapján becsülték meg a modell paramétereit. A következő egyenleteket kapták:

$$\begin{aligned} \text{GCF/GNP} = & 14,93 + 0,0105 (\text{GNP}/N) - \\ & (0,0018) \\ & - 2,42 \times 10^{-6} (\text{GNP}/N)^2 \quad /1/ \\ & (0,58 \times 10^{-6}) \end{aligned}$$

Ebben az egyenletben különösképpen az α_3 együtttható negatív volta az érdekes. Ez ugyanis azt jelenti, hogy bizonyos jövedelem-szint elérése után a beruházási arány csökkenni kezd, tehát a gazdagabb országok viszonylag kevesebbet ruháznak be nemzeti jövedelmükből. A szerzők közlik a szórásdiagramot is, amelyből ezt a függvényt számították. Kétségtelen, hogy a figyelembe vett legmagasabb jövedelmű országokban a beruházási arány viszonylag nem nagy, illetve egynémelyiké valamivel kisebb is, mint a fejlettség tekintetében utánuk következő országokban. Az ilyen magas jövedelmű országok száma azonban kicsi, ezért a görbe ilyen speciális alakjának becslése nem látszik teljesen meggyőzőnek:

$$dN/N = \frac{1080}{(\text{GNP}/N) + 400} + 0,8 \quad /2/$$

Eszerint az ország egy főre jutó jövedelmének növekedésével párhuzamosan a népesség növekedési üteme 0,8 százalékos értékhez közeledve csökken:

$$r = 0,173 (\text{GCF/GNP}) - 0,299 (dN/N) \quad /3/ \\ (0,017) \quad (0,157)$$

Ennek a modellnek segítségével szimulációs vizsgálatot végeztek, és megállapították, hogy az egy főre jutó nemzeti jövedelem 5300 dollár körüli szinten stabilizálódik, mert ekkor a beruházás (amely a jövedelem növekedésével csökken) már annyira alacsony, hogy csak a viszonylag lassan növekedő népesség életszínvonalának változatlanul tartását biztosítja. Ez az /1/ egyenlet specifikációjából, illetve paramétereinek kiszámított értékeiből következik.

Ezen a ponton bíralták a Sommers–Suits-féle modellt az itt ismertetett hozzászólások. De Grauwe rámutat, hogy a szimulációs vizsgálatnak az az eredménye, hogy az 5300

dolláros szinten bekövetkezik a fejlődés leállása, annak a következménye, hogy a beruházási hányad /1/ összefüggésében egy (négyzetes) leszálló ágat tételeztek fel. Más specifikáció esetén egészen más következtésre lehet jutni. Így például ő maga a következő alakú függvényt használta az /1/ összefüggés helyett:

$$\text{GCF/GNP} = e_1 - \frac{e_2}{(\text{GNP}/N) + e_3} \quad /1'/$$

A Sommers–Suits-féle alapadatok felhasználásával becsülte meg ezt a függvényt és a következőt kapta:

$$\text{GCF/GNP} = 26,87 - \frac{4676,54}{(\text{GNP}/N + 300)} \\ (1,04) \quad (629,25)$$

Ez az egyenlet ugyanolyan statisztikai tulajdonságokat mutat, mint a Sommers–Suits-féle /1/ egyenlet. A determinációs együtttható is hasonló nagyságú mindkét esetben, $R^2 = 0,4$. Tehát az alapadatok alapján ugyanolyan joggal lehet az /1/ összefüggést használni. Ez utóbbi esetében azonban az egy főre jutó jövedelem nem ér el egy stationér szintet, hanem exponenciálisan nő. Az egy főre jutó jövedelem növekedési üteme évi 4,41 százaléknál stabilizálódik.

Tehát attól függően, hogy a bruttó beruházási hányad és az egy főre jutó jövedelem között milyen összefüggést tételeznek fel, a gazdasági növekedés teljesen eltérő. Mivel sem a Sommers–Suits-féle /1/ alakú egyenletet, sem az itt javasolt /1'/ alakú egyenletet nem lehet empirikusan teljes mértékben igazolni, nem szabad túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítani a szimulációval kapott jövőbeli növekedési útnak.

Kosobud és O'Neill először analitikusan vizsgálják meg a Sommers–Suits-féle modellt. Megoldják az egyenletrendszer $d(\text{GNP}/N) = d/dt(\text{GNP}/N)$ jelöléssel a következőt kapják:

$$\begin{aligned} d/dt (\text{GNP}/N) = & (c_1 a_1 + c_2 b_3) \text{GNP}/N + \\ & + c_1 a_2 (\text{GNP}/N)^2 + c_1 a_3 (\text{GNP}/N)^3 + \\ & + c_2 b_1 (\text{GNP}/N) \{1/ (b_2 + \text{GNP}/N)\} \quad /4/ \end{aligned}$$

A /4/ egyenletnek $\text{GNP}/N = 0$ és $\text{GNP}/N = 5466,2$ az egy főre jutó jövedelemnél van egyensúlyi pontja. Ezen egyensúlyi pontok stabilitásának vizsgálata céljából a közelükben linearizálták az egyenletet. Azt találták, hogy a zérus jövedelem szintű egyensúlyi pont nem stabil, hanem a gazdaság 2,5 százalékos növekedési ütemmel távolodik el tőle. Tehát a gazdasági növekedés bármilyen alacsony jövedelemszinten elindul (nincs elmaradottsági „csapda”, amelyből

nem lehet kiemelkedni). Az 5466,2 dolláros egy főre jutó jövedelemnél viszont stabil egyensúlyi pont van.

Kosobud és O'Neill ezenkívül megkísérelnek egy más alakú, exponenciális függvényt alkalmazni az /1/ helyett. Ennek alakja:

$$\text{GCF/GNP} = 25 - \alpha_0 \exp \left\{ -1/\lambda (\text{GNP}/N) \right\} \quad /5/$$

A Sommers–Suits-féle adatokból becsült paraméterek: $\alpha_0 = 12,4$ és $\lambda = 568$. Ez az egyenlet kisebb standard eltéréssel illeszthető az adatokhoz, mint az /1/ egyenlet, tehát a beruházási hányad és az egy főre jutó jövedelem közötti összefüggés jobb megközelítésének látszik. Az /5/ egyenletet használva /1/ helyén a megoldás most /4/ helyett a következő:

$$\begin{aligned} (d/dt) (\text{GNP}/N) &= c_1 \text{GNP}/N \\ &\left\{ 25 - \alpha_0 \exp \left(- (1/\lambda) \text{GNP}/N \right) \right\} + \\ &+ c_2 \text{GNP}/N \left\{ b_3 + b_1 (b_2 + \text{GNP}/N) \right\} \quad /6/ \end{aligned}$$

$\text{GNP}/N = O$ -nál most sem stabil a rendszer, de most nincs magas szintű jövedelemnél egyensúlyi pont, mint az előbbi esetben,

az egy főre jutó jövedelem vég nélkül növekedhet. A népességnövekedési egyenlet szerint a népesség évente 8 ezrelékkal fog nőni, a beruházási hányad 25 százalék felé közeledik, végeredményben a bruttó nemzeti jövedelem valamivel több mint 5 százalékkal fog nőni a magas jövedelmi szinteken.

A szerzők még megkérdőjelezzik, hogy helyes-e a /2/ összefüggést úgy specifikálni, hogy a népességnövekedés a jövedelem csökkenő függvénye. Valószínűbbnek tartják, hogy a népességnövekedés ceteris paribus nagyobb lenne a magasabb jövedelemszinteken és csak a családok preferenciáinak, kívánságainak változása és a gyermeknevelés költségeinek növekedése okozza a népességnövekedés lassulását.

E két hozzászólásból végeredményben azt a következtetést lehet levonni, hogy az ilyen kisméretű növekedési modellek tulajdonságai nagyon érzékenyek az összefüggések alakjára vonatkozó specifikációkra. A függvények alakjának megválasztásától függően – amely láthatóan elég önkényes lehet – a modellek hosszú távon nagyon eltérő növekedési utakat becsülnek előre.

(Ism.: Andorka Rudolf)

DEMOGRÁFIA – TÁRSADALOMSTATISZTIKA

DUMNOV, D.:
KÖRNYEZETSTATISZTIKA

(Statistika okružsajuscsej sredü.) – *Vesztnik Szta-
tisztki*. 1973. 8. sz. 34–38. p.

A természetes környezet megőrzése, helyreállítása és állandó javítása egyre nagyobb jelentőségű állami feladat. Ezért a statisztikának a környezetvédelemmel foglalkozó ágaiban kialakul a megfigyelés sajátos tárgya, mutatószámrendszere és pontos leírásokat tartalmazó egységes népgazdasági módszertana.

A környezetstatisztika fő célkitűzése elsősorban a bennünket körülvevő környezet mennyiségi és minőségi jellemzőiről szóló információk biztosítása, a környezettel kölcsönhatásban levő különféle tevékenységek elemzése, a környezeti változások által az emberi életkörülményekre gyakorolt vizsgálata. Úgy szintén elemeznie kell a környezetstatisztikának a környezet védelmére tett intézkedések hatékonyságát, nem mellőzve az idevágó statisztikai mutatószámok nemzetközi összehasonlítását sem.

A környezetstatisztikai mutatószámok rendszerének kidolgozásakor elsősorban a „környezet” fogalmát kell egyértelműen tisztázni. A környezet (és annak védelme) fogalomkörébe egyaránt beletartoznak a természeti

feltételek, valamint az emberi tevékenység által létrehozott feltételek. Természetes, hogy a környezetstatisztikai mutatószám-rendszer kialakításakor nem szükséges e feltételek teljes körét figyelembe venni. A mutatószám-rendszer határainak megállapításánál egyrészt abból a szempontból kell kiindulni, hogy mely jelenségek vonnak maguk után nem kívánatos következményeket a környezet alakulásában (illetve, melyek azok a jelenségek, amelyek a társadalom beavatkozását igénylik), másrészt viszont tekintettel kell lenni arra, hogy a vizsgálandó jelenségek között sok olyan is található, amelyeket a statisztika más területei már korábban vizsgálat tárgyává tettek. Ezért a különböző statisztikai mutatószám-rendszerek összefüggéseit nem szabad szem elől téveszteni.

A környezetben beálló változások legfőbb előidézője a gazdasági tevékenység. Ezért a környezetstatisztikának információkat kell tartalmaznia arra nézve, hogy a különféle gazdasági tevékenységek milyen mértékben változtatják meg a környezetet.

A statisztika e mutatószámait a szerző a következő fontosabb ismérvek szerint csoportosítja:

- a föld használata és védelme,
- az erdők, parkok és kertek használata és védelme,

nem lehet kiemelkedni). Az 5466,2 dolláros egy főre jutó jövedelemnél viszont stabil egyensúlyi pont van.

Kosobud és O'Neill ezenkívül megkísérelnek egy más alakú, exponenciális függvényt alkalmazni az /1/ helyett. Ennek alakja:

$$\text{GCF/GNP} = 25 - \alpha_0 \exp \left\{ -1/\lambda (\text{GNP}/N) \right\} \quad /5/$$

A Sommers–Suits-féle adatokból becsült paraméterek: $\alpha_0 = 12,4$ és $\lambda = 568$. Ez az egyenlet kisebb standard eltéréssel illeszthető az adatokhoz, mint az /1/ egyenlet, tehát a beruházási hányad és az egy főre jutó jövedelem közötti összefüggés jobb megközelítésének látszik. Az /5/ egyenletet használva /1/ helyén a megoldás most /4/ helyett a következő:

$$\begin{aligned} (d/dt) (\text{GNP}/N) &= c_1 \text{GNP}/N \\ &\left\{ 25 - \alpha_0 \exp \left(- (1/\lambda) \text{GNP}/N \right) \right\} + \\ &+ c_2 \text{GNP}/N \left\{ b_3 + b_1 (b_2 + \text{GNP}/N) \right\} \quad /6/ \end{aligned}$$

$\text{GNP}/N = O$ -nál most sem stabil a rendszer, de most nincs magas szintű jövedelemnél egyensúlyi pont, mint az előbbi esetben,

az egy főre jutó jövedelem vég nélkül növekedhet. A népességnövekedési egyenlet szerint a népesség évente 8 ezrelékkal fog nőni, a beruházási hányad 25 százalék felé közeledik, végeredményben a bruttó nemzeti jövedelem valamivel több mint 5 százalékkal fog nőni a magas jövedelmi szinteken.

A szerzők még megkérdőjelezzik, hogy helyes-e a /2/ összefüggést úgy specifikálni, hogy a népességnövekedés a jövedelem csökkenő függvénye. Valószínűbbnek tartják, hogy a népességnövekedés ceteris paribus nagyobb lenne a magasabb jövedelemszinteken és csak a családok preferenciáinak, kívánságainak változása és a gyermeknevelés költségeinek növekedése okozza a népességnövekedés lassulását.

E két hozzászólásból végeredményben azt a következtetést lehet levonni, hogy az ilyen kisméretű növekedési modellek tulajdonságai nagyon érzékenyek az összefüggések alakjára vonatkozó specifikációkra. A függvények alakjának megválasztásától függően – amely láthatóan elég önkényes lehet – a modellek hosszú távon nagyon eltérő növekedési utakat becsülnek előre.

(Ism.: Andorka Rudolf)

DEMOGRÁFIA – TÁRSADALOMSTATISZTIKA

DUMNOV, D.:
KÖRNYEZETSTATISZTIKA

(Statiztika okruzsajuscsej szredü.) – *Vesztnik Szta-
tisztki*. 1973. 8. sz. 34–38. p.

A természetes környezet megőrzése, helyreállítása és állandó javítása egyre nagyobb jelentőségű állami feladat. Ezért a statisztikának a környezetvédelemmel foglalkozó ágaiban kialakul a megfigyelés sajátos tárgya, mutatószámrendszere és pontos leírásokat tartalmazó egységes népgazdasági módszertana.

A környezetstatisztika fő célkitűzése elsősorban a bennünket körülvevő környezet mennyiségi és minőségi jellemzőiről szóló információk biztosítása, a környezettel kölcsönhatásban levő különféle tevékenységek elemzése, a környezeti változások által az emberi életkörülményekre gyakorolt vizsgálata. Úgy szintén elemeznie kell a környezetstatisztikának a környezet védelmére tett intézkedések hatékonyságát, nem mellőzve az idevágó statisztikai mutatószámok nemzetközi összehasonlítását sem.

A környezetstatisztikai mutatószámok rendszerének kidolgozásakor elsősorban a „környezet” fogalmát kell egyértelműen tisztázni. A környezet (és annak védelme) fogalomkörébe egyaránt beletartoznak a természeti

feltételek, valamint az emberi tevékenység által létrehozott feltételek. Természetes, hogy a környezetstatisztikai mutatószám-rendszer kialakításakor nem szükséges e feltételek teljes körét figyelembe venni. A mutatószám-rendszer határainak megállapításánál egyrészt abból a szempontból kell kiindulni, hogy mely jelenségek vonnak maguk után nem kívánatos következményeket a környezet alakulásában (illetve, melyek azok a jelenségek, amelyek a társadalom beavatkozását igénylik), másrészt viszont tekintettel kell lenni arra, hogy a vizsgálandó jelenségek között sok olyan is található, amelyeket a statisztika más területei már korábban vizsgálat tárgyává tettek. Ezért a különböző statisztikai mutatószám-rendszerek összefüggéseit nem szabad szem elől téveszteni.

A környezetben beálló változások legfőbb előidézője a gazdasági tevékenység. Ezért a környezetstatisztikának információkat kell tartalmaznia arra nézve, hogy a különféle gazdasági tevékenységek milyen mértékben változtatják meg a környezetet.

A statisztika e mutatószámait a szerző a következő fontosabb ismérvek szerint csoportosítja:

- a föld használata és védelme,
- az erdők, parkok és kertek használata és védelme,

- a vízkészlet használata és tisztaságának megőrzése,
- a légkör állapota,
- az ipari és kommunális-szolgáltató vállalatok hulladékainak eltávolítása, hasznosítása.

A továbbiakban a szerző rövid áttekintést ad cikkében az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának környezetvédelmi statisztikai értekezletén kiadott ajánlásokról, amelyek a környezetstatisztika tárgyának ismertetésénél 11 csoportot különböztetnek meg.

A környezet elemeinek mérésénél reprezentatív adatok gyűjtése révén biztosítható a különféle szennyezést okozó jelenségek megfigyelése. Ezek mennyiségi adatai alapján lehet a környezet minőségének alakulásáról képet alkotni.

A statisztikai vizsgálat különleges mutatószámaira van szükség a zajártalom kimutatásához. A zaj ugyanis a többi környezetromboló tényezőtől eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Ezek közül a leglényegesebb az, hogy a szennyeződésekkel szemben a zaj

okozta ártalom nem halmozódik fel a természetben.

A környezetstatisztikai elemzések készítéséhez szükséges adatok egy része a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának legkülönbélebb, már korábban rendszeresített adatgyűjtései alapján rendelkezésre áll. Az adatok körének bővítése azonban – a környezet állapotának ismeretéhez, a beálló változások nyomonkövetéséhez – elkerülhetetlen.

Az EGB Titkársága e témakörben több rendezvényt szervezett, s javaslatokat tett arra vonatkozóan, hogy a jövőben az országok közöljék a környezetvédelemmel kapcsolatos adataikat. Az országok többségénél azonban a környezetstatisztikai adatok megfigyeléséhez szükséges munkálatok kezdeti stádiumban vannak, s az erre vonatkozó statisztikai mutatószám-rendszerek kidolgozásának programját még pontosan nem alakították ki.

(Ism.: Kovács Tamásné)

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA

POZDNJAKOVA, N.:

A KOLHOZOK JÖVEDELMÉNEK FELOSZTÁSA

(O raszpredelenii dohodov kolhozov.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1972. 5. sz. 36–41. p.

A kolhozoknak jövedelmük felosztásakor a fogyasztás és a felhalmozás olyan arányát kell kialakítani, amely mellett biztosított a termelés további növelése. E növekedést a termelés hatékonyságának fokozásával, a munkatermelékenység növelésével célszerű elérni, amiben fontos tényező a tagok anyagi érdekeltségének megteremtése.

A jövedelemfelosztás a bruttó jövedelem (bruttó termelés mínusz anyagköltség) felosztását jelenti. 1965 és 1970 között a Szovjetunió kolhozaiban a bruttó jövedelem 34 százalékkal növekedett, a felhalmozás és a fogyasztás aránya pedig 22–28, illetve 72–78 százalék között ingadozott anélkül hogy egyértelmű eltolódást mutatott volna valamelyik irányba.

A kolhozok jövedelmének növekedésével a jövedelemnek egyre növekvő hányada kerül felhalmozásra. Az 1970-ben az átlagot jelentő kolhozokban – amelyekben 6 rubel jövedelem jutott egy emberi munkanapra – a jövedelem 27 százalékát felhalmozták. A leggyengébb (3 rubel alatti) gazdaságokban a felhalmozási arány 29 százalék, míg a legjobbakban (10 rubel feletti) 36 százalék volt. A munkatermelékenység növekedésével és a termelés gazdaságosságának további javulásával várhatóan növekedni fog a felhalmozási arány és csökken a felhasználás, ezen belül is elsősorban a kifizetett munkabérekre

jutó hányad. Utóbbi a munkabérszint abszolút értelmű növekedése mellett fog bekövetkezni.

A jövedelemfelosztás arányaira a jövedelem nagysága – ami tulajdonképpen a gazdasági fejlettség szintjét jelenti – mellett hatással van a szakosodás mértéke, a földek termőereje, a termelési állóalapok értéke, a munkaerő-ellátottság és még egyéb tényezők.

A felhasználásra fordított jövedelemhányad döntően (átlagosan 87 százalékban) munkabérek formájában, mint személyi felhasználás jelentkezik. A munkabérek növekedési üteme 1967 és 1969 között jelentősen meghaladta a kolhozok bruttó jövedelmének növekedési ütemét. Ebben az is szerepet játszott, hogy a korábbi alacsony munkabérek emelése érdekében 1966-ban bevezették a garantált fizetéseket, figyelembe véve a megfelelő kategóriájú szovhozdolgozók kereseteit. A munkabérek növekedése megfelel annak az elvnek, amely anyagilag érdekeltté kívánja tenni a kolhoztagokat. A kolhoztagok egy munkanapra eső fizetése átlagosan még mindig 14 százalékkal alacsonyabb, mint a szovhozokban. Az SZKP XXIV. kongresszusa a különbség további csökkentését irányozta elő.

A felhalmozásra fordított jövedelemhányad jelenti a termelés bővítésének fő forrását (lásd termelési eszközök korszerűsítése, földrendezés stb.), ami végeredményben a jövedelem növelését és ennek eredményeképpen a kolhoztagok anyagi érdekeltségének erősítését teszi lehetővé.

- a vízkészlet használata és tisztaságának megőrzése,
- a légkör állapota,
- az ipari és kommunális-szolgáltató vállalatok hulladékainak eltávolítása, hasznosítása.

A továbbiakban a szerző rövid áttekintést ad cikkében az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának környezetvédelmi statisztikai értekezletén kiadott ajánlásokról, amelyek a környezetstatisztika tárgyának ismertetésénél 11 csoportot különböztetnek meg.

A környezet elemeinek mérésénél reprezentatív adatok gyűjtése révén biztosítható a különféle szennyezést okozó jelenségek megfigyelése. Ezek mennyiségi adatai alapján lehet a környezet minőségének alakulásáról képet alkotni.

A statisztikai vizsgálat különleges mutatószámaira van szükség a zajártalom kimutatásához. A zaj ugyanis a többi környezetromboló tényezőtől eltérő sajátosságokkal rendelkezik. Ezek közül a leglényegesebb az, hogy a szennyeződésekkel szemben a zaj

okozta ártalom nem halmozódik fel a természetben.

A környezetstatisztikai elemzések készítéséhez szükséges adatok egy része a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának legkülönbélebb, már korábban rendszeresített adatgyűjtései alapján rendelkezésre áll. Az adatok körének bővítése azonban – a környezet állapotának ismeretéhez, a beálló változások nyomonkövetéséhez – elkerülhetetlen.

Az EGB Titkársága e témakörben több rendezvényt szervezett, s javaslatokat tett arra vonatkozóan, hogy a jövőben az országok közöljék a környezetvédelemmel kapcsolatos adataikat. Az országok többségénél azonban a környezetstatisztikai adatok megfigyeléséhez szükséges munkálatok kezdeti stádiumban vannak, s az erre vonatkozó statisztikai mutatószám-rendszerek kidolgozásának programját még pontosan nem alakították ki.

(Ism.: Kovács Tamásné)

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA

POZDNJAKOVA, N.:

A KOLHOZOK JÖVEDELMÉNEK FELOSZTÁSA

(O raszpredelenii dohodov kolhozov.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1972. 5. sz. 36–41. p.

A kolhozoknak jövedelmük felosztásakor a fogyasztás és a felhalmozás olyan arányát kell kialakítani, amely mellett biztosított a termelés további növelése. E növekedést a termelés hatékonyságának fokozásával, a munkatermelékenység növelésével célszerű elérni, amiben fontos tényező a tagok anyagi érdekeltségének megteremtése.

A jövedelemfelosztás a bruttó jövedelem (bruttó termelés mínusz anyagköltség) felosztását jelenti. 1965 és 1970 között a Szovjetunió kolhozaiban a bruttó jövedelem 34 százalékkal növekedett, a felhalmozás és a fogyasztás aránya pedig 22–28, illetve 72–78 százalék között ingadozott anélkül hogy egyértelmű eltolódást mutatott volna valamelyik irányba.

A kolhozok jövedelmének növekedésével a jövedelemnek egyre növekvő hányada kerül felhalmozásra. Az 1970-ben az átlagot jelentő kolhozokban – amelyekben 6 rubel jövedelem jutott egy emberi munkanapra – a jövedelem 27 százalékát felhalmozták. A leggyengébb (3 rubel alatti) gazdaságokban a felhalmozási arány 29 százalék, míg a legjobbakban (10 rubel feletti) 36 százalék volt. A munkatermelékenység növekedésével és a termelés gazdaságosságának további javulásával várhatóan növekedni fog a felhalmozási arány és csökken a felhasználás, ezen belül is elsősorban a kifizetett munkabérekre

jutó hányad. Utóbbi a munkabérszint abszolút értelmű növekedése mellett fog bekövetkezni.

A jövedelemfelosztás arányaira a jövedelem nagysága – ami tulajdonképpen a gazdasági fejlettség szintjét jelenti – mellett hatással van a szakosodás mértéke, a földek termőereje, a termelési állóalapot értéke, a munkaerő-ellátottság és még egyéb tényezők.

A felhasználásra fordított jövedelemhányad döntően (átlagosan 87 százalékban) munkabérek formájában, mint személyi felhasználás jelentkezik. A munkabérek növekedési üteme 1967 és 1969 között jelentősen meghaladta a kolhozok bruttó jövedelmének növekedési ütemét. Ebben az is szerepet játszott, hogy a korábbi alacsony munkabérek emelése érdekében 1966-ban bevezették a garantált fizetéseket, figyelembe véve a megfelelő kategóriájú szovhozdolgozók kereseteit. A munkabérek növekedése megfelel annak az elvnek, amely anyagilag érdekeltté kívánja tenni a kolhoztagokat. A kolhoztagok egy munkanapra eső fizetése átlagosan még mindig 14 százalékkal alacsonyabb, mint a szovhozokban. Az SZKP XXIV. kongresszusa a különbség további csökkentését irányozta elő.

A felhalmozásra fordított jövedelemhányad jelenti a termelés bővítésének fő forrását (lásd termelési eszközök korszerűsítése, földrendezés stb.), ami végeredményben a jövedelem növelését és ennek eredményeképpen a kolhoztagok anyagi érdekeltségének erősítését teszi lehetővé.

A fel nem osztható alap bővítésére fordított összeg aránya a jövedelem növekedésével emelkedett. A bővítésre fordított összeg 1970-ben 5352 kolhozban (a kolhozok 16 százalékában) a bruttó jövedelem 25 százaléka feletti érték volt.

A tőkebefektetésekre (beruházásokra) fordított kiadások növekedésének eredményeképpen az utóbbi években nagymértékben javult a kolhozok állóalapokkal való ellátott-

sága. 1970-ben az állóalapok értéke 1965-höz képest 54 százalékkal emelkedett. A termelési állóalapoknál nagyobb mértékben nőtt a nem termelő állóalapok értéke (125 százalékkal). Emögött a lakásépítés, kulturális és művelődési intézmények, bölcsődék és óvodák létesítése áll, ami ugyancsak a tagok anyagi érdekeltségének növekedését célozza.

(Ism.: Szász Kálmán)

BIBLIOGRÁFIA

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

AMUNDSEN, H. T.: Binary variable multiple regressions. Oslo. 1972. Univ. of Oslo. 31 lev.
Bináris változójú többszörös regressziók.

408 020

APPLICATION of mathematical programming techniques. A conference held at Cambridge 1968. Ed. by. E. M. L. Beale, London, 1971. The English Univ. Press. IX, 451 p.

A matematikai programozási módszerek alkalmazása.

391 844

ATKINSON, J.: Handbook for interviewers. A manual for social survey, interviewing staff, describing practice and procedures on structured interviewing. London. 1972. H. M. S. O. 169 p.

Kézikönyv kikérdezők számára.

392 826

CONFERENCE of African Statisticians. 7th. Report. Dakar, 13 to 22 October 1971. H. N. 1971. U. N. 45,3,4 p.

Az Afrikai Statisztikusok 7. konferenciájának beszámolója.

392 281

FIACCO, A. V. – McCORMICK, G. P.: Nelinejnoe programmirovanie. Metodü poszledovatel'noj bezuszlovnoj minimizacii. (Nonlinear programming. Sequential unconstrained minimization techniques.) (Per. B. I. Alejnikov, M. M. Berkovics. Moszkva. 1972. Izdat. Mir. 240 p.

Nem lineáris programozás. A fokozatos feltétlen minimalizálás módszerei.

298 808

GURSZKIJ, E. I.: Teorija verojatnosztej sz élementami matemacicseszkaj sztatisztiki. Moszkva. 1971. Izdat. Vűszsaja Skola. 327 p.

Valószínűségi elmélet matematikai statisztikai elemekkel.

298 989

IVANOV, J. V. – SCSEDRIN, N. I.: Mehanizacija sztatiszticseszkij rabot. Moszkva. 1972. Izdat. Sztatiszt. 327 p.

A statisztikai munka gépesítése.

298 992

KAGAN, A. M. – LINNIK, J. V. – RAO, SZ. R.: Harakterizacionnű zadacsi matemacicseszkaj sztatisztiki. Moszkva. 1972. Izdat. Nauka. 656 p.

A matematikai statisztika jellegzetes feladatai.

298 990

KAWALEC, V.: Regional'naja sztatisztika v sziszteme goszudarsztvennoj sztatisztiki. (Statystyka regionalna na tle systemu statystyki panstwowej.) Perv. N. N. Maljutinnoj, E. N. Farberovoj. Moszkva. 1972. Izd. Sztatiszt. 18 p.

A területi statisztika az állami statisztika rendszerében.

299 691

LARSON, H. J.: Introduction to the theory of statistics. New York, etc. 1973. Wiley. X, 242 p.

Bevezetés a statisztika elméletébe.

298 811

MARCIANO, J. P.: Plans d'expérience Bayésiens pour l'analyse spatiale d'investissements publics. Aix-en-Provence. 1972. Centre Math. de la Rech. Sci. 26 lev.

Bayes-féle kísérleti tervek a közületi beruházások térbeli elemzéséhez.

407 798

MUKERJI, V. – KANDUR, M. G.: Cobb-Douglas and other production and demand functions and aggregation. Birmingham. 1972. Univ. of Birmingham. 27 1.

Cobb-Douglas és egyéb termelési és keresleti függvények és aggregációk.

391 562

MUKERJI, V.: Estimation of linear multiple regression equations and measurement errors. Birmingham. 1972. Univ. of Birmingham, 49, 2. III p.

Lineáris többszörös regressziós egyenletek és mérési hibák becslése.

391 561

OCSERKI po isztorii sztatisztiki SZSZSZR. Szbornik 5. Red. T. V. Rjabuskin. Moszkva. 1972. Izdat. Sztatiszt. 196 p.

Tanulmányok a szovjet statisztika történetének köréből.

298 984

PETROV, V. V.: Szummű nezavisziműh szluzsajnűh velicsin. Moszkva. 1972. Izdat. Nauka. 414 p.

Független véletlen mennyiségek összegei.

298 991

GAZDASÁGSTATISZTIKA

APRÓ, A.: Mezdűnarodnűe organizacii sztrancslenov SZEV v uszlovijah szocialiszticseszkaj ékonomiczeszkaj integracii. Per. Sz. Gordeeva. Moszkva. 1972. Izdat. Ékon. 109 p.

A KGST-tagországok nemzetközi szervezetei a szocialista gazdasági integráció keretében.

298 799

FISHER, G. – SHEPPARD, D.: Effects of monetary policy on the United States economy. A survey of econometric evidence. Paris. 1972. OECD. 128 p.

A monetáris politika hatása az Egyesült Államok gazdaságára.

III B 3071

GREEN, A. G.: Regional aspects of Canada's economic growth. Toronto. 1971. Univ. of Toronto Press. 116 p.

Kanada gazdasági növekedésének regionális vonatkozásai.

392 801

A fel nem osztható alap bővítésére fordított összeg aránya a jövedelem növekedésével emelkedett. A bővítésre fordított összeg 1970-ben 5352 kolhozban (a kolhozok 16 százalékában) a bruttó jövedelem 25 százaléka feletti érték volt.

A tőkebefektetésekre (beruházásokra) fordított kiadások növekedésének eredményeképpen az utóbbi években nagymértékben javult a kolhozok állóalapokkal való ellátott-

sága. 1970-ben az állóalapok értéke 1965-höz képest 54 százalékkal emelkedett. A termelési állóalapoknál nagyobb mértékben nőtt a nem termelő állóalapok értéke (125 százalékkal). Emögött a lakásépítés, kulturális és művelődési intézmények, bölcsődék és óvodák létesítése áll, ami ugyancsak a tagok anyagi érdekeltségének növekedését célozza.

(Ism.: Szász Kálmán)

BIBLIOGRÁFIA

A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálathoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

AMUNDSEN, H. T.: Binary variable multiple regressions. Oslo. 1972. Univ. of Oslo. 31 lev.
Bináris változójú többszörös regressziók.

408 020

APPLICATION of mathematical programming techniques. A conference held at Cambridge 1968. Ed. by. E. M. L. Beale, London, 1971. The English Univ. Press. IX, 451 p.

A matematikai programozási módszerek alkalmazása.

391 844

ATKINSON, J.: Handbook for interviewers. A manual for social survey, interviewing staff, describing practice and procedures on structured interviewing. London. 1972. H. M. S. O. 169 p.

Kézikönyv kikérdezők számára.

392 826

CONFERENCE of African Statisticians. 7th. Report. Dakar, 13 to 22 October 1971. H. N. 1971. U. N. 45,3,4 p.

Az Afrikai Statisztikusok 7. konferenciájának beszámolója.

392 281

FIACCO, A. V. – McCORMICK, G. P.: Nelinejnoe programmirovanie. Metodü poszledovatel'noj bezuszlovnoj minimizacii. (Nonlinear programming. Sequential unconstrained minimization techniques.) (Per. B. I. Alejnikov, M. M. Berkovics. Moszkva. 1972. Izdat. Mir. 240 p.

Nem lineáris programozás. A fokozatos feltétlen minimalizálás módszerei.

298 808

GURSZKIJ, E. I.: Teorija verojatnosztej sz élementami matemacicseszkaj sztatisztiki. Moszkva. 1971. Izdat. Vűszsaja Skola. 327 p.

Valószínűségi elmélet matematikai statisztikai elemekkel.

298 989

IVANOV, J. V. – SCSEDRIN, N. I.: Mehanizacija sztatiszticseszkij rabot. Moszkva. 1972. Izdat. Sztatiszt. 327 p.

A statisztikai munka gépesítése.

298 992

KAGAN, A. M. – LINNIK, J. V. – RAO, SZ. R.: Harakterizacionnű zadacsi matemacicseszkaj sztatisztiki. Moszkva. 1972. Izdat. Nauka. 656 p.

A matematikai statisztika jellegzetes feladatai.

298 990

KAWALEC, V.: Regional'naja sztatisztika v sziszteme goszudarsztvennoj sztatisztiki. (Statystyka regionalna na tle systemu statystyki panstwowej.) Perv. N. N. Maljutinnoj, E. N. Farberovoj. Moszkva. 1972. Izd. Sztatiszt. 18 p.

A területi statisztika az állami statisztika rendszerében.

299 691

LARSON, H. J.: Introduction to the theory of statistics. New York, etc. 1973. Wiley. X, 242 p.

Bevezetés a statisztika elméletébe.

298 811

MARCIANO, J. P.: Plans d'expérience Bayésiens pour l'analyse spatiale d'investissements publics. Aix-en-Provence. 1972. Centre Math. de la Rech. Sci. 26 lev.

Bayes-féle kísérleti tervek a közületi beruházások térbeli elemzéséhez.

407 798

MUKERJI, V. – KANDUR, M. G.: Cobb-Douglas and other production and demand functions and aggregation. Birmingham. 1972. Univ. of Birmingham. 27 1.

Cobb-Douglas és egyéb termelési és keresleti függvények és aggregációk.

391 562

MUKERJI, V.: Estimation of linear multiple regression equations and measurement errors. Birmingham. 1972. Univ. of Birmingham, 49, 2. III p.

Lineáris többszörös regressziós egyenletek és mérési hibák becslése.

391 561

OCSERKI po isztorii sztatisztiki SZSZSZR. Szbornik 5. Red. T. V. Rjabuskin. Moszkva. 1972. Izdat. Sztatiszt. 196 p.

Tanulmányok a szovjet statisztika történetének köréből.

298 984

PETROV, V. V.: Szummű nezavisziműh szluzsajnűh velicsin. Moszkva. 1972. Izdat. Nauka. 414 p.

Független véletlen mennyiségek összegei.

298 991

GAZDASÁGSTATISZTIKA

APRÓ, A.: Mezdűnarodnűe organizacii sztrancslenov SZEV v uszlovijah szocialiszticseszkaj ékonomicseszkaj integracii. Per. Sz. Gordeeva. Moszkva. 1972. Izdat. Ékon. 109 p.

A KGST-tagországok nemzetközi szervezetei a szocialista gazdasági integráció keretében.

298 799

FISHER, G. – SHEPPARD, D.: Effects of monetary policy on the United States economy. A survey of econometric evidence. Paris. 1972. OECD. 128 p.

A monetáris politika hatása az Egyesült Államok gazdaságára.

III B 3071

GREEN, A. G.: Regional aspects of Canada's economic growth. Toronto. 1971. Univ. of Toronto Press. 116 p.

Kanada gazdasági növekedésének regionális vonatkozásai.

392 801

- HAIJÓ, A. – VERESS, G. E.:** Modelling of company production systems through decomposition into economic accounting subsystems. Bp. 1972. soksz. 8 lev.
A társas termelési rendszerek modellképzése gazdasági alrendszerek dekompozíciójával. 407 701
- HATUNCEV, V. M.:** Ékonómika i finanszü Demokratsjeszkoy Reszpubliki V'etnam. Leningrad. 1972. Izdat. Leningradzkogo Univ. 158 p.
A Vietnami Demokratikus Köztársaság gazdasága és pénzügyei. 299 696
- INFRASTRUKTURA.** Összeáll. Illés I., Rimaszombati J. Bevezető tanulmányt írta Kádás K. Ford. Illés J. Bp. 1972. Közgazd. és Jogi K. 431 p. 391 876
- INPUT-output techniques.** Proceedings of the 5th International Conference on Input-Output Techniques. Geneva. 1971. Ed. by A. Bródy A. P. Carter. Amsterdam – London. 1972. North-Holland Publ. Comp. 600 p.
Input-output módszerek. Az input-output módszerek 5. konferenciájának közleményei. 298 810
- JOHANSEN, L.:** The rate of growth in dynamic input-output models. Some observations along lines suggested by O. Lange and A. Bródy. Oslo. 1972. Univ. of Oslo 20. p.
Növekedési ráta dinamikus input-output modellekben. 408 021
- KOSZOV, E. V. – POPOV, G. H.:** Upravlenie mezsotraszlevümi naucsno-technicseszkimi programmi. Moszkva. 1972. Izdat. Ekon. 151 p.
Ágazatközi tudományos-technikai programok irányítása. 298 804
- KOTOV, I. V.:** Primenenie matematicseszkijh metodov v ékonómike i politicseszkaja ékonómija szocializma. Leningrada. 1972. Izdat. Leningradzkogo Univ. 166 p.
Matematikai módszerek alkalmazása a közgazdaságban és a szocializmus politikai gazdaságtana. 298 807
- KÖLCSONOS** Gazdasági Segítség Tanácsa. A KGST-országok ötéves tervei. 1971–1975. Kész. A Kartográfiai Vállalat. Bp. 1972. Kossuth K. Kartográfiai Váll. soksz. 32 p. 298 854
- LOTZE, H. J. – REUSS, K. H.:** Informationen für Bilanze und Modelle. Nomenklaturen, Koeffizienten, Aggregation. Berlin. 1972. Verl. Die Wirtsch. 254 p.
Információk mérlegek és modellek számára. Nomenklatúrák, koefficiensek, aggregáció. 298 613
- MAJOR** development projects. Australia 1972. Ed. by the Department of National Development, Canberra. 1972. Australian Govt. Publ. Service. 211 p.
Ausztrália nagyobb fejlesztési tervei, 1972. 471 143/1972
- NAUCSNÜE** osnovü ékonómicseszkogo prognoza. Napisali: V. N. Kurucsenko, A. J. Ancsiskin, i. t. d. Moszkva. 1971. Izdat. Müszl'. 423 p.
A gazdasági előrejelzés tudományos alapjai. 298 909
- OPERATIONSFORSCHUNG** 2–3. Mathematische Grundlagen, Methoden und Modelle. Hrsg. v. W. Dück. M. Bliefernich. Berlin. 1972. Verl. der Wiss. 2 db.
Operációkutatás. Matematikai alapok, módszerek és modellek. 392 824–835
- PESKIN, H. M.:** National accounting and the environment. Oslo. 1972. Aschehoug. 57 p.
Nemzetgazdasági elszámolás és környezet. 392 258
- PRIMENENIE** matematiki v ékonómike. Vüp. 7. Red. B. G. Szerebrjakov, G. V. Salabin. Leningrad. 1972. Izdat. Leningradzkogo Univ. 134. p.
A matematika alkalmazása a közgazdaságban. 298 806
- PROHORENKO, I. D.:** Razvitie szocialiszticseszkijh proizvodstvennüh otnosenij. Moszkva. 1972. Izdat. Müszl'. 300 p.
A szocialista termelési viszonyok fejlődése. 298 801
- REGIONAL** forecasting. Proceedings of the 22nd Symposium of the Colston Research Society held in the University of Bristol, April 6 to 10th 1970. Ed. by M. Chisholm, A. E. Frey, P. Haggatt. London. 1971. Butterworths. X, 470 p.
Regionális előrejelzés. 393 145
- SCHULTZE, Ch. L.:** National income analysis. Englewood Cliffs, N. J. 1971. Prentice-Hall. VIII, 162 p.
Nemzetijövedelem-elemzés. 299 397
- SHEPHARD, R. W.:** Theory of cost and production functions. Princeton, N. J. 1970. Univ. Press. XI, 308 p.
A költség- és termelési függvények elmélete. 392 827
- SZAKOLCZAI Gy.:** A model for the consistent extrapolation of economic development, and its applications to foreign trade projections. Bp. 1972. soksz. 64 lev.
A gazdasági fejlődés konzisztens extrapolációja és alkalmazása a külkereskedelmi előrejelzésekre. 392 267
- SZEPESI Gy. – SZÉKELY B.:** Further examination concerning a dynamical input-output model. Bp. 1972. soksz. 32 lev.
A dinamikus input-output modell további vizsgálata. 392 274
- WORLD** economic survey 1971. Current economic developments. New York. 1972. U. N. Dept. of Econ. and Soc. Affairs. VII, 101 p.
A világ gazdasági helyzetének áttekintése, 1971. 470 226/1971

Index: 25.755

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Dr. Gyulay Ferenc

Szerkesztőség: 1525 Budapest. Postafiók 51. (Budapest, II., Keleti Károly utca 5–7.) Telefon: 155-208
Kiadóhivatal: 1525 Budapest. Postafiók 34. (Budapest, II., Keleti Károly utca 18/b.) (Tel.: 358-530/305 mell.)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Kiadásért felel: Kecskés József igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, kézbesítőknél,
a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlapirodánál (KHI, 1900 Budapest, V., József nádor tér 1. sz.)
közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–96 162 pénzforgalmi jelzőzámra
Beszerezhető a Statisztikai Kiadó Vállalat Statisztikai és Számítástechnikai Könyvesboltjában
1525 Budapest. Postafiók 34. (Budapest, II., Keleti Károly utca 10.) Telefon: 158-018.
Készült: a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Nyomdájában, Budapest, 73.1530. F. v.: Mihályi Zoltán